

# VABADUSSOJA TÄHISTEL



7/8

AXEL ROOSMAN

JUULI-AUGUST 1930

KAUBANDUS-AKTSIASELTS

# „TÖÖSTUSTARVE“

TALLINN, VENE T. 11. TEL. 481-41

SOOVITAME LAOST:

„Phoenix-Union“

keevituselektroode inglise originaal

„Phoenixite“ klingerüti

Rootsi roostekaitse värvi „Ferro-Protex“

Terastrosse „Pavo“

Teraskruustange „Leinen“

„Durex“ smürgelriiet

„Dydropurexil“ veekindlat smürgelpaberit

Terasetehaste **RÖCHLINGSTAHL** G.m.b.H.  
Völklingen (Saar) ja Wetzlar (Lahn)

Esindus ja ladu

SOOVITAME:

„MIRAMANT“

kõrgeima lõhkevõimega kõva-lõikemetalli, valmis tööriistadena ja tööriistadele pealejoodetavate plaadikestena.

„STELLAMANT“

Uusimat saavutist lõikemetallide alalt, mille juures on kõrvaldatud kõik kiirlõiketerase ja kõvametalli puudused täielikult, ja milline on tarvitav plaadikestena päälejootmiseks ja ka tervete pulkadena. Kõrgeimakvaliteedilisi kiirlõiketeraseid ja nendest valmistatud treiteri. Rooste- ja happeskindlaid teraseid laevandusele ja turbiinidele. Haljaid võlle, ventiilteraseid, soomusplaate ja veel mitmesuguseid kõrgekvaliteedilisi teraseid iga-sugusteks otstarveteks.

# „Tav“

Tartu Alumiiniumi Vabrik u/ü.

Soovitame parimatest inglise lõngadest ja villasortidest valmistatud moodsaid

Ülikonna-,  
kostüümi- ja  
kleidiriideid.

Suures toonidevalikus valmistame

vaiba- ja käsitöölõngu.

Kraasime ja ketrame villu ning vanutame, värvime ja pressime riidet asjatundlikult ning kiirelt.

„ESTONIA“ VILLAVABRIK

Tartus, Riia tän. 3 ja Kivi tän. 1.

# VABADUSSÕJA TÄHISTEL

JUULI/AUGUST 1939

NR. 7/8 (35/36)

Vastutav- ja tegevtoimetaja — kolonelleitnant O. Kurvits VR I/3.

Väljaandja — Vabadussõja Mälestamise Komitee.

Toimetus ja talitus: Tallinn, Viru 13—4. Tel. 477-20/195 ja 477-20/158. Postkast 286.

Posti jooksev arve 625.

Ilmub kord kuus. Tellimishind 1939 a.: aasta peale — Kr. 4.—; ½ aastaks — Kr. 2.—; ¼ a Kr. 1.—; üksiknumber 35 senti. 1936. ja 1937. aastakäigud kokku (15 numbrit) Kr. 4.50.— 1938. aastakäik — Kr. 4.— Tellimisi võtavad vastu kõik postiasutused.

## 2. Ratsapolgu võitlustest enamlaste ja Landeswehri vastu Lätimaal.

*Polgu ülema res. kol.-ltn. R. Uritami mälestusi.*

1919. aasta 15. maist peale kaitses 2. Ratsapolk rinnet Mustjõe vasemal kaldal, alates Mõniste-Saru sillast kuni Tsooru-Sänna maanteeni, esimene ja viimane kaasaarvatud. Seega umbes paarikümne kilomeetri pikkune rinne. Muidugi polnud see rinne tihedalt valvatud, vaid ainult tähtsamail teedel ja kardetavamail kohtadel olid alaliseid valvepostid, kuna eskadronid oma piirkondi valvasid ratsapatrullidega. Polk oli küll 4-eskadroniline, kellest veel üks — neljas — oli osaliselt jalamehed. Kokku oli polgu umbes 300 mõõga ümber. 3. eskadron — leitn. Nykaneni juhtimisel paiknes Tsooru mõisa rajoonis, muide 3. eskadron: ja tema juht leitn. Nykanen olid alati teovalmis ja sooritasid sageli õnnestunud retki. Üks eskadron paiknes Vana-Roosas, üks Saru mõisas ja üks oli reservis ning paiknes taludes minu asupaiga lähedal, Mustjõe kaldal, Kõrgepalu kohal. Punga talus, kus asus ka telefoni keskjaam. Voor ja staap asusid endiselt Harglas.

Mai algusest peale oli sõda üldiselt edukas ja Pihkva-alused operatsioonid löid sõjakama meeoleolu sõdurkonnas. Taheti töötada intensiivsemalt. Nii tuli 25./26. mai õhtul leitn. Nykanen minu juurde ja raporteeris:

„Härra polguülem, lubage, ma teen oma eskadroniga ühe lendretke Kõrgepalu.“ Olin nõus ja ta läks üle Mustjõe. See retk andis 180 vangi, 2 kuulipildujat ja hulk muud varustust, mille hulgas oli ka kaks välikööki. See oli täielikult õnnestunud retk, ilma kaotusteta.

Suurem hulk vangilangenuist olid alles hiljuti Võrumaalt mobiliseeritud, kellel polnud mingit enamlist kalduvust. Nii tähendas üks ülekuulutavaist:

„Mis kuradi kommunist mina olen, aga näe see,“ näidates seejuures ühele kaaslasele, „on tõeline kommunist, tema on kõigis mobilisatsioonides ja muus süüdi.“ Asja selgitades osutus see jutt kahtlustatava kohta tõeks.

Ka välikööki saamine oli vangide teene. Öeldi, et miks peame omad väliköögid maha jätma, veame kaasa. Nii ka sündis. Järgmisel päeval tuli Kõrgepalu kohale meile abiks kaks lätlaste suurtükki. „Torud on üsna kulunud ja igale suurtükile on ainult kolmkümmend mürsku,“ tähendas sealjuures patarei ülem. Laske- moona vähesuse ja torude kõlbmatuse tõttu ei lootnud meie neist kuigi tõhusat toetust. Iga paari tunni järele tulistati üks kord. Siht võeti rohkem silma järele. Liivamäele, kus asusid

suurtükid, paistis üle puude Kõrgepalu mõisa torn ja sinna läti leitnant juhtis ka mürsud. Ta ise ei lootnud ka erilisi tagajärgi ega tabamusi. Seda arvasime ka meie. Kuid pean juurde lisama, et just see järjekindel tulistamine hävitas Kõrgepalu enamlaste närvid. Muidugi mängis eelmise öö lendretk siin ka oma osa. Nagu hiljem selgus, oli üks mürsk tabanud mõisat ja langenud punaste väejuhtide ja komissaride ruumi, kui nad seal nõu pidanud ja selgitanud eelmise öö ebaõnnestumisi. Kahju ainult, et see mürsk ei lõhkenud.

Sama päeva öösel kell 23.30 leitn. Nykanen siirdus jälle oma 3. eskadroniga retkele. Nüüd aga juba otsemat teed. Nagu tähendatud, polnud Kõrgepalu kohal sildu üle jõe, vaid kitsas purre; seda purret pidi talutati ka hobused üle. Ootasime kärstutusega tulistamist, kuid kõik oli vaikne. Tähendab, et ei tarvitsenud muretseda.

Mõni tund hiljem, s. o. 27. mail kell 3.30 jõudis pärale ka käsk alustada pealetungi. Oli vaja tungida välja Riia—Pihkva kiviteeni Laitšina kohal ja seal kindlustuda, ning eelvägedega minna kuni Marienburgini (Aluksne). Eelväeks olid ju ratsaväe osad.

Nüüd oli vaja kiireid ümberkorraldusi, kuna see pealetung pidi meid viima kaugele oma varustuskeskustist. Ratsapolk vajas veel suuremat voori ja varustust kui jalaväeosad. Telefoni teel anti vajalised korraldused ja kella 7-ks oli polk kogunenud Matsi juurde kokku. Ka Harglast oli jõudnud pärale osa voorist.

Kell 7 hommikul algas Matsilt pikk sõjasõit Lätimaale. Kõrgepalus ei leidnud leitn. Nykanen enam ühtegi enamlast, nad olid juba eelmisel öhtul põgenenud, pärast seda kui mürsk oli kukkunud nende keskele. 3. eskadron oli siis omal algatusel liikunud nende jäli Krabi peale. Meie tee viis Krabisse üle Metsataguse. Meil polnud sidet kellegagi. Läti 1. Volmari polk, polk. Jansonit juhtimisel liikus kiüll meist paremal, kuid ta suundus Hopa (Ape) peale ja meid lahutas mets. Vaenlasest polnud teateid. Teekonnal läbistasime meie metsast ala. Loomulikult puudus siin võimalus hankida teateid, samuti ei võinud siin tõenäoliselt olla ka enamlasti, sest sõjavägi vajas elamuid. Krabisse jõudes olime väljunud metsade vöötimest ja ees seisis tihedalt asustatud piirkond. Oli vaja teateid hankida nii vaenlase kui ka oma vägede asukohtade üle. Saates Krabist lõunasse luure välja, pörkas viimane umbes poolteise kilomeetri peal punaste järelvägedega kokku. Lahing arenes ühel liivasel künkal ja lõppes meie võiduga. Saimes mõned vangid ja tuli matta veel kuus punasõduri laipa. Olime kogunemisega ja rännakuga teinud 25 kilomeetrit, voor aga üle 30 kilomeetri, arvestamata veel piilurkondade sõite. Meist vasakul tegutsevad väed olid hilja õhtuks

jõudnud Korneti (Schreibershofi) ja V.-Laitsina piirkonda. Kokkupuuteid minul nendega polnud, kuid teated tulid. Ja nad pidid ka sinna jäämaga. 2. Ratsapolgul tuli aga liikuda edasi peagu üksi, võõral maal, kus ei tea, kus sind võetakse elanikkonna poolt vastu sõbralikult, kus vaenuiliselt. See nõudis teatavat ettevaatust, pealegi, kus puudusid igasugused usaldusväärsed andmed vaenlase üle. Oli vaja lasta inimestel ja hobustel puhata, et võiksime edukalt sooritada oma ülesannet, seepärast jäime ööbima Krabisse.

28. mai hommikul algas teekond Roomeskalnsi peale. Nüüd polk liikus juba „lehvikuna“. Ees, külgedel piilurkonnad ja peajõud keskel ja taga. Selliselt edasi liikuv väeosa meenutab tõepoolest lehvikut. (Siis iseseisvalt juhtides ratsapolku, sügaval vaenlase piirkonnas, pidin tänutundega meenutama oma teenistust Vene ratsaväes, 18. Nježini husaari-polgus, sest juba sõja algul tegin kindral Dragomirovi lendrinnaku austerlaste seljataha Krakovi piirkonnas, mis muide lõppes mitte just hästi, sest sattusime vaenlase tugevate vägede otsa ja kannatasime tublisti, kuid tulime siiski oma polguga välja. Ka seal liikusime alati lehvikuna, mis tõeliselt ka päästis meid lõplikust hävingust.) Kuid ega see lendrinnak viimaseks jäänud, Roomeskalnsist läks teekond Jaunlaiceme ja Alsvigi jaama peale. Kohati liikus polk kahes kolonnis, tegi teel peatusi ning korraldas kaugemaid külgluureid, mis muide vaenlast ei avastanud. Ka oma vägedega ei olnud meil kokkupuuteid, peale läti 1. Volmari polgu, kellel olivat Hopa kandis olnud enamlastega kokkupõrkeid. See enamlaste vastupanu lätlastele sundis ka 2. Ratsapolku Jaunlaicemes ööbima. 29. mail jõudis polk Alsviki.

Asupaigaks valisime Alsvigi mõisa. Mõisal oli suur park, mis piiratud kõrge kivimüüriaga. Sellesse kindlusesse kogunes kogu polk.

Parajasti kui endid seal korraldasime, tuli üks madrus minu juurde koos ühe sõduriga. Madrus raporteeris korralikult ja eesti keeles: „Seltimees, polguülem, ma tõi ühe vangi!“ Samas aga alustas vang kokutades oma juttu: „Mina pole kellegi vang, olen kitsaröopalise soomusrongi sõdur. Too enamlane, madrus, tungis minule ootamatult kallale, kui seisin vahipostil ja ma pidin alistudes tulema kaasa. Ma taipasin kohe, et see on Eesti ratsapolk ja juhtisin ta teie juurde.“

Madrus oli silmapilkselt taibanud oma saatustlikku eksitust ja selle aja sees, mil ma viimaks taipasin kokutaja kõnet, oli madrus tähelepanematult minu juurest ära hiilinud. Nagu tähendatud, oli pargil kõrge müür, millest ilma redelita oli võimatu üle ronida. Kuna värvas olid aga valvesõdurid, kes kahtlast madrust välja ei oleks lasknud, siis oli ta pugenud hao-



6. jalaväepolgu luurajad Landeswehri sõjas Koiva kaldal 19. juunil 1919. a.

virna alla. Algas otsimine. Madrust ei leitud aga kusagilt. Pidime just otsimise lõpetama, kui üks meiega kaasajooksnud koeranäss poleks löönud kaasa ja peagi avastanud madruse asupaiga. Keegi sõdureist tulistas haovirna ja siis ronis madrus lagedale. Kuul oli aga purustanud ta käeluu. Läbiotsimine avastas, et on tegemist ühe kommunistiga, kui mitte komissariga. Ta juurest leiti igasuguseid dokumente, päevakäske ja muid suure sõjalise väärtusega pabereid; peale selle veel oli üks suur lihtne rahatasku, mingisuguste perekonna piltidega ja talupidamisse puutuvate paberitega.

Siin kuulsime, et 1. Ratsapolk oli eelneval ööl lahinguga vallutanud Marienburgi (Aluksne). Olime nende kahe päeva jooksul üldse 30—35 kilomeetrit läbi sõitnud. Aga piilurkonnas ratsutavatel osadel see oli vähemalt kahekordne. Pealegi oli meie siht — Marienburg — vallutatud, kuhu pidi nüüd asuma läti polk, kes aga veel sinna polnud jõudnud. Eskadronid jäid puhkama Alsviki; ise aga ratsutasin Marienburgi, et rittmeister Jonsoniga nõu pidada. Kuna meil diviisi staabiga polnud sidet, siis ei teadnud, kas meie ettekanded on jõudnud pärale; arutasime, mida teha.

Rittmeister Jonson arvas, et ülesanne on täidetud. Edasiminekut võidakse ehk tõlgitseda, kui käsust üleastumist ja eriti halva pöörde võtaks see üleastumine sel korral, kui meil juhtuks äpardus. Meie jõud, vaevalt 600 mõõka ja natuke jalaväge, on vaenulistest vägedest mitu ja mitu korda väiksemad. See tähendab halvemal juhul ratsapolkude hävingut. Arutasime

seda küsimust edasi ja tagasi. Viimaks otsustasime, et Alt-Schwaneburg (Gulbene) tuleb vallutada. Rittm. Jonson pidi oma polguga, jalaväe pataljoni ja taani rooduga liikuma esiteks Sita jaama peale ja sealt Gulbenesse, lätlased aga mööda raudteed. 2. Ratsapolgule jäi ülesandeks teostada parema tiiva kaitset ühes sügava luurega. Polgul tuli läbistada suured maa-alad, mis nõudis eriti head, treeneritud hobuste koosseisu. Esiteks pidi polk suunduma Seltinghofi (Zeltini) ja sealt lõunasse. Jõudes 2. juunil Seltinghofist Luši talude juurde, saime teateid, et eel on suured punaste väeosad. Peatusime, et luure abil kindlaks teha nende suurust ja asukohta, kui kaks meest valmistasid üllatuse. Polgus teenis üks sõdur, pärit kusagilt Virumaalt, kelle perekonna olid enamlased maha tapnud. See oli ta peale mõjunud niivõrd, et ta evis vaid ühte soovi — kätte maksta selle eest enamlasile. Alati oli ta kõige eel. Nüüd, koos ühe teise sõduriga, oli ta ratsutamas enamlaste valduses olevasse külla ja otse enamlaste nina eest ära toonud kuulipilduja. Andes sõjasaaki üle, palus luba minna ka teise järele. Keeld ei lugenud midagi — pea nägin teda üksipäini, ratsutavat oma valgel (ta sõitis alati valgel hobusel) Luši poole, vaatamata sellele, et enamlased teda tulistasid. Seekord ei vedanud tal enam. Enamlased võtsid ta ühes oma valgega vangi.

Pool eskadroni, mis välja saadeti, lähenes külale paremalt. Enamlased ei võtnud lahingut vastu ja põgenesid vasakule Otte peale viivat teed mööda. Lageda maa tõttu märkasime voo-

ris tuhatnelja kihutavat kahte suurtükki. Nüüd oli kahju, et ei võtnud varem seda teed valve alla. Lohutasime, et need põgenevad kas Volmari polgule või Jonsoni väesalgale sülle. Vasakul pool teed on järv ja soo, tee teeb seal ka järsu pöörde; mõlemad suurtükid libisesid teelt kraavi ja hobused ei suutnud neid enam välja vedada. Meeskond jättis nad koos hobustega maha ning põgenes jala edasi. Eskadroni kohale jõudes seisis seal vaid valge hobu oma peremehega. „Mis sa siin teed?” — „Tahtsin neid torusid saada, egas ma muidu poleks nendega üldse kaasa läinud. No siin nad nüüd ongi.“ Siit peale omas 2. Ratsapolk kahte suurtükki.

Üldse oli selle mehega tihti sekeldusi. Kord jälle, oli see üsna Väina kaldal, kui tuli üks läti talumees kaebama, et ta on 70 km järgnenud polgule, et nõuda õigust. Keegi sõdur olevat temale müünud ilusa punase hobuse 2000 tsaarirubla eest ja lubanud näidata kui hea ta hobu on; istunud selga ja sõitnud ühes raha ja hobusega minema.

Oli selge, et see võis olla ainult see mees. Esiteks viisakuse pärast pragasin lätlase läbi, küsides, et kas ta ei tea, et ei tohi sõdureilt mingisugust varandust osta ja et teiseks, kas ta teab, mis sellisel juhul tehakse? Mees kahvatas, kuid seletas, et ta teab seda väga hästi, ainult häda sundinud teda ostma. Enamlased viinud kõik hobused ära, põld tahab seemendada, kusagilt pole hobuseid saada; mõelnud siis, et segastel aegadel juhtub mõndagi. Mehe jutt näis tõenäolisena, pealegi ei salanud ka kordasaatja oma tegu, 25 rubla oli ta vaid jõudnud ära kulutada. Mees sai oma raha kätte.

Kurtenhofis (Belavas) tuli peatuda kauemini, kuna ümbruskond vajas põhjalikumat luuret. Sinna jõudis ka Gulbenest üks Hopa läheda valla vallavanem. Enamlased olid ta kütüti võtnud ja nüüd, kus neil paanika suurenes,

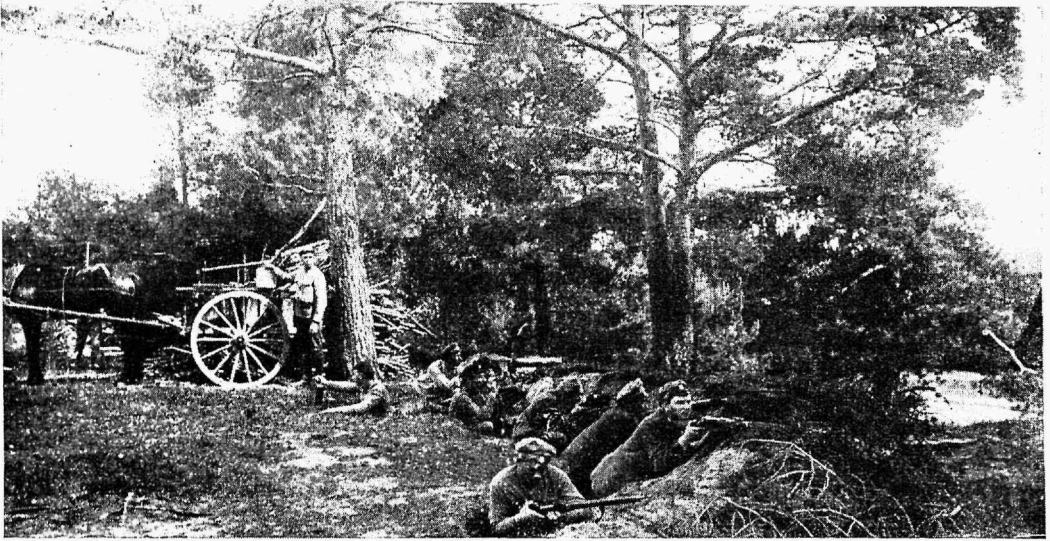
oli ta pääsenud tagasi. Ta rääkis ka ühest eesti madrustest, kes nende kandis olevat mänginud suurt võimumeest. Võtsin madruselt saadud asjad välja, näitasin ühte pilti, küsides, kas ta tunneb seda pilti. Vastas, et üks olevat ta naine ja teised ta tütreid; komissar olevat koti lauasahhlist võtnud, lootes seal raha sees olevat. Nii sai vallavanem oma koti kätte. 4. juunil jõudis polk Alt-Schwaneburgi (Gulbenesse). Õieti polk ise jäi Svelbergi, sest Gulbenes polnud ruumi, kuna seal paiknesid teised väeosad. Umberringi kihas taganevaist punavägedest: neid võis olla metsades tuhandeid; käidi luurel ja saagi-retkeil, mis omakorda suurendas enamlaste taandumishoogu ja paanikat. Vahel oli saak üpris hea. Nii tabasid 2. Ratsapolgu mehed 40 kahehobuse vankrit ja koorma mahorka-tubakaga; viimast oli nii palju, et polnud kuhugile mahutada. Mehed panid isegi tubakapakke püksisäärde. Kui edasi liikusime, palava ilmaga, oli tubakapükstes täbar olemine, pakid purunesid ja siis seda kihelemist ja pükste puh-takskloppimist tubakast. Kuulu järele olevat isegi ühe polgu rahakast sattunud meeste kätte, kes siis kerenskid oma vahel ära jaotanud.

Gulbene loss on neljakandiline ehitus ja selle taga neljakandiline park, mis ulatab järveni. Alates lossi müürist oli pikk haud läbi pargi kaevatud ja üks osa juba laipadega täidetud. Lossi keldris oli veel 40 isikut, keda ähvardas mahalaskmine. Meie rünnak oli neid päästnud, sest samal õhtul oleks enamlased nad hukanud. Otsuse oli nende kohta tribunaal juba teinud. Samas asuvat kirikut olid enamlased kasutanud kohtusaalina. Altari ette oli tõmmatud punane riiet ja altaris olid tribunaali liikmed teinud oma otsuseid.

Käsk oli tungida edasi Väinani. Üheskoos tegevuskava läbiarutades, jäime senise edasilükamise korra juurde. 2. Ratsapolk pidi ikka



Meie valveposti vahetus Koiva jõe kaldal 20. juunil 1919. a., vaherahu ajal Landeswehriiga.



6. jalaväepolgu positsioon Koiva jõe kaldal võitluste ajal Landeswehriiga juunis 1919. a.

katma paremat tiiba ja tegema pikki rännakuid, mis tulid kiiresti sooritada. Oma baasist olime kaugel. Toitu meie tagalast järele ei saanud, pidime endid toitma rekvireerimistega. Muidugi pole rekvitsioon kusagil rõõmuga tervitav. Ka siin ei võinud meie elanikelt erilist poolehoidu loota, pealegi veel võõra rahva poolt. Selles oli küll omajagu süüdi meie vooi mahajäämine ja endi toitlustamine rekvireerimistega; iseasi oleks veel olnud kui oleks rahaga makstud. Oli kohti, kus meile keelduti isegi müümast, see oli Landeswehri sõja aegu. Näiteks ühes suures mõisa taolises talus, mille omanikeks olid kaks või kolm vanapoissi, öeldi meile, et midagi söödavat polevat anda; viimaks suure nurumise peale keedeti kartuleid ja anti haput piima, kuid soola öeldi siiski mitte olevat. Sellal kui söime, käisid peremehed väljas ringi ja valvasid, et sõdurid ei saaks teha midagi paha. Söögi ajal tuli üks sõdur ja teatas:

„Valetavad, omal katuse all mitu sinki ripumas, peale selle veel terve suitsetatud lammas.“ Teel olles tuli jälle see mees ja tähendas: „Tasusin neile häbematus samaga, — võtsin ühe singi kaasa ja paar kotti kaeru viskasin ka vankrisse.“ See polnud küll kuigi kena tegu, kuid usun, et sellises olukorras vääriskandest, pealegi kui oldi põhjuseta ebasõbralikud. Selles vootmes, kus liikusime, ja ka idapoolsele, ei tohi nuriseda, et elanikud oleks keeldunud andmast, kui neil aga oli. Isegi seda juhtus, et pakuti, mis omal oli, olgu see siis või lihtne jahukört. Pisut läände, — seal oldi kitsamad, ja päris Riia eel, seal polnud neil omalgi, lihtsalt nälgisid. Siin oli Maailmasõja ajal olnud rinne, siis enamlased ja Landeswehr, need olid

kõik ära söönud. Olles korteris metsavahi majas, Lindenbergi mõisa lähedal (Üksküla juures), märkasime, et nad keetsid rohusuppi ja lisisid sellele rammuks piima juurde. Kord kui tapeti polgu jaoks loom, palus metsavahi naine pisarsilmil sisikonda, et võiks ometi korra suppi keeta. Võtsime siis metsavahi pere sõdurikatlale. Kord jällegi, kui meie luuresalk Riia all hukkus koos hobustega, palusid mõisaelanikud hobuste korjuseid omale toiduks. Saades loa jooksti tormi ja silmapilkselt oli 7 korjust raiutud tükkideks...

Gulbenesse jõudes olime jällegi katnud 30—35 kilomeetri ümber. Siin saime vaevu peatuda, kui pidime uuesti istuma sadulaisse. Seekord oli meie sihtkohaks Aahof (Lejasciems) Koiva kaldal, kuhu on Gulbenest umbes 17—18 kilomeetrit. Enne alevikku (mõis ise on vasakul kaldal) jõudmist tuleb ületada Koiva harujõgi Tirza, kuid enamlased olid just enne meie päralejõudmist silla pannud põlema. Eelsalga kohale jõudes suitsesid veel tükkid. Jõgi voolab seal järsu külgedega oru põhjas. Ratsa oleks olnud võimalik jõge küll läbistada, kuid vankrid ja suurtükid oleksid jõe pehmesse põhja jäänud kinni. Parajasti kui jõe kaldal vihma käes kaalusin silla parandamise võimalust, astus leitn. Nykanen ligi ja ütles:

„Tehke minule korraldus ja andke volitus toimida oma äranägemise järele — ja sild on homme hommikuks valmis.“

Ümbruskonna elanikud käsutati kõva karistuse ähvardusel tööle. Lähedal kasvas suur mets; langetati puid, mis samal jõel asuvas väikeses saeveskis lõigati plankudeks; need veeti kohale ja pandi paigale. Naelu polnud

saadaval, neid asendasid puupulgad. Töö käis kogu öö. Kella 10-ks oli sild valmis. See polnud mingi kääbussild, vaid oma 30 meetrit pikk. Külamehed tänasid ja ütlesid, et ei tea millal meie muidu oleksime uue silla saanud ja vana oligi kokkuvarisemas. Liikusime edasi 6. juunil Jaun-Piepalgisse, kuhu öhtu eel jõudsim. Suurem osa teed kulges mööda maalilist Koiva kallast, mis on vist kogu oma ulatuses väga ilusate kallastega.

Järgmine peatus oli Vec-Piepalgis, kuhu jõudsim 7. juunil. Olime jälle liikunud edasi üle 60 km. Vec-Piepalgis üllatas meid läti punaste brigaad, keda seal vangistasime. Meid oli käputäis; punaväelased ei kavatsenudki meid tulistada, meie ka ei tulistanud.

Oli vaid suur küsimus, mis teha selle brigaadiga? Kuhu panna need vangid? Meil polnud lihtsalt nii palju sõdureid, et neile anda saatjaid.

Lõpuks käskisin neil koduvalda minna ja kohaliku komandandi juures endid registreerida ja kus komandanti ei ole, seal vallavalitsuses. Ohvitserid jäid aga vangi ja lähetati Valka. Viimased palusid neile revolvruid jätta alles, kuid polnud otstarbekohane seda palvet täita. Parajasti läks Valka polgu kaks kahehobuse vankrit, nendega sõitsid minema ka ohvitserid-vangid.

Sealt siirdusime edasi üle Vejava (Fegen) Berzoesse ja sealt Väina kaldale Glasmanka alevikku, kuhu ka peatuma jääme. Vejavast läks üks eskadron paremalt Odensee peale. Viimase päeva teekonna pikkus oli jälle 60 km ümber.

Seega olime ratsutanud peateed pidi 27. V — 8. VI-ni 230 km. Peamiselt liikusime edasi öösel, et säästa inimesi ja hobuseid; päevases kuumuses oleks see olnud liialt kurnav.

1. Ratsapolk oli jõudnud, tulles otsemat teed mööda, 5. juulil Väina kaldale, Kreuzburgi ja Jakobstadi juures. Vajati hädavajalist puhkust. Siin oli saunu küllalt, kuid kohal mõllas plekiline soetõbi. See oli ebameeldiv teade. Oli vaja iga hinna eest hoida sõdureid nakkavuse eest.

Üle Väina asusid punased. Mõned agaramad mehed olid käinud ka üle jõe neid tülitamas. Enamlased polnud kitsid tulistamisega. Näis, et neid informeeriti meie asukohtadest, kuidas muidu nad kohe alati tulistada teadsid vajalikke kohti. See oli õieti üks juudi pesa, ja kõik andmed näitasid, et ka rabi oli punastega ühenduses. Selgitamisel osutusid andmed õigeks. Hiljem kadus ka tulistamine.

\*

Meie ei jäänudki kauaks sinna plekilise soojatõve pesa. Sest lisaks nakkavusohule ker-

kis teravalt esile Landeswehri oht, mis viis meid kiires korras minema Väina kaldalt.

8. juuni öhtul tuli korraldus, et tuleb kiiresti asuda teele. Korralduses polnud öeldud meie liikumise sihtpunkti, selle pidime saama alles teel. Selleks pidime järgmisel hommikul kell 6 jõudma Birzil (?) raudteejaama. See korraldus näitas, et Landeswehri oht oli suur ja momendil ei teatud, kus meid läheb kõige enam vaja. See pidi staapidele selguma alles öö vältel. Uus korraldus viis meid Cēsainesse. 9. juunil jõudsim pärale, 60-km-line teekond seljataga. Võnnus kestsid vaherahu kauplemised edasi, mis lõppesid vaherahuga ja meile puhkusega kuni 17. juunini. 2. Ratsapolk oli 1. juunil Soomusrongide Diviisi käsutusest viidud üle 2. diviisi alla. Ka varem olid diviisid omi väeosi laenutanud mõneks operatsiooniks teisele; nähtavasti sündis see ka nüüd nii, sest 3. diviis jagas meile ka nüüd käskusid. Samal ajal ka 2. diviis polnud meid unustanud ja andis ka omaltpoolt korraldusi. Kulub aega enne kui viimaks selgusele jõuti, kes meid edaspidi käsutab. Häda oli selle juures voooriga. Ei osanud seda kuhugi järele nõuda ja selle tagajäreks oli puudus varustusest ja toidust.

Nii saime korralduse liikuda üle Tirzen (Tirza) Ramkau (Rauka), Rucini, Udrupi.

17. juunil algas rännak, ööbides Tirzas ja 18/19. juunil Ramkaus. 19. juunil jõudsim Udrupi, olles teel koos ööbimistega kaks päeva ja kattes umbes 55—60 kilomeetrit.

Pärale jõudes leidsime eest uue korralduse — tagasi Cēsainesse, nii ruttu kui võimalik! See pani juba mõtlema, aga kindlasti pidid selleks suured ja tähtsad kaalutlused olema, et meid kiires korras tagasi paigutada, arvasime siis.

Veidi annud hobustele puhkust, algas tagasi-sõit. See kord kaeti see 60 km-line vahemaa ühe joonega.

Jõudnud tagasi Cēsainesse, ootas meid uus üllatus — pidime jälle tulnud teed tagasi pöörduma.

Nagu õnneks juhtus sinna tulema 2. diviisi staabi ülem polk. Mutt. Sai siis temale edasi-tagasi liikumisest kõneldud nii mõndagi. Vaidlesin Udrupisse tagasisõitmise vastu, põhjendades sellega, et see jätab sõdureile väga halva mulje.

Väidetel oli mõju ja sain uue maršruudi. Olukord oli siiski Landeswehri rindel selline, et pidi kiirelt rännakule asutama. Vaevu jätkus kuus tundi aega hobuste söötmiseks. Esimene peatus ja ööbimine oli 21/22. juuni ööl Velkis, Vec-Piepalgi lähedal, teine 22/23. juuni ööl Drostenhofis (Drustis) ja kolmas 23/24. juuni ööl Serbenis (Dzerbenes) ja osal polgust Schujenis (Skuienes). Selle maršruudi pikkus



oli kokku 90 kilomeetrit. Väljudes Cesvainest polnud veel teada lõplikku sihti. Samuti ei teadnud meie Landeswehri asukohti. Oli kord kokkupuude ühe Lieveni ratsasalgaga, kes aga ennast ütles, mitte kaasategevat Landeswehri affääri.

Tuli liikuda jälle häire seisukorras. Valitsid kuumad ilmad, mis tunduvat tegi rännakut raskemaks. Drustist suunati meid Dzerbenisse ja sealt pidi üks eskadron välja tungima Ramotskoje (Jeriki) lähedal raudteele ja viimase Landeswehri tagalas purustama. Eskadron

ja teatada sellest. Kohe asus teele pool eskadroni, et astuda sakslastele vastu. Jõudes mõisa, selgus, et vaenlane oli pärast patrulli hävitamist kiiresti lahkunud Riia suunas.

Viis sõdurit puhkavad Allazi kalmistul, kuna ühe laip viidi kodumaale. Hobuste korjused läksid jälle kohalikkudele elanikkudele toiduks.

Kuna meie teised väeosad, kes Landeswehri vastu võitlesid, saabusid selsesse rajooni, siis meie tõmbasime endid Malpils tagasi ja sealt siirdusime lõunasse Suntazi (Suntzel) ja sealt Turkalnasse, kuhu jõudsime 28. juuni õhtul.



Sõjavägede Ülemjuhataja kindralmajor J. Laidoner Soomusrongide Diviisi väeosade ülevaatusel Landeswehri sõja ajal.

asus ülesande täitmisele. Enne aga kui ta jõudis niikaugele, oli Landeswehr löödud ja taandumas, mis tõmbas sellest kavatsusest kriipsu läbi. Nüüd purustas ta juba ise raudteed.

24—27. juunini asus 2. Ratsapolk Nitau rajoonis, mis on Skuienest paarikümne kilomeetri kaugusel ja valvas meie vägede vasema tiiva julgeolekut.

Siis siirdus ta Lunburgi (Malpils) ja sealt edasi Planupesse. See oli selles suunas viimane punkt, kuhu polk jõudis. Seal lähetati patrulle laiali. Üks 7-meheline patrull omal luurekäigul Riia suunas sattus ühes mõisas (Podekau?) sakslastele peale. Viimased võtsid mehed ootamatult tule alla, kus juures said kõik seitse hobust ja kuus sõdurit surma, kuna üks raskesti haavatuna omal jõul suutis tagasi tulla

29. juunil võttis polk oma alla Väina kalda Ogre jaamast kuni Kirchholmni (Salaspils). Polgu toetuspunkt asus Tinuzi (Lindenberg) mõisas. Oma asukohaks valisin väikse metsavahi maja mõisa lähedal.

Ogre jaama vallutamine 1. juulil sündis ratsaväe attaagiga. See oli esimene ja viimane kogu polgu tegevuse vältel. Jõudnud polguga Tinuzi (Lindenbergi) mõisa, läks üks eskadron Ogeri jaama sihis teele. Andmete kohaselt pidi seal veel sakslasi olema. Jõudnud üsna jaama lähedale, nähti, et sakslased askeldavad jaamas, laadivad kraami peale või maha. Nad näisid üsna julged olevat, isegi erilist valvet polnud märgata. See oli ilmselt lohaku, sest metsane maastik võimaldas tähelepanematut ligipääsu.

Valmis otsus teostada kord tõeline ratsarünnak. Piigid võeti kaenla alla ja tormati ootamatult sakslastele peale. See atak tuli neile väga ootamatult.

Sõjasaak oli rikkalik. Vangi võeti 94 sakslast, nendest üks ohvitser; saadi 40 kahehobuse vankrit ühes hobustega ja täieline laatsareti siseseade ühes arstiriistadega. Need olid tuliuued. Ei mäleta missugune haigla päris selle sõjasaagi, kuid tagalasse see kohe rändas.

Olin korteris metsavahi juures, kelle kaks tütart olevat okupatsiooni ajal teeninud sakslaste juures. Oli meilgi kahtlus nende meelsuse kohta. Otsustasin mahalalata oma saksa keele oskuse ja kasutada neid tõlkidena, et veenduda, kas nad täpselt tõlgivad, mis aitaks ühtlasi selgitada nende meelsust. Nad tõlkisid aga väga täpselt, nii et need kuulujutud ei pidanud paika.

Parajasti kui kuulasin sakslasi üle, küsiti minult luba vahetada sakslastega rõivad ära. Neil olid tuliuued mundrid seljas, meie meeste rõivad selle rännaku järele olid aga muutunud räbalaiks, eriti püksid, tänu meie sadulaile, mis olid kaetud naha puudusel presendiga. Olin vahetamisega nõus.

Ülekuulamine erilist midagi ei annud. Olin selle just lõpetanud, kui jooksis uuesti sisse saksa leitnant, näost valge ja kõnetas mind ärevalt:

„Ärge tasuge kurja kurjaga.“ Esialgu ei taibanud selle üteluse mõtet ja, unustades oma keeleoskamatuset, küsisin, milles seisab asi. Ta vastas, et nende mahalaskmises, sest sõdurid olevat üles rivistatud põllule ja neil kästud riided seljast ära võtta — loomulikult sellele järgnevat mahalaskmine.

Seletasin asja ära. Seda kuuldes läks mees rõõmsaks. Meeleldi anti omad rõivad selle järele ära.

Nüüd huvitas mind leitnant ise. Tuli välja, et ta oli 1918. a. suvel olnud Pärnu komandant, ohvitseri asetäitjana. Nüüd oli ta leitnant Knipscher!

Kui ta oma Pärnus olemist meenutas, tundsin ta kohe ära. Mäletasin, et kui meid Tallinnas Eesti polgust laiali saadeti, siis omasime õiguse kanda mundrit ja sõjariistu. Sõitsin siis vastavate lubadega varustatult Pärnu, kuid juba jaamas võttis mind oma erilise hoole alla

ohvitseri-asetäitja Knipscher, kes ütles, et Tallinnast väljaantud load pole selles piirkonnas kehtivad. Istusin komandantuuris mitu tundi vahi all enne kui sain vabaks. Siiski pidin igapäev käima ennast seal registreerimas. Komandant oli siis üldse mõru mees, kuid nüüd aasta pärast olid meie osad ümbervahetatud.

Kõik Landeswehri vastu võitlevad väeosad olid koondunud lähestikku. Ülemad kogunesid kokku ühisele nõupidamisele.

Mäletan, et olime kord koos kapt. Kruus, polk. Heinze, kapt. Tallo ja mina. Jagasime rinde oma vahel ära. 2. Ratsapolgule jäi üldiselt vasema tiiva kaitse ja rinne Väina kaldal Kurtenhofist Oger-Galleni.

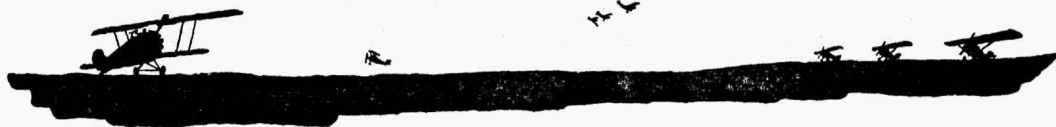
Väina on lai jõgi ja kerge valvet teostada. Panime ka Riiga sõidu kinni. Kuid keelule vaatamata püüti sinna pääseda, eriti kaubitseja ja sahkerdaja element.

Nii püüti kinni suur praam, mis sõitis allavett. Selles oli palju igasugust kaupa koos kauba omanikkude-juutidega. Oli tegemist, kuni vabanesime hangeldajatest. Ainult surmaga hirmutamine sundis neid tagasihoiduma.

Landeswehri sõda oli lõppjärgus. Peatselt tuli ka vaheahu. Pidime sõitma Riiga paraadile. Tegime siis intensiivselt riviõppust ja korraldasime endid, et väarikamalt esineda paraadil, kuid nagu teada, ei tulnud sellest midagi välja.

Kuni 14. juulini valvasime seda rindelõiku. 15. juulil pöördusime tagasi. Meie teekond läks järgmist marsruuti mööda: Malspils (Lunburg), Ranke (Ramkau), Piepalgi, Annenmuiza (Annenhof), Aluksne, millise mõisa lähedal, Vesha külas jääme peatuma, kust alles 1. augustil siirdusime uutele vaenuväljadele. Üldiselt sellel retkel suuri sõjalisi kokkupõrkeid ei olnud.

Tõele au andes peab tunnustama, et polk täitis liikuvuse suhtes kõigiti neid nõudeid, mis ratsapolgule esitatakse. Ta ei jäänud ses suhtes vanadest ratsapolkudest põrmugi maha, sest sageli oli meie päevateekond pikem kui see vastavais eeskirjades on ette nähtud. Kui aga veel arvestada seda, et meil sageli nädalate viisi puudus ühendus oma varustusbaasidega ja hobuseid tuli toita toore rohuga, ei näi üldnädal retkete lõpul sugugi kurnatutena välja. Ka hõõrdunud selgasid polnud, kuigi olime kaugelt üle 800 kilomeetri läbisõitnud. A. H.



# Kes oli süüdlane Pihkva mahajätmises?

*Loode-Vene valitsusliikme V. Horn'i jutustus olukorrast Pihkvas.*

Pihkva langemine augustis 1919 oli raskeks löögiks vene valgetele. Tõsisel vene patrioodil oli sel puhul põhjust suureks kurvastuseks. Seda mitte niivõrd põlise ja võrdlemisi jõuka linna kaotuse pärast kui just nende sümptomide pärast, mis seejuures ilmsiks tulid. Pihkva seikluse lõpp tõi kujukalt päevalvalgele valge liikumise sisemise jõuetuse Loode-Venes. Kõrvalseisja, kes selles seni veel kahtles, veendus nüüd, et kogu ettevõtte pole muud kui seebimull, mille saatus juba ettemääratult on lõhkemine.

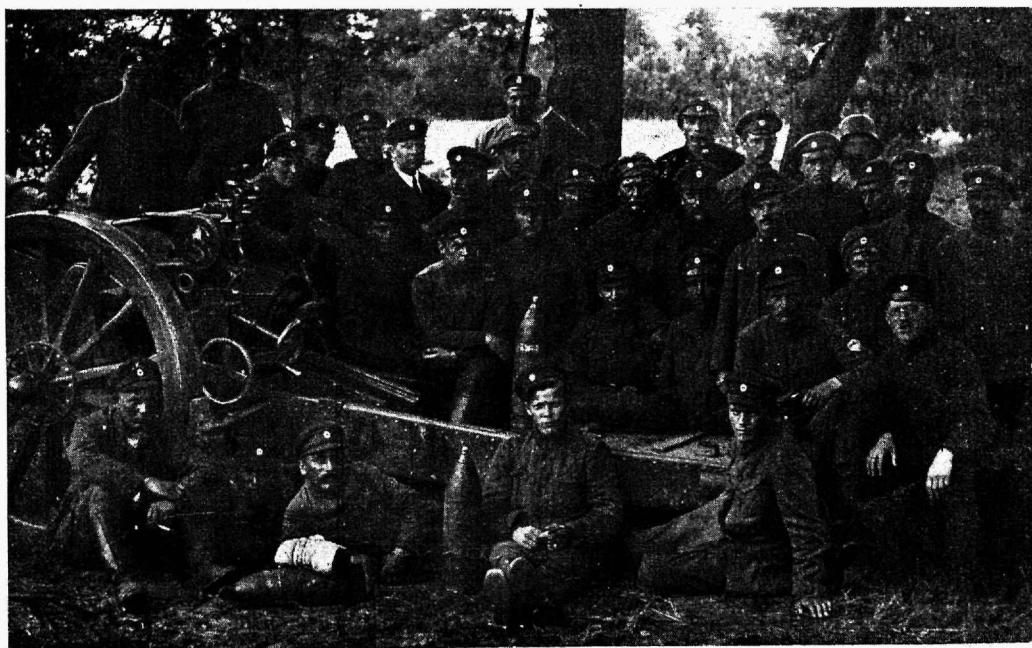
Pärast Pihkva langemist algas kohalikus vene ajakirjanduses elav poleemika küsimuse ümber, kelle süü pärast linn langes. Seisukohti oli mitmesuguseid, nii kui oli mitmesuguseid omavahel võitlevaid voole valgete hulgas. Iga autor avastas süü ikka oma poliitiliste vastaste juures. Pärast korduvaid sõnavõtte antud küsimuse ümber võttis viimaks sõna mõõdukaid vene intelligente Vassili Horn. Horn elas Pihkva elanikuna kaasa suurema osa valgete võitumajast Pihkvas. Pihkva langemise ajal ta kuulus riigikontrolörina Loode-Vene va-

litsusse. Laseme allpool jutustada Hornil, kuna ta välja toob mõndagi, mis ka meid võiks huvitada.

„Nende poliitiliste ja strateegiliste tingimuste juures, milles elas Pihkva tema viimase „äravõitmise“ aja jooksul, ta pidi langema. Seda mitte sellepärast, et Balahhovitš otsustaval momendil oma tegevuses osutus seotuks, vaid sellepärast, et sündmus oli ette valmistatud olukorra vastava kujundamisega juba alates Pihkva territooriumi vallutamise esimestest päevadest.

Käesolevas kodusõjas relvad ei osutu kaugeltki mitte otsustavaiks faktoreiks, palju suuremat tähtsust omab rahvamasside psüühika, mis kiiresti kajastub võitlevate sõdurite meeleolus ja püsivuses.

Pihkva, nagu teada, vallutati ainuüksi eestlaste poolt. Balahhovitši salk tuli sinna mitu päeva hiljem, nõnda öelda juba teiste poolt rajatud teed mööda. Ilmunud linna, Eesti komandant ütles tema juurde kogunevatele linna esindajatele, et Eesti väed kui demokraatliku riigi väed ei too rahvale kaasa endist tsari korda, nad võitlevad



Välipatari nr. 14 (Kuperjanovi Partisanide Pataljoni patarei) Landeswehri positsioone pommitamas juulis 1919. a.

vabaduse ja demokraatliku kodanliku korra eest. Sellepärast olgu kõik pihkvalased rahulikud oma elu pärast. Eesti väed sõdivad ainult enamlastega ega kimbuta neid, kes leivapalukese pärast olid enamlaste juures teenistuses, kuid hinge poolest ei tunnud nende korrale kaasa.

Ja tõepoolest, kui juba esimestel päevadel tõusis elanikkonna kaebuste ja paljastuste laine kommunistide peale, siis Eesti võimud, kuigi pidasid kinni nende juurde veetud kaebeluseid, enamatel juhtudel vabastasid nad veel samal tunnil. Vaid siis, kui paljastused osutusid tõsisteks, süüdlane jäeti vahi alla kuni asja selgitamiseni. Mingit hukkamist linn ei näinud selle aja jooksul, ja kogu elanikkond tundis, et on ilmunud tõeliselt rahva-, aga mitte reaktsiooniline valitsus. Pärast hulgalisi mahalaskmisi öösi, pärast igat laadi vägivalda, mis kodanik oli kannatanud enamlaste poolt, oli esimeste päevade Eesti režiim niivõrd hea ja nii teravalt eraldus senisest, et näis, et enam ei ole aset mingisugustele koledustele ja kodanikkude närvid lõpuks ometi lakkavad kannatamast.

Aga oh häda... Sellele rahule tuli ruttu lõpp!

See oli väevalt nädal hiljem, kui ühel õhtul linnas kostsid hurrahüüded. Ilmus väheldane kolonn vene sõdureid ja nendega koos nende eestvedaja ataman Bulak-Balahhovitš. Rahvas jooksis kokku. Kiiresti kogunes määratu rahvahulk. Kõik võtsid siira rõõmuga vastu oma sõdureid. Eesti sõdurite võimsale ja kindlale kaitsele lisandusid oma kodumaalastest sõdurid, ja elanik magas sel öösel veel rahulikumalt.

Järgmist hommikut ma ei unusta ilalgi. Uuesti voogas rahvas, uuesti algas kõik liikumist, kuid ei olnud tänavail enam rõõmsaid ja õnnelikke naeratusi. Suurem osa neist kellega kohtusin raputasid pead, kehtasid õlgu, aga mõned, inetult hirvitades ja tagedalt rõõmutsedes, näitasid sõrmega turuplatsi poole. Rahvahulga taga, tõustes hulgast pisut kõrgemale, kõlkus midagi. Ligemale astudes nägin, et laternaposti küljes rippus pesu väel inimene, ja selle ees seisis rahvahulk, kelle hulgas rohkesti lapsi. Puhus tuul. Tibas vihma ja laip kiikus oma silmuses... Sulgesin vaikides silmad ja tõttasin platsilt kõnniteele. Seal seisis inimesi ja üks neist, pöördudes minu poole, ütles: „milleks see, milleks see on tarviline; isegi enamlased ei teinud nii, ja lapsed, milleks neile selline elajalikkus?“...

Ja edasi läks kõik samas vaimus, veel palju halvemini ja palju vastikumalt. Põosis sõnasõnalt iga päev, linna keskel, kõigi silmade all ja laternapostidele. Loomalikkus muutus harjumuseks. Rahvahulk kogunes varakult Balahhovitši staabi juurde ja ootas tundide viisi järjekordset draamat. Lõpuks viidi ohver laternaposti juurde, sunniti endale ise tegema silmus. Mõnikord organiseeriti veel õnnetu kulul jõe pilkamine, peksti teda, ja hukkamõistetut suri silmuses — päise päeva ajal, naiste ja laste silmade all. Sageli poodi mitu korraga, tänu Pihkva laternapostidele, mis olid laiad, rauast ja kolme laternakandjaga. Kui ohver tugevasti piinles, haarasid hukkajad tal jalust kinni, et ta ei saaks sipelda. Mina ise nägin neid stseene täis sadismi. Ja nägin, kui nurga taga nuttis mehi ja naisi, hoides eemale lapsi, et nad ei näeks hukkamist. Laibad rippusid laternapostidel päevade viisi. Peenetundelisemad inimesed püüdsid vältida neist tänavast läbiminekut. Kord tuli mul kõnniteelt tänavale astuda: inimene pääsis hukkamise ajal lahti ja jooksis minema; teda aeti taga, tulistati revolvrilt ja lohistades kaela ümber jäänud nõõri pidi, veeti jõkke; kõnniteele jäi lai rada hanguvat verd.

Kuidas reageeris selle kõige peale seltskond?

Intelligents oli hinge põhjani vapustatud, vaimulikkond mõistis tugevasti hukka, mõistsid hukka ka eestlased.

Aga ajakirjandus — see igasuguse demokraatliku võimas vahend, mis tegi tema? Kahjuks Pihkvas vaba ajakirjandust ei olnud. Jagamatult valitses ainult üks — härra Ivanov, kes kogu aeg tegi ainult seda, mis Balahhovitši üle igasuguse piiri „täis puhus“. Mitte kordagi ta ei mõistnud hukka neid korravastasusi. Koguni vastupidi! Ivanov kirjutas: „meie oleks tahtnud nii ettevaatlikult astuda kodumaa pinnale, et mitte ainustki tolmukübet puruks tallata. Kuid rahva tahe on vali ja järelandmatu — ning meie pidime looma kohtu ja karistuse. See, kes mõõga on tõstnud, peab mõõga läbi hukkuma.“ Sellest võib otsustada, misuguseks oli kujunenud õhkkond.

Hirm sulges elaniku huuled. Seal algasid mitmesugused läbiotsimised, kõikvõimalikud „rekvisitsioonid“. Nõudmised kaupmeestelt määratusuurte summade peale, ähvardusega mitteandmise puhul türmi istuma panna. Algas selline bakhanad, selline vägivald, kusjuures mingist seltskondlikust protestist ei hukkamiste vastu ega üldse

mingisuguse võimude tegevuse vastu ei saanud olla juttugi. Praegu käib uurimine selle „demokraatliku“ valitsemise tegelaste üle ja omal ajal teatab kohtu kroonika ime-lugusid sellest häbistavast ajajärgust.

Ma ei tea, mis sel ajal sündis küldes, kuid võib oletada, et „balahhovitšina“ küldes ei olnud teistsugune.

Pärast kõike öeldut järgneb selgelt, et Balahhovitši demokratiismist võib rääkida ainult irooniliselt ja neile, kes ei elanud ise koha peal ja ei saanud kogeda tema sadistliku kunsti hüvesid. Ümberpöördult, võib ot-

justanud Pihkva langemist, selles ei saa te-maga ja ta kaitsjatega nõustuda.

Meie pole strateegid vaid lihtsad elani-kud, kuid kui omal ajal ükskõik kellelt pihkvalaselt pärisid, et kellele toetub Pihk-va kaitse, said kõigilt kui ühest suust vas-tuse — eestlastele. Seda oli sellestki nä-ha, et kui suvel ilmusid esimesed kuuldused Eesti vägede äramineku kohta, siis elanik-kuude hulgas tõusis suur ärevus.

Ja Pihkva langes; vana linn langes ru-mala poliitika pärast, poliitika pärast, mida tehti mõistmatult sellel territooriumil kul-tuursete Eesti sõdurite silmade all. Järeli-



Landeswehri sõjas Auciemi mõisa lähedal 6. jalaväepolgu poolt 21. juunil 1919. a. allatulistatud Landeswehri lennuk Volmaris.

Seisavad: al.-polk. N. Reek (keskel, musta kraega), temast vasakul kapr. K. Parts, seljaga toetub lennukile al.-kapr. K. Tallo.

se öelda, et selles üldise ühiskondliku kor-ra desorganiseerimises, mis kujundus Pihk-va kubermangus valgete valitsemise ajal, lasub palju süüdi Balahhovitšil endal, sest et teised ainult jätkasid seda, millele Balah-hovitš alguse pani.

Tema kirjas ja neis artiklis ja märgetes, mis mahutati „Novaja Rossija“ veergudele Pihkva langemise asjus, räägitakse tõtt ai-nult Pihkva viimaste päevade kohta, kui Balahhovitši kui administraatori osa oli vii-dud nullile. Selles aga, et temale kui lahingukindralile ei olevat antud võimalust oma energiat ilmutada ja et see olevat põh-

kult, süüdi on selles kõik need, kes valmis-tasid vastava meeleolu, kes kohtadel aega-mööda ja järjekindlalt mürgitasid seltskond-likku atmosfääri.”

Lõpuks olgu Horni kirjelduse täiendu-seks märgitud, et selles autor käsitleb vaid Balahhovitši osa Pihkva saatuses kujunda-misel. Tegelikult aga ei rippunud selle-aegsete sündmuste arengus kõik kaugeltki mitte ainult Balahhovitšist ära. Pihkva lan-ges mitte niivõrd Balahhovitši poliitika tu-lemusena, kui just vene valgete oskamatu poliitika tulemusena laias mõttes.

R. T.

# Nii langes Konju küla...

Mälestusi Vabadussõja algpäevilt.

Enn Parel.

Sammusime mööda konarlist külavahe teed. Kuhu? — seda teadsid ainult ohvitserid, kes tihti peatusid, et uurida kaarti, vaielda omavahel, ja siis jälle asuda meie salgakese etteotsa.

Olime uimased, väsinud ja rabatud viimastele päevadele kuhjunud sündmustest ja nende kohutavast uudsusest. Narvast taganemisest saadik olime ainult trampinud marssida, peas ebamäärane halb tunne.

Tore seltskond oli meid, peab ütleva. Stililise rahuga sammus meie koolipoiste salga ees Tallinna realist Anton Pank, palituhõlmad laiali, lastes paista täies hiilguses veripunast kamsoni. „Oktoober“ kuklas sammus tema järgi härrasmees Soliin, kes sõitis Narva lakk-kinges ja kõvakübaras. Tema oli ka grotesksem kuju meie seas. Siis olid seal veel Tallinna koolipoisid Triigel, Muna, Lepp, Palm, Peebus ja mina.

Kõige lõpus sõrkis pikk Juku Sengbusch Tallinna Kaubanduskoolist. Peas oli tal kooli vormimütsi otsas saksas lahingkiiver, seljas hall linnapalitu ja pikkade sääreputkede otsas vastava pikkusega sääririkud. Ühega neist oli juhtunud õnnetus. Just parajasti sidus ta, kirudes, irvitavat saapatalda nõõriga, et meiega sammu pidada.

Ainuke, mis meid ühtlustas — oli Eesti Kaitse Liidu lindike iga koolipoisi varukal. Roodumeestel polnud sedagi... Mis rood? Paarkümmend armetut, hirmunud meest, keda ühte hoidis vaid see, et koos oli julgem. Muidu oleks need mehikesed jooksnud laiali iga nelja tuule poole, nagu palju teisi... Mõnel neist polnud isegi sõjariista. Rely tuli võtta vaenlaselt või — langenud kaaslaselt. Meie oma maksimumkaga olime roodumeeste kõrval hiilgavalt varustatud, ja ma arvan, — nad isegi lootsid meie kuulipilduja peale...

Voka vallamajast lahkusime hommikul. Sõõmata, muidugi. Korralikku sõdurisuppi saime ainult korra Narvas ja siis „lõõdi meile sõit sisse“. Kus asub meie supikatel ja moonavor, seda teadis vaid vanajumal. Vist juba otsaga Tallinnas...

Imelik, kuidas mõtted maiste proosaliste asjade juure tagasi pöördusid. Keegi meist polnud niipalju sellest huvitatud, kus asuvad punaste eelsalgad, kui sellest: kas seal saab süüa, kuhu lõppeks jõuame?

Vastu õhtut õige pimedas olime kohal — Konju külas, kuulsime ohvitseridelt. Meie paigutamine ei nõudnud suurt tulti. Asusime oma kuulipildujaga koolimajja ja roodumehed okupeerisid pritsimaja saali. Koolimaja oli külm kui hundilaut. Polnud ka ime, lastel olid pühad — sõjapühad. Eks me isegi olnud koolisviibimise asemel siin jalutus-käigul.

Esimene mure oli muidugi — soe tuba ja söök. Eks pärast vaata, mis tuleb.

„Kolm meest puid otsima ja kolm meest lähuvad vaatama, kas saab kusagilt midagi söögipoolist,“ korraldas komandovanem Pank.

Liitusin puudeotsijatega, sest olin kaotanud usu, et ilmas leidub veel midagi söödavat. Käisin tee ääres läbi kõik ettejuhtuvad talud. Leiva asemel sain ainult sõimata. Hea õnne peale, käsikaudu kobades, väljusime kooli õuest. Ehk leiame pinu puid või mõne haokoo. Koolimaja läheduses neid peaks ju leiduma.

Mitte kaugel koolimajast märkasimegi talu aknast vilkuvat tuld. Peremees oli ootamatult lahke.

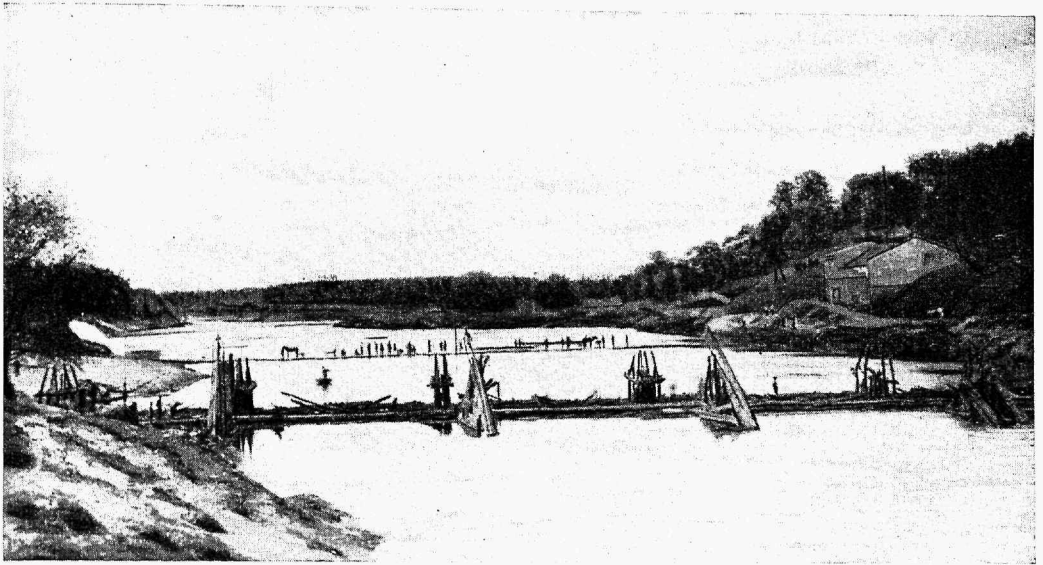
„Ah, hagu vajate? Hagu? ... Oot: las ma näitan. Tulge aga minuga ühes.“ Sammusime tükki maad lahke peremehe kannul.

„Nüüd, nooredhärрад, olge õige tasa, varsti oleme kohal,“ sosistas meile teejuht, „siin peres on edev koeranäss ja peremehel on püss.“

Seisimegi haovirna ees. „Koeranässu“ polnud kuulda. Saime igaüks koo hagusid ja asusime tagasiteele. Jälle sammus tubli peremees meie eel haokubu turjal. Seda tassis ta ilmaaegu, — meile oleks jätkunud ka kolmest.

„Nüüd minge siit otse edasi, ja oletegi koolimajas,“ juhatas ta meid, haokubu prantsatades oma uksepakule visates. Peremees nagu aimas meie mõtteid: „Selle ihnuskoi käest poleks maksnud küsida, nagu nii poleks annud,“ seletas vabandades. Toidumuretsejad olid ka juba tagasi. Kerge vaevaga olid nad leidnud koolimaja lähedal põllul kartulikuuhje. Nii mugav polnud meil ammu enam olnud. Kõhud täis, heitsime magama pikkadele koolilaudadele.

Hommikul, esimene asi, läksime Sengbusch'iga otsima küla kingseppa, et alla



Ajutise hädasilla ehitamine Volmaris Koiva jõele 1. juunil 1919. a. mahapõlenud silla asemele.

lüüa lahtiläinud saapatalda. Leidsimegi kingsepa, kuid selgus, et see oli keskmine kommunist.

„Mis, korrat, või valgele, raisale, pean hakkama talda alla lööma. Ei, sehukest nalja ma ei tee,“ ägestus vanamees.

Seletasime, et ega me valged pole, oleme puha kõik Eesti Vabariigi sõdurid ja kaitseliitlased.

„Mis korradi Eesti Vabariik, mis korradi kaitseliitlased, kas Vene vabariigist pole küllalt? Vereimejad ja buršuid olete puha,“ torises kingsepp vastu ja hakkas tööriistu laualt korjama, sellega näidates, et talda allalöömisest ei tule midagi välja. „Noh, vaata ise, mis buršui ma olen,“ vaidlesin vastu, „näe, kaelarätik, mis mul kaelas, on Pühajõe äärsest kõrtsist varastatud, paksu kõrtsieide nõudekuivatamise rätik, ja näe, täid ronivad meil juba silmakulmudes ja imevad hoopis meie verd...“

Kingsepp seletas nüüd pikalt ja laialt ülemaailmisest revolutsioonist, meiesuguste sabassõrkijate nolkide soo hävitamise vajadusest, töörahva kurnamisest, kuid talda allalöömisest ei teinud ta enam juttugi, ehk küll Sengbusch seisis ta kõrval, saabab näpus. Meelitasime vanameest keerenskitega, duuma-rublade, tsaarirahaga, oberostidega ja lõpuks kõrgeväertuslike Vabariigi markadega — kuid mehel oli kindel iseloom.

„Mis Eesti rahvavägi, sulibande olete,“ algas ta uuesti, kuid kaugemale ta ei jõudnud, — laksudes käis Sengbuschi saapasäär vastu vanamehe paljast lagipead.

Minu arvates poleks ta tohtinud ikka vanainimest lüüa. Hädavaevu pääsesime tulivihase vanamehe käest. Polnud midagi parata, Juku pidi nõõriga seotud tallaga lep-pima, kuni leiame viimaks parteitu kingsepa.

Elu koolimajas oli kaunis mugav. Öösel magasime pikkadel laudadel. Päeval sõime soolaga kartuleid, niipalju kui mahtus ja kiikusime koolimaja õuel asuval tuliuel kiigel.

Sealt Konju külast käisime korra isegi väljas — punaste kallal. Pikas hanereas sammusime mööda soist külmunud metsaalust. Püssidega mehed ees ja ilma püssita sabas, et kui mõni püssiga mees langeb, saab püssitamees kohe püssimeheks.

Meie kuulipildujaga liikusime lipnik Tammekandi juhatusel teistest natuke kõrval. Eelmisel ööl olid meie luurajad läinud ühte tallu ja sealt leidnud süütult magamas viis punast ratsameest. Meie mehed pikka juttu polnud ajanud ja nüüd ratsutasid nad meie kõrval karvastel, metsiku vaatega setukatel, uhkustades kõverate mõõkadega, lühikeste ratsaväe-püssidega ja kannustega pastelde taga.

See tõstis kõigil tuju... Suure aukartusega jälgisime kangelaste hooletuid liigutusi ja praalivat kõneviisi. Siit võis juba midagi õppida. Tuhanded peensused ja üksikasjad õise sündmuse kohta liikusid suust suhu ja lasid kangeid mehi paista veel kangematena.

Punased olid aga nähtavasti väga vihased oma viie seltsimehe kaotuse pärast, sest



Võnnu linn pärast Landeswehri vägede väljalöömist meie vägede poolt; tagaplaanil tõuseb suits Landeswehri poolt põlema süüdatud läti seltsimajast.

vaevalt jõudsi metsast lagedamale, kui kuulid nagu tüütud parmud hakkasid meie ümber lendlema. Tõmbusime tagasi metsa. Üksikud kuulid laksusid kase okstes.

Paar meest saadeti hiilima, et teha kindlaks, kui suurel on punaste jõud. Kobaras seisid ohvitserid metsa all ja pidasid nähtavasti nõu mida ettevõtta. Paljud püssita mehed löid käega ja hakkasid omapead tagasi minema Konju poole.

Pugesime varjule jämedamate kaskede taha, sest pärast luurajate lahkumist hakkas kuule nagu tihedamini sadama. Mida kauemini puude taga kükitasime, seda rohkem kadus tuju igasugusteks kangelastegudeks. Tahtsime sealt ainult eemale. Vähemalt 100 kilomeetrit.

Väljasaadetud mehed jõudsid tagasi. Kõik terve nahaga. Teatasid, et punaseid on mitukümmend korda rohkem kui meid. Nüüd kadus ka ohvitseride tuju. Lahkusime metsast sama targalt kui sinna läksime.

Ehk küll olin õnnelik, et seekord veel ei tulnud oma nahka viia turule, jättis see pealetung siiski hingesse halva tunde. Meil kõikidel oli häbi, et olime kuule kartnud ja puude taga kõssitanud.

Teist korda me Konju külast punaste peale enam ei läinud. Küll aga pidime nüüd iga õösel küla serval kuulipilduja taga kahe mehega valvel olema. See oli igav ja närvesööv amet. Kõrvakuulmine arenes nii, et igasugune kuivanud kulu kahin kostis suure müranana ja ajas südame kloppima ning vere kõrvus kohisema. Aga kes seda tohtis teistele näidata.

Nähtavasti olid meie ülemused otsustanud jääda Konjusse ja oodata, millal punased ise tungivad peale, et neid siis väärrikalt võtta vastu.

See ilus kavatsus nurjus aga meie oma meeste püha lihtsameelsuse tõttu.

Päise päeva ajal nägi meie valvepost pritsimaja tornist, et mööda teed liigub küla poole kolonnid ilma suitsu sõjavägi, ratsamehed ees ja sõdurid rivikorras järel ning supikatlad ja moonavoored kõige lõpus.

Suure rõõmuga teatas mees sellest kohe alla. Kiiresti ronisid ohvitserid pritsimaja torni, et läbi binokli uurida, kes on tulijad. Nende, kui sõjaasjanduse eriteadlaste, üksmeelne otsus oli — omad, abivägi, sest punased lii-

guks küla peale ilmingimata ahelikus, aga mitte kolonnid, keset maanteed.

Üks ohvitser, eriti terava silmanägemisega, tundis ühes hobuse seljas ratsutajas ära isegi polguülema polkovnik Seimani. Kõigi rõõm oli suur. Ometi tuli lõpuks toetus meie käputäie meestele.

Igaks juhuks jooksis siiski üks ohvitser tulijatele vastu, et neile teatada, et külas viibime meie, aga mitte punased.

Tundes iseäranis suurt rõõmu supikatelde ja moonavankrite üle, jooksis see ohvitser umbes paarsada meetrit, siis lõi talle suurest jooksmisest piste vasakusse küljesse. Seisma jäädes ootas ta natuke aega tulijaid ning kui need jõudsid juba hoopis lähedale, tõmbas ta valge taskurätiku, lehvitas sellega õhus ja näitas valgele sidemele oma käsivarrel.

Sündis ime...

Ühe silmapilgu jooksul oli maantee lage. Ülepeakaela hüppasid kolonnid maantee kraavidesse, ratsamehed kihutasid tuhatnelja tuldud teed mööda tagasi, ainult moonavankrid ja välikõõgid jäid upakile maantee servale.

Ohvitser ei saanud esialgu asjast aru. Vehkis oma valges sidemes käevarrega edasi, kuid alles siis, kui kuulid hakkasid ümber pea vinguma, taipas ta õiget olukorda! Ainult imekombel pääsis ta kindlast surmast.

Kui meie kuulipildurid seda juttu pärast kuulsime, nutsime viha pärast — nii kahju oli meil, et me oma kuulipildujaga polnud



pritsimaja tornis. Viimase kui punase oleksime niitnud maha. Nüüd tabas meid see lops aga päris ootamatult.

Koorisime parajasti puupilbaste ja küüntega kõõgis paja ümber kükitades kartuleid, kui lipnik Tammekand maruhoona tornas sisse:

„Ruttu... ruttu... ära siit...“ karjus ta hingeldades.

Saime kohe aru, et asi on tõsine, sest senini oli Tammekand olnud äärmiselt sõnakehv mees, ja ühes tema tulekuga algas küla teiselpool otsas ka püssipragin.

Robinal olid poisid jalul ja kohe nurgas püsside kallal. Kuulipilduja oli meie õuel, seotud kahe rattaga kärule, mille „laenasime“ küllast. Kärul oli kuulipildujat vedada palju mugavam.

Mul oli hiigla kahju lahkuda kartulipaja juurest. Võtsin nurgast pooliku koti toorete kartulitega, puistasin keedetud kartulid toorete peale, suskasin soolatsopi kartulite juure, hiivasin koti selga ning lahkusin siis koolimajast.

Teised olid vahepeal jõudnud juba kaugemale. Kүүrus, kärü enda ees lükates, liikusid nad mööda põllupeenart, otse üle põllu, küla taga asuva metsa suunas.

Hoolimatult ajasid poisid kärü üle suurte põllukivide. Ohvitser oli abiks kärü lükamas. Mõlema käe otsas lindikast, sibas üks poistest kõige lõpus, jalgu imekiirelt liigutades ja nina suurest kүүrusehoidmisest ligi maad. Püss rippus tal rihmapidi käsivarrel ning lohises vastu kandu pekstes järel.

Vehkisin teistele järele nii kuidas jalad andsid. Koolimaja varjult lagedale jõudes sain alles aru, miks see poiss minu ees nii kүүrus jooksis. Õhk oli täis kuulide pirinat.

Olime lagedal põllul heaks märklauaks punastele, kes proovisid oma jahimehe osavust meie peal. Mõni lasi nii ligidalt nina alt läbi, et tuul liigutas tärkavaid vurrude udemeid.

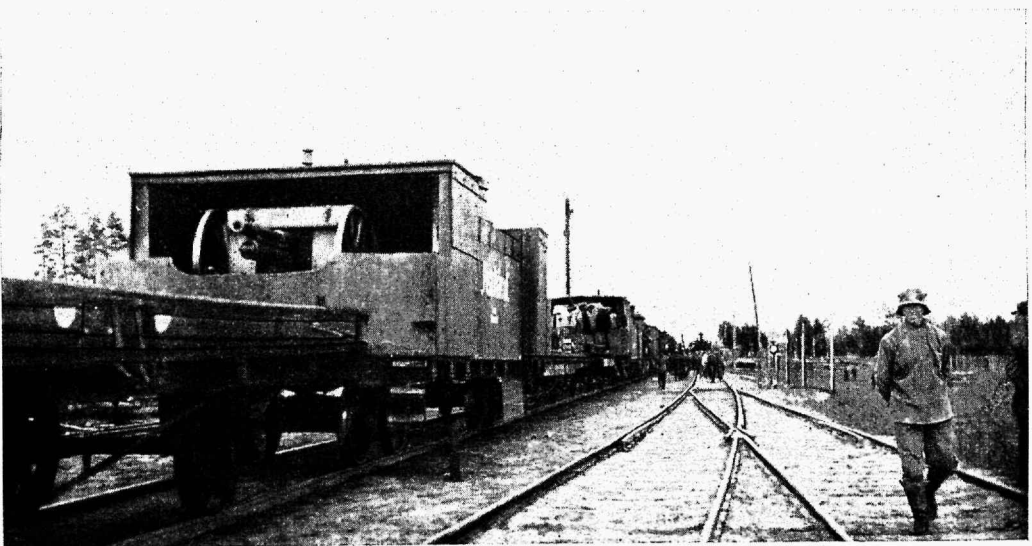
Jäin ikka rohkem ja rohkem teistest maha. Mõtlesin juba, et viskan kartulikoti kus seda ja teist, selleasemel et lasen ennast tühjade pärast nagu jänese mahanõttida. Seal aga jõudsid meie poisid kesk põldu asuva küüni varju ja hakkasid Maksimi kärult maha laadima. Panin aru juurde ja jõudsin neile järgi just sel momendil, kui nad küüni varjult tormasid välja. Õieti ei olnudki küünist suuremat kaitset, sest kuulid lendasid sellest läbi, nii et pilpapuru kees.

Viskasin kartulikoti mahajäetud kärule ja korraks hinge tagasi tõmmates vajusin tulise kiiruga teistele järele.

Olime juba õige lähedal metsale, kui lipnik Tammekand peatus, kuulipilduja toru punaste poole juhtis ning vägeva kuulijoa punaste poole saatis.

Punased nähtavasti ei oodanud meie poolt niisugust üllatust. Kõik oli korraga hiirvaikne... Ja siis vast alles algas mulin...

Heitsime kõik kõhuli üksteise kõrvale ja hakkasime kütma püssidest. Ronisin kärü alla, panin püssiraua kodarate vahelt läbi



Soomusrong „Kaptan Irv“ meie vägede Riia peale tungimisel Rodenpoisi (Ropazi) jaamas 1. juulil 1919. a.

ja pörutasin küla poole, kust äsja lahkusi-me, nii et püssiraud särtsus...

Äkki hakkasid punaste poolel töötama kaks Maksimi — nagu õmblusmasinad.

„Tsiu... Tsiu... Tsiu...“ lendasid kuulid kõrgelt üle meie peade ja tõstsid kaugel meie seljataga tolmu külmanud põllult.

Meie kuulipilduja rappus lipnik Tammekandi käes kui meeletu. Juba oli kuulipilduja ette tekkinud suur kuhi tühje padrunkeste. Punaste kuulipildujad jäid vaht. Juubeldasin juba, et sundisime nad oma tulega vaikima, kui äkitselt hakkasid nad uue vihaga tööle. Kümnekond sammu meie nina all põllul kees tolm ja imeliku pöörinaga lendasid kuulid põldu riivates iga ilmakaare poole laiali.

„Nüüd ruttu metsa...“ karjus lipnik Tammekand ja tõusis Maksimi tagant, „ruttu, minuti pärast on juba hilja!..“ ja Maksimi ühes väljatõmbamata lindiga enda järele tirides jooksis ta lähedalasuva metsa poole. Järgnesin aruküsimata tema eeskujule. Aga käru kartulikotiga ma ei jätnud.

Oli ka viimane aeg, sest vaevalt jõudsimetsa serval kasvavate harvade põõsaste vahele, kui tolm kees põllupeenral, kus lamasime mõne hetke eest.

„Kaabakad, hästi lasevad...“ konstateeris üks poistest.

„Jah, praegu pääsesime nagu ime läbi,“ kinnitas lipnik Tammekand poisi arvamist.

„Tublid poisid olite. Kui mind mõne päeva eest määrati teie ohvitseriks, arvasin, et mul saab teiega kui noorte koolipoistega olema väga raske. Nüüd aga nägin, et teid võib usaldada.“

Säärast kiitust lipnik Tammekandi suust kuuldes paranes kõikide tuju ja varsti olime rõõmsad nagu oleksime ise punased Konju külast peksnud välja, mitte aga nendmeid.

Selgus, et meie roodu mehed olid taganenud kõik sinna metsa. Nad olid sinna tulnud küla teisest servast sama metsa

mööda, ilma et neil oleks vaja olnud punaste kuulide all jooksta nagu meil.

Panin kuulipilduja jälle kätrule, sest nii oli mugavam, ja käru mööda sügavaröõp-melist metsateed enda ees ajades võtsime suuna külast eemale.

Varsti ei pääsenud meie enam edasi. Teel lamas inimkogu, käed-jalad laiali, nina surutud sügavasse roopasse. Selgus, oli üks roodumeestest.

„Hei, mis on?“ pärisime, jookstes mehe juure ja pöörates ta näo vastu taevast.

„Kas oled haavatud?“ Segaste silmade-ga ja idiootlikult naeratades vaatas mees meile otsa, ja kuuldes punaste poolt meile saateks lastud kuulide laksumist puukstes, pööras nina uuesti roopasse.

Ei olnud kahtlust, mehe närvid olid üles ütelnud.

„See sell on samahästi kui surnud,“ seletasid poisid.

Lipnik Tammekand katsus omakorda lamajale elu sisse ajada, aga see luhtus. Mees oli tõesti samahästi kui surnud. Lõdises kogu kehast ja jalad olid tal kui tainast.

Jätsime ta sinnapaika ja tõttasime edasi.

Äkilise taganemisega olid meie ohvitserid nähtavasti kaotanud orienteerumisvõime, sest ega meie muidu nii kaua ei oleks uitanud ääretus metsas. Äkki jäime kõik seisma. Metsa taga lõi nagu välku...

Kostis kahuripauk, siis lendava mürsu vihane hulgemine ja siis meist vasakul — mürsu lõhkemisraksatus.

Punaste patareil!

Need olid esimesed kahuripaugud, mida kuulsime pärast Narvast lahkumist. Ängistav tunne tekkis hinges.

„Nüüd on kõik läbi,“ mõtlesin, „meil pole ühtegi suurtükki.“

Ei tea, kas punaste granaadid või aitasid ohvitseride kaardid, aga metsast olime meie vastu hommikut siiski väljas.

Nii langes Konju küla...

## Sakslaste ja punaste taganemine Keenis.

E. Jurs.

Novembrikuul 1918. a., umbes nädal enne Saksa okupatsioonivõimude lahkumist Eestist, saadeti Tallinnas ellukutsutud Eesti Raudteevalitsuse poolt jaamadele kogu liinil esimene eestikeelne telegramm, raudteel üldstreigi korralda-

mise kohta Saksa okupatsioonivõimude tegevuse vastu. Selle korralduse saamisel tuli kõigil raudteelastel hoiduda teenistusest kõrvale. Kui saime selle telegrammi Keeni jaamas lahkusime üksteise järele teenistusest, igasugu ettekäanete

all. Saksa jaamakomandant, kel vist oli aimu sellest, ilmus järgmisel päeval minu juure elukorterisse, kaasas veel üks Saksa sõjaväe mundris mees, kes tegi teatavaks, et kui mina, samuti ka teised jaamateenijad, ei asu kohe teenistusse, siis peame päevapealt vabastama meie kasutada olevad eluruumid; see olla sõjaväevõimude korraldus. Ütlesin, et olen haige ja teenistusse ilmuda ei saa. Minu abi oli lahkunud jaama läheduses asuvasse tallu, et külastada sugulast; telegraafi-ametnikud, kes elasid Tartus ja rongidega sõitsid teenistusse, jäid ka koju. Olin teadlik, et Keeni mõisas, mis asus jaamast 3,5 km, formeeris Keeni-Sangaste ümbruses Eesti väeosi keegi kapten, kelle juure läksin teisel strei-

dega, — milliseid igalühel oli rohkesti. Nad lahkusid Valka. Mõne tunni möödudes oli Tartu poolt tulemas veel rong. Jäime kõik kurvaks, kui saime teada Puka jaamaülemalt, et tulevad eesti punased. Keegi ei teadnud, mis nüüd sünnib meiega. Kui aga Pukast juba rong väljus, sain veel teada, et rongiga sõidab kaasa ka paar raudteekomissari, kes organiseerivad raudtee-ala ja kes olla Puka jaama teenijate vastu olnud päris viisakad. Rongi Keeni jaama jõudmisel olin rongil vastas nagu harilikult. Varsti ilmusid minu juure kaks noorevõitu meest, seljas nahkjoped. Üks neist nimetas end mingisuguse komitee liikmeks ja palus teatada temale teenijate nimed, kes on jaamas teenistuses; vaatasiid



Välipatarei nr. 14 (Kuperjanovi Partisanide Pataljoni patarei) meeskond Landeswehri sõja ajal juunis 1919. a.

gipäeval, et informeerida teda olukorrast raudteel ja ka sellest, et Saksa võimud sunnivad meid lahkuma elukorteritest, kui meie ei asu teenistusse. Kapten kinnitas, et temal olevate andmete järele peavad Saksa võimud varsti lahkuma Eestist ja käskis sakslaste nõudmisi mitte täita. Tagasi tulles jaama, märkasin, et sinna oli kogunenud rohkesti Saksa sõdureid, kõigil rõõmsad näod ning lõbus meeleolu; kuuldsu isegi laulu. Hiljem, kui juba olin korteris, tuli minu poole sama kuri komandant, ka heas tujus, ning lausus: „Tulin, et ära leppida, saime käsu ja lahkume täna õhtul oma kodumaale, tehke nüüd ise mis tahate, see pole enam minu asi.“ Õhtu eel, kolisid kõik sakslased Tartu suunast tulevale rongile kõigi oma kompsu-

selle järele jaama ümbrust, tulid ka sisse ametiruume, kus märgiti üles teenijate koosseis. Selle järele lahkusid nad jaamaesisele, astusid minust eemale ja rääkisid tasa omavahel. Siis tuli üks minu juure tagasi ja teatas, et kuni korralduseni jäägu iga teenija oma endisele ametikohale edasiteenima, kuna ehk hiljem võetakse ette muudatusi ja ümberpaigutusi koosseisus. Enamlaste ilmunisel andis end kohe tunda toiduainete puudus ja ümbruskonna taludes, kust varem sai osta vabalt toiduaineid, oli nüüd järsku kõik otsas. Enamasti igas talus vastati, et punased võtsid ära viimseni. Kuid otsimise peale, leidsu siiski vastutulelikke maainimesi, kes andsid raudteelastele omast osast ikka nii, et saime jälle mõne päeva läbi. Eriti mingisuguseid mär-

kimisväärsed juhused ei mäleta, kuid väga vihased eestlaste peale olid läti punased, kes hlastamatult rüüstasid talusid ja viisid ära kõik mis oli vähegi kättesaadav. Viimne nädal enne punaste lahkumist Eestist oli märgata väeosades korralagedust ja omavoli tarvitamist kõikjal. Mäletan, üks juhus oli raudteel, kuupäeva ei mäleta, öösel kella 2—3 vahel, olles ise korra teenistuses jaamas, rongide vaheajal lamasin kontoris kantselei laual, kui kuulsin, et suure mürinaga sõitis jaama rong, ilma et määrustes ettenähtud korras naabrijaaam sellele oleks sõidu luba telegrafi teel küsinud. Läksin jaama esisele ja nägin seal seisva veduri mõne köetava kaubavaguniga, milledes oli paarikümne sõduri ümber. Vedurijuht oli venelane; temalt pärides sõidu põhjust, sain venekeelse vastuse:

„Ega mina pole süüdi, mis siis ikka teha, seltsimehed sundisid mind sõitma, ja mina sõitsin. Kutsusin siis Puka jaama korrapidaja telefonil välja ja palusin selgitust asja kohta. Korrapidaja oli eestlane ja seletas, et Pika-silla poolt olid tulnud mõned eesti ratsanikud luurekäigule Puka ümbruskonda, kaasas automaat-püssid; kokkupuutumisel punastega avanud nad tule, ning selle järele kihutanud jälle tagasi. Punaste väeosa oli aga arvamisel, et nüüd on „valged“ jõudnud juba nendeni ja pimeduses telkis segadus igäüks katsus kui aga sai lasta jalga kodupoole. Mõned tormasid jaama ja nähes, et seal seisis rong, läksid vedurijuhi juure ja sundisid viimast kohe sõitma, mida see ka hirmuga tegi. Kui mina seletasin põgenemisele, et nende hirm on ilmaaegne, siis palusid nad, et mina saadaksin neid uuesti tagasi Puka jaama oma väeosa juure. Sellele vastasin, et

mina omapead seda teha ei või. Ilma lubata olete tulnud ja kui lähete ise tagasi, siis on isegi asi. Kuna aga vedurijuht nüüd ilma vastava sõiduloata jaamast keeldus tagasi sõitmast, siis tuli anda juhtumisele seaduslik käik. Valgas asus tolkorral sõjaväe liikumise komissar, kellele andsin teada vahejuhtumisest väeosaga ja palusin teda teha korraldust rongi tagasisaatmiseks Puka jaama. Vähe aja pärast, oli telegraafiline korraldus rongi tagasisaatmiseks Pukka käes. Jooksikute väeosa komissar omakorda asus ka selgitama segaduse põhjuseid ja lubas jooksikuid anda tribunaali-kohtu alla.

Paar päeva enne punaste lahkumist meilt nende soomusrongi (mis pidas valveteenistust Palupera—Sangaste vahel) komissar, end. madrus, tuli mõne kaaslasega jaamakontorisse ja seletas, et Tartu—Nõo jaamade vahel oli nendel olnud lahing „valgete“ soomusrongiga, et tee oli seal sirge, siis laskmisel oleks pidanud valgete rongile saama tingimata pihta, „aga võta kuradit, ümmargune kui muna ja kuul ka ei hakka külge, teadmata ka mis olevused seal peal on, inimesed ei ole, kuradid ka ei ole, aga silmad säravad peas. Ega ole lustigi sõdida nendega siin võõral maal, lahkume ära omale maale, tulgu aga sinna järele siis meie näitame, kuidas meiega sõdida.“ Hiljem, kui tuli jaama Eesti soomusrong, mis oli väga lihtne, koostatud kauba- ja klassivagunitest, pärisin rongi meeskonnalt, et kus on see kuulus ümmargune soomusrong, mida punaste ütelnud järele kuuligi ei võta, seletasid mehed, et pole üldse niisugust olemas, meeskonna kohta rääkisid mehed, et nad on juba kauemat aega rongil ümberriietumata ja

pesemata, mis pärast tööpoolest näevad ka välja mitteharrilikkude sõjameestena.

Punaste põgenemisel jäi Keeni jaama muuseas maha punaste sanitaarrongi osa, kus viibisid sees hiinlased, kes meie soomusrongi meeste ilmumist nähes, hakkasid agaralt püssidest neid tulistama.



1. jalaväepolgu ešeloniga polgu staabi personaaliga Landeswehri sõjas Rodenpoisis (Ropožis) juunis 1919. a.

# Põgenemine Saksa sõjavangist.

M. Simmo.

Põgenemine Saksa sõjavangist oli mul juba peagu aasta aeg mõttes, aga kuna selleks just võimalus tuleb ei võinud ma muidugi ette teada. Külas, kus ma parajasti töötasin, oli põgenemine küll raskem kui see oli eelmisel aastal, kuid põgenemise lust oli nüüd palju suurem ja kasvas iga päevaga veel suuremaks. Seal oli veel ka kaks teist eestlast, kes samuti tahtsid põgeneda. Pidasime küll nõu, kuidas seltsis oleks võimalik põgeneda, aga et ühtegi võimalust ei leidunud selleks, siis ei jäänud muud nõu üle kui seda teha üksikult.

Selles külas töötasid venelased juba eelmisest aastast saadik, kuid keegi ei olnud sealt veel ära jooksnud. Eelmisel aastal oli üks küll katunud jäljed teha, kuid oli kohe kinni võetud. Nii olin ma esimene, kes ettevõtte läbi viis.

Juuli kuu 6. päeval 1916. a. saatis peremees mind üksi heina kokkuriisuma. Kaasa anti mulle kaks võileiba ja kannuga kohvi. Juba hommikul välja minnes mõtlesin, et täna tuleb küll midagi ette võtta, sest ega niisugust juhust või mööda lasta minna, mine tea, kas teinekord enam sedasi üksikult tööle saadetakse või ei. Ja pealegi on varsti sügise tulemas, kus põllud jälle kõik lagedaks tehakse ja vesi jões muutub külmaks, nii et neist läbiujumine enam nii kerge ei ole kui suvel sooja veega. Nii otsustasin oma plaani täide saata. Metsa jõudes hakkasin riisuma, kuid töö ei tahtnud enam kuidagi edeneda, siiski jäin enneldunaks veel töö juurde, kuni lõuna järgi tuuakse, et veel kord kõhtu täis süüa. Sest kahe leivatükiga reisi alustada oli kardetav. Oli ju teadmata, mil jõuan üle piiri ja saan jälle süüa. Riisusin siis heina kuni ligi kella  $\frac{1}{2}$ -ni, siis tõid lapsed lõuna mulle järgi. Sõin kõhu ilusasti täis ja olin niikaua pikali kuni lapsed hakkasid minema. Siis tõusin üles ja hakkasin veel riisuma, et lapsed näeks, et ma ikka hoolega töötan.

Kui lapsed silmist ära kadusid, heitsin põlvili ja palusin Jumalat, et ta minu ettevõttel laseks korda minna. Siis tõusin üles ja asusin teele. Esiteks ei käinud ma kuigi palju maad,

vahest  $\frac{3}{4}$  km. Metsa all oli mändi kevadel maharaiatud ja oksad hunniku visatud; sinna okste alla peitsin ma nüüd ennast ära ja jäin paigale kuni kella 11-ni öösel. Küll see aeg oli aga seal pikk. Küljed jäid lamades haigeks. Öhtul oli inimeste jutukõminat kaua kuulda, kuni kella 11-ni, ajasid veiseid ja kolasisid muidu ringi, nii et enne väljaronida ka ei julgenud. Arvasin, et ju nad mind ikka taga otsivad.

Kell oli juba 11 ja jutukõmin jäi ka juba väiksemaks; nüüd ronisin ma oma peiduurkast välja, sirutasin liikmeid ja jätkasin põgenemist. Metsasalust välja tulles paistis veel küla torni künkal silma ja parajasti löödi torni kella õhtupalvele. Ka mina lugesin veel Isameie palve ära ja pöörasin oma südames veel palvega Jumala poole, et mu ettevõtte korda läheks. Sammusin kiirelt päeval äravaadatud teed kaudu ühe väikese kanali kallast mööda, mis kaugelt ringi ümber küla jõega ühines. Süda oli nüüd õige kerge, ei tundnud kartust kõigevähematki eelolevate raskuste pärast.

Mööda liivast ja kohati katkist kanalikallast kaudu nobedasti edasi minnes jäin vahel seisatama ja kuulatama. Kõik oli aga vaikne, ei olnud enam mingit häälitsemist kuulda ega kedagi liikumas näha. Öhtu oli kena, soe. Taevas olid harvad pilverangad ülestõusnud. Mõtlesin, et seniks kui ma piiri peale jõuan, läheb taevas ilusasti pilve, ja pimedas on üle piiri ja jõe minek julgem.

Nii läksin ma pooljookstes juba kahest kanalit ületavast teest üle, siis jõudsin metsani. Seal ei olnud enam nii hea edasi sammuda,



1. jalaväepolgu luurajaid Landeswehri sõjas Riia all Jägeli positsioonidel Maailmasõjaalgsete muldõnnide juures.



1. jalaväepolgu orkestrandid Landeswehri sõja lõpul juulis 1919. a. Riia all Jauna mõisa juures.

ühtepuhku murdus jalge all kuivanud männioksi praksudes katki. Et mitte liialt suurt praginat tekitada, pidin veidi vähendama sammu.

Edasi minnes silmasin ma äkki punast tuld, mis näis olevat otse tee peal. Esiteks nagu kohutas see mind veidi ära, kuid varsti kogusin ennast ja jäin rahulikuks. Siis oli kuulda eemalt rongi lähenemist ja varsti veeres rong täies kiiruses sealt läbi, kust paistis punane tuli. Nüüd taipasin, et punane tuli oli latern raudtee ülesõidu koha juures. Läksin julgesti edasi. Paarikümne sammu järele olingi selle tule juures. Raudtee liinile ülesronides kukkusin traadi peale maha. Ülestõustes ruttasin jälle karmesti edasi, üle traataedade ja läbi põsaste ja kadastiku ja viimaks ka üle tee, mida mööda ma mõned korrad olin käinud Aschendorfis. Jõudsin kella 12-ks väikese kanali juurde. Seda läbistades võtsin ma ainult püksid jalast ära, arvates et sellest ehk küll on, kuid kraav oli nii sügav siiski, et tegi kuue märjaks, samuti ka uuri, mis oli vesti taskus. See jäigi sellest ajast seisma.

Kuu oli vahepeal üles tõusnud ja sagedasti pilvede vahelt valgustas heledasti, kuigi mulle nüüd pimedus oleks olnud palju meelepäralisem, sest nii kui ma teadsin, käisid Emsi jõe kallast mööda saksa tunnimehed ja need võisid mind kergesti silmata.

Kraavist välja ronides ei pannud ma pükse enam jalga. Panin kohe sinnapoole jooksmata, kust paistis tihe veeaur, seal pidi ju ka muidugi olema Ems. Ja ma ei eksinud — umbes paarisaja sammu jooksu järele olin jõe juures, millest tarvis oli üle ujuda.

Ilma pikema järelemõtlemiseta võtsin ennast riidest lahti, sidusin riided vöõga kokku ja riputasin püksitraksidega turjale, ainult müts jäi pähe. Puukingad viskasin jalast samas kohe jõkke. Hüppasin vette ja hakkasin ujuma.

Udu oli jõe kohal nii paks, et teisest kaldast midagi ei näinud. Ei teadnud ka ega näinud kui lai jõgi õieti seal oli. Vesi oli päris soe, nii et algul üsna mõnus oli ujuda, kalda lähedal oli vesi tugevama jooksupuuga, ja et väsimus ka juba peale tikkus, siis ähvardas olukord muutuda üsna tõsiseks. Õnnetuseks läks riidepamp turjal ka veel lahti. Viimaks sain pajuoksaadest kinnihaarata, mis kaldalt veidi eemal vee kohal rippusid. Seal ulatasid ka jalad juba põh-

ja. „Tänu taevale! Olen sellest hädaohust pääsnud,“ öhkasin ma.

Kaldale ronides panin märjad riided jälle selga. Jalga jäid nüüd ainult sokid, sest puukingad oli vesi ära viinud. Et nüüd ka vilu hakkas, siis lasin päris jookstes edasi. Varsti aga jõudsin jälle mingi jõekääruni. Et uuesti mitte ennast märjaks teha veel rohkem kui olin, keerasin ümber ja jooksin tuldud teed tagasi. Nüüd sammusin veidi pahemale ja jõudsin õnneks sellest jõekäärust ka mööda. Edasi joostes üle kraavide, traadist karjaaedade, kukkusin vahest ka kraavi. Aga jälle üles ning jookstes edasi, ikka edasi. Õige sihi kinni pidamiseks panin tähele, et oli vaja kuu otse seljataha jätta ja ikka vastutuult hoida.

Edasi minnes läksin üsna talumajade vahelt läbi. Karjamaadel panid hobused vahest hirmunult jooksmata. Edasitormates jõudsin ühest kruusatatud maanteest ja ka ühest kiviteest üle, siis veel veidi edasi jõudsin metsani. Minu arvates pidi nüüd piir ka juba üsna lähedal olema. Kuna metsas edasimineku julgem oli, siis võtsin sihi otse metsa. Vahepeal oli aga pilv katnud kuu ja nüüd ei saanud enam millegi järele aru, kuhu poole õieti tuli hoida. Tuult metsas muidugi ka ei olnud. Metsa ei arvanud ma mitte suure olevat, seepärast ruttasin ja tõttasin metsa sisse viivat kraavi kallast kaudu edasi. Varsti jõudsin põikkraavini ja kraavi otse edasi enam ei läinud. Tekkis küsimus — kuhu nüüd minna. Lühikese kaalumise järgi läksin kraavi kallast mööda paremale, sest tuul puhus just nagu sealt küljest. Vähe maad edasi minnes oli jälle põikkraav vastas. Nüüd läksin seda kallast mööda edasi, lootes, et saan sellega oma esialgse sihi jälle kätte. Varsti tuli nagu väsimus juba kätte. Ja et ilm juba valgumaks löi, siis mõtlesin jääda paigale, sest sel päeval ikka üle piiri vist enam ei jõua. Ja pealegi ei tead-

nud ma nüüd enam, kuhu poole õieti tarvis minna, sest metsas olin ju nii äraeksinud, et mitte aimugi ei olnud, kus pool küljes Hollandi asub. Jäin siis juba parem metsa peatama, et ära oodata, kuni päeval päike jälle taeva ilmub, siis näen päevast jälle ära kuhu poole jääb õhtu, kuhu mul oli võetud siht.

Kraapisin sammalt ja kuiva rohtu omale kokku asemeks; pikali heites tõmbasin rohtu ja sammalt enesele peale, et oleks soojem. Natuke aja järele hakkas aga siiski päris külm, nii et hambad lõdisesid suus, kuna riided olid mul ju päris läbimärjad ja niiske sambla seest ajas justkui veel ka külma välja.

Mõtlesin, et lähen õige hea õnne peale veel edasi, ehk on piir juba üsna lähedal ja ehk jõuan veel üle piirigi.

Jälle tükk maad edasi käinud hea õnne peale, õiget sihti ju ei teadnud, jõudsin jälle ühele liivateele. Et teel käimine kardetav oli, siis läksin otse üle tee metsa. Metsas veel natuke maad edasi minnes muutus süda rahutuks, kuna mulle paistis, et lähen otse tagasi või täitsa valesti, ja nii ei läinud ma oma sisemise tunde sunnil enam edasi. Otsustasin jääda paigale ja ära oodata, kuni päikesest näen kuhu poole mul tuleb minna.

Vahepeal oli ilm muutunud juba päris valgeks, aga taevast oli õnnetuseks pilves; arvasin siiski, et vast ehk keskpäeva poole ikka ükskord päike paistma hakkab. Nii ootasin ja vahtisin üksisilmi taeva poole. Peale orienteerumisvõimaluse oleks olnud mõnus metsas samblal pikutada, riideid kuivatada ja end soojendada. Mõlgutasin mitmesuguseid mõtteid ja uurisin taevast ning pilvi, et kas need mitte ei muutu hõredamaks. Kord, umbes poolepäeva ajal lõi taevast nagu veidi selgemaks, pilved läksid nagu hõredamaks, kuid vahetamise peale vaatamata päike ikkagi ei tulnud nähtavale. Keskpäeva ajal oli ilm sedavõrd soojem, et võisin ka paigal seista, kuna hommikul oli nii vilu, et enesele edasi-tagasi jookstes pidin sooja tegema. Kuid riideid ei kuivatatud see ilm siiski ära, kuigi võtsin pealisriided seljast ja laotasin oksatele kuivama.

Aeg oli juba muidugi jõudnud umbkaudse arvestamise järele pärastlõunasse, kui mõtlesin väikese maakuulamis-käigu ette võtta, et asukohta ümbrust natukenegi tundma õppida. Läksin

siis paremat kätt edasi, mööda metsaaiust. Vähesed käigu järele jõudsin välja metsaservale; seal oli üsna metsa lähedal väike majake ja naisterahvas väikse lapsega oli õues.

Pöördusin ümber, et hoida end veidi rohkem metsa sisse, sest võib ju kergesti juhtuda, et mõni juhuslik möödamine ja mind siit leiab üles. Et siiski ümbrusest saada põhjalikumalt ülevaadet, hakkasin otsima metsas sobivat pikemat puud, et ronida vaatlemiseks selle otsa. Leidsin siis viimaks ühe parema ja ronisin üles, lootuses, et seal avaneb mulle kogu ümbrus. Kuid minu lootus nurjus täitsa, kuna puu otsast ei näinud ma sõna tõsisest mõttest mitte midagi, ka mitte maja metsa serval, sest puu oli siiski lühike, lihtsalt männijässakas, sest pikki puid ei olnud seal siiski olemaski. Ronisin jälle puu otsast maha, täitsa pettunud omas lootuses, läksin veelgi sügavamale metsa ja istusin maha.

Kõht hakkas ka juba väiksel nurisema, kuna viimast korda sai söödud eelmise päeva lõunal, selleks päevaks oli mul ainult kaks äraligunenud leivatükikest ja need sõin ära juba hommikupoollel. Uur ei käinud enam, nii ei teadnud ka aega. Istusin ja nukrutsesin, et mis sellest loost siis viimati välja tuleb, varsti tuleb jälle öö kätte, kus tarvis on edasi minna, aga ei oska kuhugi poole minna. Tuletasin jumalat meelde ja lugesin meie-isa palvet. Istusin ja vaatasin üksisilmi taeva poole.

Hakkas lähenema juba õhtu, kuna mets lõi juba virvendama. Äkki näitas päike ennast; selgesti paistis ta puude vahelt punetades; oli juba kaunis madalal, peatsel loojaminekul. Oh seda rõõmu, mis nüüd asus järsku südamesse, pidin rõõmu pärast peaaegu hõiskama. Nüüd olin jälle nagu uuesti süündinud, nii hea ja kerge tundmus oli südames.

Ootasin veel veidi aega, kui juba muutus pimedamaks, siis algasin edasiminekut. Sammu-



1. jalaväepolgu ratsaluurajad Landeswehri sõjas Riia all juulis 1919. a.

sin sinnapoole, kust varem paistis päike, kuni jõudsin ühe väikese lagendiku äärde. Siin tegin jälle kindlaks kustpoolt puhus tuul, et öösel õiget sihti võiks hoida. Tuul puhus põhja-õhtust, just sealt, kust elmiselgi päeval.

Jatkasin teekonda piiri sihis. Lagendikust ülejõudmise järele oli jälle mets. Koht paistis olevat ärakuivatatud raba, kus kõrgematel kohtadel kasvas männijändrikuid, kuna madalamad kohad olid osaliselt tümad ja ei kannud inimest peal. Metsa viis jälle sügav kraav. Seda kraavi kallast mööda läksin edasi; tuule järgi otsustades pidi see õhtu poole minema. Käisin hea tükk maad, kuni jõudsin ühe tee juurde välja, mis oli mul just põigiti ees ja millest tuli mul minna üle. Teinepool teed oli mets hoopis pikem ja nägi metsamoodi välja.

Metsa sisse viis lai siht, nähtavasti kvartali-siht. Nüüd tuli mul meelde, et kvartali-sihid peavad aetud olema ilmakaarte järele, nii et ühed lõunast põhja ja teised hommikust õhtusse jooksevad. Ka tuule järele otsustades pidi siht viima õhtu poole. Istusin veidi aega ja puhkasin jalgu. Istumise ajal oli kusagilt eemalt, õige kaugelt kuulda meeste laulmist.

Lühikese istumise ja mõtisklemise järele hakkasin jälle kiirel sammul sihti mööda edasi ruttama. Esialgul oli sihi peal ka väike jalgrada, kuid varsti kadus see ära.

Edasine sihiosa oli nii täis kasvanud, et andis päris murda läbi. See väsitas. Tekkis kartus, kas mu sokid peavad vastu üle piiri jõudmiseni. Järele vaadates leidsin õnneks üheainsa väikse augu.

Need olid saksa perenaise kink hoolsuse eest. Edasi rühkides jõudsin jälle välja lagedale, kuhu eemalt paistis üks väike maja ja selle läheduses oli liikumas midagi valget, kas kitsed ehk lambad. Jälgisin jälle tuult, kas mu siht on ka küllalt õige. Selgus, et see siht oli toonud mind liiaks lõuna poole. Sealt peale käis metsa äärt mööda ka teine siht põhja poole. Kavatsesin seda sihti mööda põhjapoole tagasi minna, kuna ei teadnud, kas see esimene siht viib mind piiri juurde või ehk käib piiriga ühes sihis ja ma rändan viimaks kes teab kuhu välja. Läksin siis seda sihti mööda edasi, mis viis põhjapoole. Hulk maad ärakäinud tikkus väsimus juba peale ja metsal ei näinud veel kusagilt lõppu tulevat. Jõudsin kindlale otsusele seda sihti mööda niikaua edasi minna kuni metsast välja jõuan, sest mets ja soo olid mind juba ära tüüdanud. Viimaks ometi jõudsin metsast lageda madalsoo äärde välja, juba täitsa väsinuna. Istusin kraavikalda äärele puhkama ja ühtlasi ka kuulatama, kas midagi kahtlast ei ole kuulda. Pimeduses paistsid madalsoost lõigatud turbahunnikud. Istusin ja kuulatasin; kõik ümbrus oli vaikne. Äkitselt kostsid tunnikella, löögid, ja kaunis lä-

hedalt. Kell löi kaksteistkümmend. Mõtlesin, missuguse küla juurde ma nüüd küll välja olen jõudnud; kui ma kogu selle rändamise aja palju viltu ei ole käinud, siis peaksin ma nn. „Neudorfi“ juures olema.

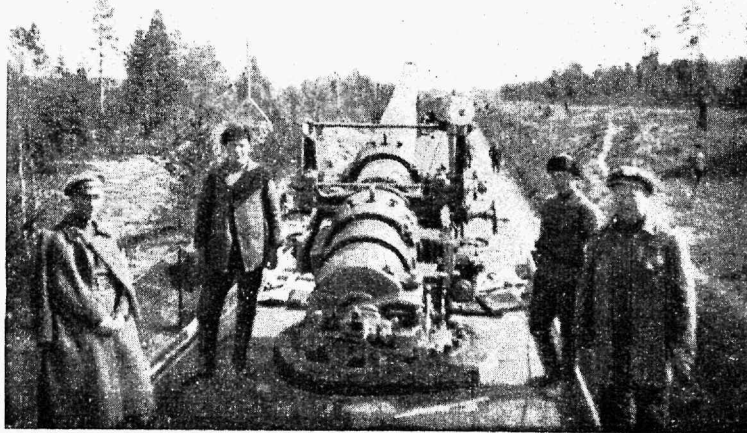
Olin varemalt kuulnud, et siinkohal üsna piiri peal sellenimeline küla pidavat olema. Läbi õöpimeduse püüdsin silmata küla, aga öö oli sedavõrd pime, et midagi ei näinud.

Hakkasin edasi sammuma otse sinnapoole külge, kust kuuldusid kellalöögid. Natukese aja käigu järele jõudsin päris küla sisse. Talude vahelt läbi minnes paistsid mõned tuled. Jõudsin jälle nii õnnelikult läbi, et mitte koer ka ei haukunud mu peale. Kui majad lõppesid, hüppasin üle maantee rukkisse. Kitsast rukkipoollust läbi, oli kraav ees. Vaatasin, õled olid kraavi kaldal ja kõik mätastega hoolega kinni kaetud, just kui midagi laskekraavi taolist. Tärkas ka meelde kuuldus, et Saksamaal pidavat Hollandi piiril olema laskekraavid valmis. Kõik see mõtlemine ja vaatlemine kestis ainult mõned sekundid. Hüppasin üle kraavi ja jälle rukkisse. Rukist oli kitsas riba, ja siis jälle lage väli, millel viis või kuus õige hoolega käidud jalgrada kõrvuti. Mõte käis peast läbi, ehk vast on piir, ehk on tunnimehed niisugused rajad sisse trampinud. Vaatasin kähku ringi, kas kusagilt piiritulpe ei paista silma; öö oli aga niipalju pime, et midagi ei näinud. Mõtlemiseks oli aga aega vähe ja mõne hüppega olin jälle eesolevas rukkis. Muu seas rukis oli seal hoopis tugevama kõrrega ja pead ka palju pikemad kui algul. Oli juba nagu hea meel, et olen jõudnud vist küll juba üle piiri, aga siiski tõttasin edasi, et jõuda võimalikult kaugemale sellest neetud maast. Kõhklesin, kas olen üle piiri või mitte, kuna oletataval piiril mingit kindlat märki ei näinud, mis oleks tõendanud, et see just piir oli. Minnes edasi üle suvivilja põldude, läbi ruki ja muu jõudsin jälle ühe väikse kanali juurde, mida oli tarvis ületada. Lai see küll ei olnud. Edasi olid heinarõugud ühes kohas heinamaal. Et olin juba tugevasti väsinud, siis kavatsesin veidi puhata, et oleks kergem edasi minna. Pugesin heinarõuku, aga und ei tulnud. Süda oli ikka rahutu teadmatusest, kas olen üle piiri või mitte. Igasugused mõtted käisid peas ringi, nii et unest ei saanud olla õieti juttugi. Tõusin ja jälle edasi. Jõudsin viimaks maanteele.

Läksin teed mööda hea tükk maad edasi, lootes teesiltidelt saada selgust, kuid ühtegi sarnast ei puutunud silma. Selle asemel leidsin aga teeäärest maast ühe ajalehe. Püüdsin pimedast silmata miskeelne see õieti on. Pimeduse pärast ei saanud aga hästi näha, ainult niipalju sain aru, et see saksakeelne küll ei olnud, vaid midagi muud. Püüdsin veel järele vaadata, kus kohas leht on trükitud, kuid pimeduse pärast ei saa-



nad ka sellest mitte aru. Kuid seegipärast oli juba mingi asjaline tõendus, et Saksamaalt olen ikka ära. Edasi minnes oli tee ääres suur talu. Talud olid üksikult ja mitte nii tihedalt koos kui Saksamaal oli. Ka ehitused olid väliselt hoopis teistsugused kui Saksamaal. Nüüd sammusin juba hästi julgesti mööda teed edasi, kindel olles, et juba olen Hollandis. Tundsin õige suurt väsimust, nii et jalad ei tahtnud enam kuulda sõna. Arvasin, et külasse sisse minna on veel vara — inimesed magavad alles. Kuna siingi tee ääres olid parajasti jälle heinarõugud, siis pugedin ühte puhkama. Magasin tunni või poolteist.



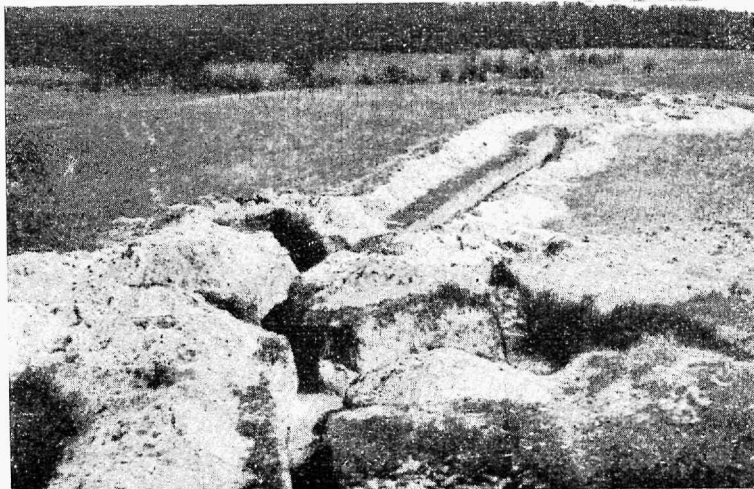
Meie Soomusrong nr. 2 kaugelaskesuurtükk (mida soomusronglased nimetasid „Rasputiniks“) Rodenpoisi (Rõpaži) jaamast Riia linna pommitamas.

Ärgates oli ilm juba tublisti muutunud valgemaks. Läksin teed mööda külasse sisse, et saada süüa, sest kõht oli juba päris tühi. Küla esimestest majadest sammusin mööda, kuni ühe majakese ees silmasin õues meest. Läksin nüüd otse tema juurde ja küsisin süüa. Mees vaatas mulle otsa, naeratas ning küsis hollandi keeles midagi, nähtavasti kes ma olen. Seletasin temale saksa keeles, et ma olen venelane ja olen põgenenud Saksa sõjavangist. Mees vaatles mind ja naeratas, viimaks ütles: „Ei, venelane sa küll ei ole. Venelased ei rääkinud saksaakeelt.“ Ma kordasin temale uuesti, et olen venelane, sest seda ei maksnud temale seletama hakatagi, et olen eestlane. Isegi Saksamaal leidus neid inimesi ainult mõni, kes teadsid eestlastest midagi. Küsisin uuesti piima. Mees ütles: „Piima ei ole, aga kohvi saab küll“ ja kutsus kööki. Köögis talitas naisterahvas pliidi ääres kui meie mehega sisse astusime. Mees ütles naisele, et tõi kaasa venelase-sõjavangi. Naine ruttas mind silmitsema; nähes, et olen märg ja et mul jalas olid ainult katkised sokid, võttis ta mu käest kinni ja viis mu pliidi äärde sooja. Siis võttis ta praeahju ukse lahti, seadis tooli just ahju ette ja käskis mind istuda ja jalad sooja panna. Tegingi nii ja imetlesin sarnast inimlikku ümberkäimist. Varsti oli ka kohvi valmis ja mulle anti tass sooja kohvi. Nüüd istusin sooja pliidi ääres, jalad praeahjus ja jõin mõnuga sooja kohvi. Meeleolu muutus üsna rõõmsaks nende lahkete inimeste juures. Naine küsis nüüd ühte ja teist, raputas pead ja kahjatses kuidas inimesed peavad kannatama. Ta tahtis väga rääkida, aga kahjuks meie ei saanud üksteisest kuigi-

palju aru. Hollandi keelel on saksa keelega küll sarnadust, aga sellest oli siiski vähe kasu. Mees aitas kaasa, kuna temast sain ma paremini aru. Vahepeal naine praadis kartuleid pannil ja keetis mune. Ka mind paluti istuda lauda ja süüa nendega ühes.

Mulle pakuti kõigest, mis oli laual; ise sõid kaks muna ja mulle anti ka kaks. Sain kõhu ilusasti täis. Pärast sööki pakkusin neile söögi eest saksa raha, aga nad ei võtnud vastu. Täna-sin söögi eest ja istusin jälle pliidi äärde ennast soojendama. Sokkidel olid augud sees, naine mu retses kohe minule nõela ja lõnga. Nõelusin sokid korralikult jälle kinni.

Sooja käes istudes olid riided varsti ilusasti ära kuivanud ja uni hakkas kangesti peale tikuma. Tõusin üles ja puhastasin oma riideid savist puhtaks, milleks perenaine lahkesti andis harja. Siis küsisin pesuvett ja pesin ka näo mitme päeva järele jälle puhtaks. Siis läksin õue, kaevu juure, ja heitsin samas murule pikali. Olin natuke aega lamanud, silmi ei saanud veel sulgeda, tuli perenaine tasa ja laotas mulle teki peale. Nüüd jäin väheks ajaks magama, kuni inimeste kõnelemine mind üles äratas. Ärgates nägin, hulk inimesi on minu ümber, kes tahtsid mind näha saada, sest külas oli jutt laiali läinud, et üks „Rüsse“ on tulnud külasse. Vaatlesid mind kui suurt imelooma; pärisid minult ühte ja teist. Vastasin neile niipalju kui oskasin. Nägin nende nägudest, et nad kõik olid minule sõbralikud, kõik nad olid nii heade ja lahkete nägudega. Peremees ja perenaine olid ka juba tulnud välja ja jutustasid minust niipalju kui



Meie vägede surveel Landeswehri poolt mahajäetud kaevik Jägeli positsioonidel Riia all.

nad teadsid. Kui inimesed jälle ära läksid, kutsuti mind tuppa kohvi jooma. Vähe aja järele pakuti ka lõunat. Läksin selle järele õue, vaatasin kuidas peremees tegi puukingi; viimaks läksin jälle oma vana koha peale kaevu juurde pikutama. Seal käis veel mõni mind vaatamas; ühe postimehega ajasime tüki aega juttu, sest ta rääkis saksa keelt. Siis tuli üks politseinik, munder seljas ja tärniga müts peas, vaatles mind ja lausus: „Ei see pole venelane ühti, see on sakslane.“

Ma mõtlesin, et ta teeb nalja. Siis küsis, kas mul saksa raha on kaasas ja tahtis näha rahakotti. Näitasin oma rahakoti ette; selles oli mul ligi 4 marka saksa raha. Mees vaatas rahad järgi ja kordas uuesti oma juttu, et mina olevat sakslane. Edasi küsis ta, kas mul ka dokumente on kaasas. Näitasin temale oma taskuraamatut. Selle vahel oli mul jalgratta sõiduluba, üks vallavalitsuse tunnistus ja mõned kodust saadetud postkaardid. Aga ta ei osanud vene-, samuti ka saksa keelt mitte. Vallavalitsuse tunnistuse peale oli „august“ kirjutatud, ainult sellest sai ta aru kuu nimetusena ja kordas uuesti: „see on ju saksa keel“, ja rõhutas, et mina olevat ikkagi sakslane, Ehk küll temale püüdsin uuesti tõendada, et olen venelane, siiski jäin ta silmis ikka sakslaseks. Mõtlesin, täbar lugu, viimaks saadavad mu üle piiri Saksamaale tagasi. Palusin siis, et saatke mind konsuli juurde, ma tahan konsuli juurde minna.

Politseinik tegi viimaks minekut. Peremees küsis: „Mis sa selle vangiga siis nüüd mõtled teha?“ Tema löi käega ja ütles: „Ma ei tee temaga midagi!“ Ja lahkus.

Kui politseinik oli läinud, astusin peremehe juurde ja palusin, et ta mind konsuli juurde

saadaks. Mees katsus mind rahustada ja soovitas mõneks ajaks tema juurde jääda. Ma jäin aga oma soovi juurde kindlaks. Mees pani siis uued riided selga, astus rattale ja sõitis kuhugile. Natukese aja pärast tuli ta tagasi ja kutsus nüüd ka mind ligi. Jätsin perenaiseiga jumalaga, pakkusin veel kord raha, kuna peremees oli peale kõige muu mulle andnud ka puukingad, kuid raha ei võtnud nad ka nüüd ühti. Tänaasin neid siis kõige lahkuse eest, mis nad minu vastu olid üles näidanud.

Peremees tuli mind saatma. Küla vahelt läbi minnes oli jälle palju uudishimulisi mind vaatamas. Meie ei saanud veel kuigi palju maad

ära käia, kui melle vastu sõitsid kaks sandarmi jalgratastel. Need olid hoopis teistsugused mehed kui see esimene politseinik, lahkelt naeratavad, ja pealegi rääkisid mõlemad saksa keelt. Ka nemad küsisid minult jälle dokumente. Näitasin neile jälle oma rattasõidu luba, vallavalitsuse tunnistust ja ülepea kõike, mis mul taskuraamatu vahel leidus. Seal oli ka üks saksa keeles kirjutatud kaart, mis vend minule kodust Saksamaale saatnud. Nüüd oli asi varsti klaar, et ma ikka „Rüsse“ olen. Küsisid siis veel, kuidas ma ära jooksin ja kust kohalt üle piiri tulin jne. Kõik see sündis naerdes ja naljatades. Head mehed olid, pean ütlema. Läksime natuke maad kolmekesi edasi, kuna teine sandarm kõrvale keeras. Ütles seal olema oma asukoha. Lahke peremees läks ka sealt tagasi. Jätsin temaga südamlikult jumalaga. Ta soovis mulle head reisi ja kõiki head.

Läksin teise sandarmiga kuni tema asukohani, samas külas. Minnes näitas ta minule talu, kuhu soovitas mul ööseks magama tulla; ka kaks inglasi olivat eelmisel nädalal peatunud seal. Sandarmi kodus võttis meid tema abikaasa uktsel vastu. Ta on jälle väga lahke, oskas veidi saksa keelt. Varsti oli kohvi valmis ja pakuti ka valget saia, missugust ma paaril aastal enam ei olnud maitsnud. Pärast sööki tuli sinna küla eeskujulikuma talu omanik. Meest huvitas väga minu põgenemine. Vahepeal oli õhtu juba kätte jõudnud. Sandarm arvas, et jätab mind oma juurde, sest külas tulevad veel üks ja teine minult pärima ja ei lase mind magada. Magasin pööningule tehtud asemel ennast ilusasti välja, nagu seda hulgal ajal ei olnud maganud. Hommikul ärkasin hilja,

söök juba ootas mind laual. Äraminekul sandarm andis minule poolsaapad jalga, sest puukingadega olla halb käia. Pakkusin raha, aga ka need inimesed ei võtnud. Tõttasime sandarmiga kitsarööpalise raudteejaama, et sõita lähemasse linnakesse.

Linna jõudsime enne lõunat, nii kella 12 ümber. Läksime sandarmivalitsusse. Seal läks mind saatja sandarm tagasi. Jumalagajätmine oli temagagi just kui ühe ammuse südamesõbraga. Ka siin olid lahked inimesed. Ka lõunat anti mulle.

Siin sain ka ühe Hollandi sõduriga kokku, kes rääkis saksa keelt. Ajasime juttu ühest ja teisest ning viimaks

näitas ta minule Hoollandi sõdurite piltisid ja mina temale ka oma sõprade pilti. Ta tundis pildil ühe minu sõbra ära ja ütles: „See mees oli ka mõni nädal tagasi siin Hollandi piiri peal, aga veel viimasel pilgul võtsid sakslased ta kinni.“

Mind tuli saatma üks noormees, kes pani tublisti tubakat põske. Minul oli see vastumeelne näha, aga sealsel rahval oli see kombeks. Tubaka tarvitamine oli seal nähtavasti suurem kui kusagil mujal.

Jaama jõudes tuli kohe ka rong. Sõit raudteel kestis paar tundi, siis jõudsime ühte linna, kus sandarmivalitsuses öeldi minule, et ka üks teine venelane olevat seal, kes parajasti aga linnas olevat. Järgmisel hommikul kell 7 sõitsime edasi Rotterdami konsuli juurde. Kella 12-neks jõudsime Rotterdami.

Konsuli juures oli esimene asi kõik vanad riided seljast maha võtta ja jalatallast pea-



Meie valvepost Landeswehrilt Jägeli positsioonidel Riia all vallutatud kaevikus juulis 1919. a.

laeni uued erariided selga panna. Siis läksin sauna, kus hulga aja järele jälle pesta sai, sest Saksamaal ei saanud ma kolme kuu jooksul, mis ma seal olin, mitte kordagi sauna. Peale sauna viidi võõrastemajja. Seal oli enne mind juba põgenikke ja tuli veelgi juurde, nii et kokku oli meid 30 meest. Olime veel ühe öö paigal ja käisime ka linna vaatamas. Teisel päeval, kui asjad konsuli juures olid joonde aetud, sõitsime pärast lõunat raudteega sadamasse, kus kohe laevale asusime. Siis oli ka õhtu juba käes.

Öösel sõitis laev välja Inglismaa poole. Merel oli sõit ilus. Ilm juhtus ka olema ilus. Enne lõunat oli vaid veidi laineid. Ühest Londoni eelsadamast sõitsime raudteega linna. Siin olime 4 päeva paigal. Siis sõitsime raudteel Newcastleesse, sealt laeval üle mere Norrasse, Bergen ja sealt üle Norra ja Rootsi Haaparanta kaudu Soome. Edasi Torneost raudteel Petrogradi, kuhu jõudsime 23. juulil.

## Ühe Landeswehri ohvitseri päevaraamat.

A. Balder.

Alljärgnevalt on avaldatud ühe Landeswehri ohvitseri päevaraamat, kes landes 22. juunil pärast lahingut Starte kõrtsi juures. Päevaraamatu autor sattus Sarini talude juures luurel käsitsivõitlusesse 1. jal. rügemendi 5. komp. kapral Jüri Lubiga ja sai samas püssikuuli läbi surma. (Käsitsivõitlusest kapral Lubi ja päeva-

raamatu autori vahel olen kirjutanud „Vabadusmonument“ nr. 1.)

Avaldatav päevaraamat ei valgusta küll Landeswehri võitlust meie vastu, kuna päevaraamat lõpeb 5. juunil, kuid Vabadussõja ajaloo uurijale ja ka ehk teistele, kes jälgivad meie vabadusvõitluse käiku, võib Landeswehri ohvitseri päe-

varaamat pakkuda teatud huvi. Päevaraamat on kirjutatud saksa keeles, tõlke olen püüdnud teha võimalikult täpse:

**13.—19. apr.** Puhkus valitsuse kaitsejõudude juures (Reg.-Schutztruppe) Bremenis.

**19. apr. 19.** Üleminek astumiseks Põhja-Ida kaitseks (Nord-Ost Schutz).

**17. apr. 19.** Toiduainete auriku „Franklin'i“ väljalaadimine sadamas 3, kuna kõik töölised streigivad. Jahu ja jahusisaldavad ained. Keisersillast mootorpaadiga. Foto.

**18. apr.** Suur reede. Kõik töölised streigivad.

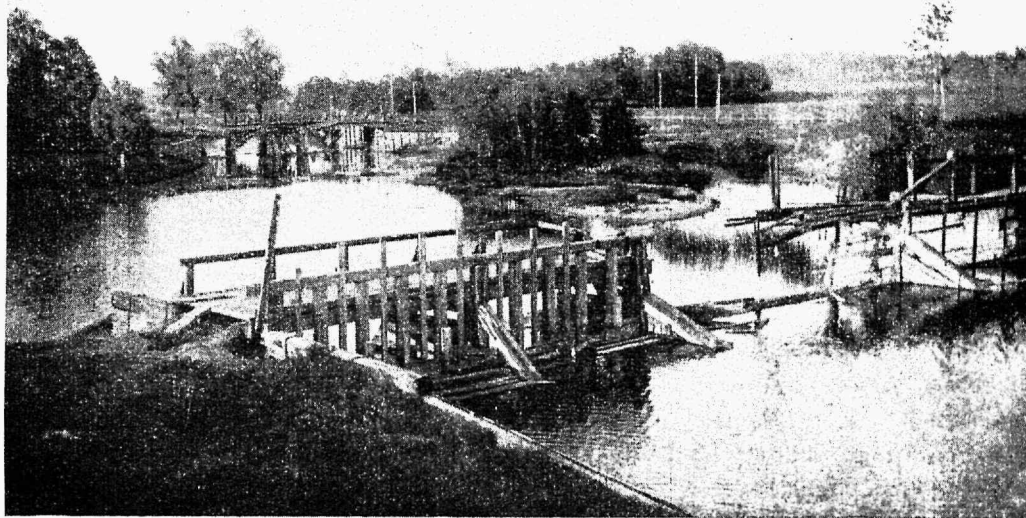
**30. apr. 19.** 10.04 ärasõit Bremenist. Hamburgis (Hbg's) Bubi isaga veetnud väga ilusaid tunde. Öö Lübeckis, „Hotell International“.

**1. mai 19.** Sõit Lübeckist Stettini. Öö hotellis „Euroopa Hoov“.

**2. mai 19.** Stettinist Kreuzi (prov. Posen). Ööl **2—3 mai** ärasõit Kreuzist (kiirrong), sõitnud kuni Insterburgini.

**3. mai.** Öö Insterburgis hotellis „Must Kotkas“. Kino.

**4. mai 19.** Sõit Liibavisse. Saabunud öösel k. 12, kahe peale kokku taskus 36 marka. Paigutatud ohvitseride ööbimiskodusse Ulich tn.



Sild ja pais Väike-Jägeli jõel Kulpe talu juures 4. juulil 1919. a., kus 6. jalaväepolgu 1 pataljon ründas 1. juulil s. a. Rauddiviisi.

**19. apr.** Öhtul kuulutatakse välja kodanike kaitse-streik (Bürgerabwehrstreik) ja kõvendatud kaitseseisukord.

**20. apr. 19.** Kurvad ülestõusmise pühad; kõik streigib.

**21. apr. 19.** Ülestõusmise II püha. Esimene alarm: sireenid, kellahelistamine.

**26. apr. 19.** Komp. „Richter'iga“ (3.) Gröbringis hommikust kella 10-st kuni 27. apr. hommiku k. 8-ni. Rännak vabasadamasse; laadinud „F.-M.“ 16-le („kapt.-lt. Dreyer Elsassi tänavalt“); kohvik Fischer. Näkkide palee ja karanteen. — Jumbo.

**27. apr. 19.** Patrullid Fiudorff- ja Schwachhaus'i linnaosas. Lt. Hellmers.

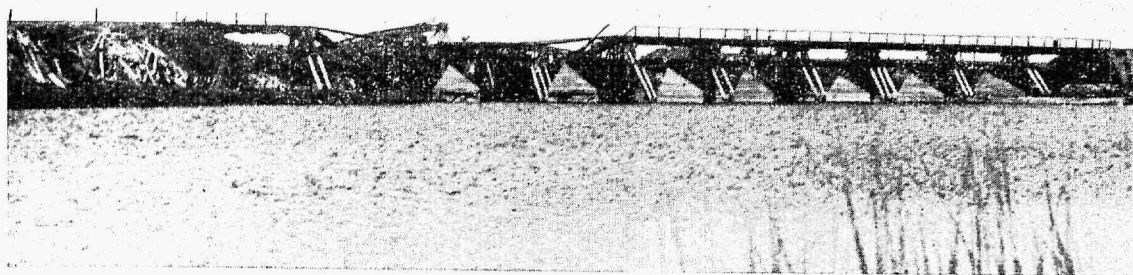
**28. apr. 19.** Üld- ja kodanikkude kaitse-streik lõppenud. Bubi W. ja mina otsustame ära sõita 30-mal, hommikul.

58, 3—4 km jaamast. Voorimees 10 rub'a = 20 mk.

**5. mai 19.** Liibavi, Balti Landeswehr, imväärt üllatus, VI reserv-korpus, punane maja; taskus 1,60 mk. (2). Öhtul: rand, muul; 1/2 11 meres sulistanud, jääkülm. Ohvitseride ööbimiskodus.

**6. mai 19.** 16 penni; Balti Landeswehri sõdurite kodu; Liibavi raudteejaam, ärasõit pärastlõunat; pikk peatus Prekulnis. Ümberistumine Morajevo; lt. Schock, divisjoni jõuvankrite kolonn. — (Div. K. K.).

**7. mai 19.** Öö 6—7 mail Morajevo jaamas. Sõit Miitavi (lõuna paiku). 1. grenaderi reservdivisjoni teadetebüroo; (1. G. R. D.) sõitnud peaaegu kuni Meiteni. Sõdurite kodu, ühtki penni enam. Juhus: väeüksus Miitavis, Oja tn., lt. Gildemeister, v. Lossowilt raha.



Landeswehri poolt purustatud Suur-Jägeli sild Riia all juulis 1919. a.

8. mai 19. Korter Neulandide juures. B. ja mina ootame määramist; Dobleni maantee, — Öppisin kuulipildujat; härra Neuland enamlaste poolt tapetud, poeg plekilise soetõve pärast vangist põgenenud; Gildemeister musitseeris õhtul; major v. Lossow.

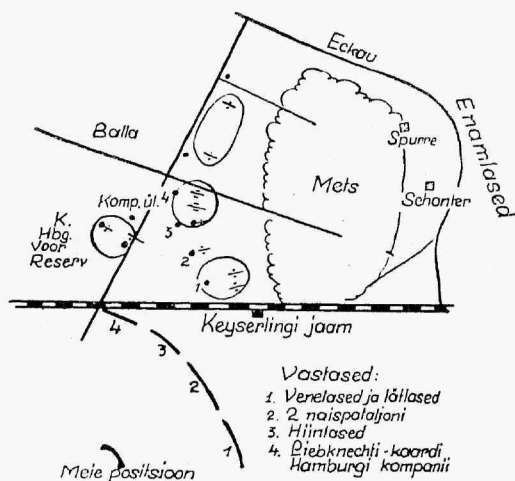
9. mai 19. Öppisin teoreetiliselt kuulipildujat. Juukselõikaja, postkaardid, kirjapaber; üks bremenlane 2. kompaniist (R. S. T.); õhtul musitseerisid venelane Neuland ja ltn. Gildemeister: Beethoveni sonaadid, Mozart. Ootamatult teade: rahutingimused. Iroonia! Lõpetasime õhtu. — Viimane õhtu Neulandide pool.

10. mai 19. 2. komp.-ülem, Bubi W., samuti 2. komp.; Kirjutaja tn. 44, korter, tentsik: Schöffner; kantselei, ohvitseri asetäitja Schröter: Dobleni tn. 53. Vaetus. Ohvitseri sisekaitse teenistuses (Ortsdienst): 1) postid divisjonis Palee tn., Kuuramaa Pank. 2) Pioneerpark, Lääne jaam. Korrapidaja veltveebel Rosenberg, 4. kuulipildujate komp., varem 62. välisuurtükiväe rügement. (Albrecht). — Lipnik Heye. — Esimene kiri Bremenist. Korterid, hobused, tuba, toitus. — Kondiitriäri. — Ltn. Engelbrecht Rasted.

11. mai 19. Pühapäev. K. 11,00 signaal kogumiseks. — Pärastlõunat divisjonis. Ltn. v. Borries, intendant-sekretär Knothe: uustulnute varustamine. Korraatus vahipostidel: postide vahetus Kuuramaa Pangas. Valvenimestikud puudulikud. Kella 6-ni teenistuses; üks mees mitte postil, teine 4—9 jne. — Õhtul üksuses: keeduriistade küsimus, vahipostid. Pärastlõunat Neulandid; kohvi, koogid; öösel kirjutasin kirju.

12. mai 19. Pärast öösist kirjajakirjutamist kontrollisin vahiposte; mitte kõik kohal. Kõik korratu. K. 3.00 voodi. K. 7.00 üles tõusnud. Homikul kompaniis läbirääkimised Gildemeisteri asustamise ettekande üle; Kokk puhkusel. Kuivatatud aiavili väga hea. Riide-varustus, palgamaksmine ei klapi.

13. mai 19. Lõunaks kutsuti kapten v. Liebermanni juure. Pärastlõunat k. 2.30 minek positsioonile. v. L. pataljoni ümberkolimine. — Hobune ltn. Sprengeliit. Komp. virgats Kroll. Rühmaülemad: aseveltveebel Paulo, aseveltveebel van der Sprni, allohv. Lübke. Positsioon:



Joon. nr. 1.

14. mai 19. Pat. Balla 2 raske kuulipildujaga positsioonile asunud: Paulo Lüsebringi ja Scharfega. Välipost 1.: Lübke Skowronski ja Luzuweitiga, välipost 4.: van der Sprni, Kwiatkowski ja Eichleriga. — Ltn. Wuth, ltn. Krey, Rienau, Grüner. Lutikad, kirbud, täid: (Hbtg.) Lipp.

15. mai 19. Bubi paigutatavat ümber kompaniist. Reserv-komp. (Depot-Kompanie). Pidaivat väljaõpet saama.

16. mai 19.

17. mai 19.

Petersdorff sõidab positsiooni läbi.

18. mai 19.

19. mai 19. K. 5.00 kompanii ülevaatus Petersdorffi poolt, põhja pool Werped, kus asub Lüsebring ja kergekuulipilduja. — 30 jalaväelast tagant ja van der Sprni rühm ees Eietemposse. Kwiatkowski juba kohal, kuid töökomanadona. Hommikul Luzuweit pole midagi korda saanud. — Veltv. Preuss uus. Asetete ehitamine. Wuthi korteris pildid raamides. — Vene saun. Suurepärase, vaatamata primitiivsele sisescadele. Bouss haige, siis kohe auru-sauna.

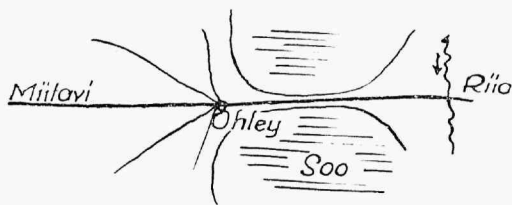
20. mai 19. Jalaväe ja kuulipildujate 1, 3, 4, 5, 6 ja kergekuulipildujate väljaõpe. Jalgpall. Pärastlõunat Paulo, van der Sprni ja mina läbirääkimisel ülemlleitnandi pool, kus kõik komp. ja rühmapealikud, kõik veltveebliid nõupidamisel edasimineku (edasitungi) vajaliste korralduste üle. — Kantselei, korraldus, paigutusküsimus, korteriküsimus Miitavis. Edasimineku kavvad saladuses. Üksi välja, ratsutanud 10— $\frac{1}{2}$ 11. Kõikjal ööbikud. Ees enamlased rahutud, tahavad ättakeerida. Meie suurtükivägi tulistab. — Sootulukesed? Pakkida, siis magama.

21. mai 19. Palavikulised ettevalmistused edasiminekuks. Kell 7.0 kõik valmis edasiminekuks; positsioonist kuni Miitavi. Miitavi: raha, kantiinikaup, varustus. Igaüks saab ühe vihnamantli, ühed püksid, nõorsaapad, mähised, jalaväe mundripaelu, õlakuid (2. jalaväe kaardiväerüg.). Lahingvoor, suur voor (grosse Bagage). — Lipnik Hollmanni korter. — Minu tentsik liiga loll! — Uus toitlustaja: seersant. Akulatiiv tagavara-kompaniist. Näen ikka suuremat korralagedust: hobused, hobuseriistad, vankrid, moon, puutumata tagavarad ära söödud: organisatsioonitus. Kell 12.0 kõik korras edasiminekuks.

22. mai 19. Kuulipildurite pakid kuulipild. vankritel, jalaväelaste omad suurtel voorivankritel (grosse Bag.). K. 1.0 öösel lahkumine. Peamaanteed Riiga! Kell 1.30 rivistamine loss Waldecki juures: 5., 1., 2., 3. komp., 4. komp. eesliinil (major v. Lossow). — Täpselt k. 1.30 äge tuli (Trommelfeuer) meie poolt! Ettevõtte algab. Korraldus: jõuda kuni Riiani! Meie divisjoni reservis! Eckau sild vallutatud. Peame ootama. K. 3.00 juba valge! Üks Saksa lennuk. Lendab vastu õhuvaatlusballoni terastrossi: täielik purunemine. Mõlemad seesolijad surma. 1. komp. autodele asetatud, läheb lahti! K.  $\frac{1}{2}$ 4. Meie kõik järgneme maanteel. Kolonn kolonni järel! Ikka tihedamaks muutuvad kolonnid. Edasi!

Ohley juures maantee suletud. Div. ohv. annab käsu peatamiseks! Sõdur Balla pataljonist purustab takistuse. Meie käsk: marssides edasi, peame vallutama. 25 km peatuseta marssimist, hobused jootmata, söötmata. Kuulipildurid istusid vankritele. Jalaväge tuuakse veoautol. v. P. üksusel ülesanne: soomusautodega tungida kuni Düüna sildadeni! Tänavalahingud. Rõõ-

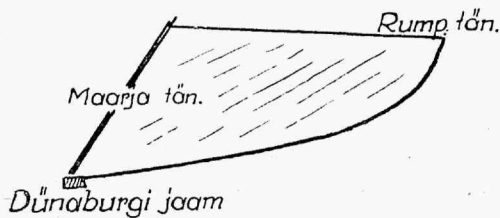
mus vastuvõtt. — Majadest lastakse. Meil vähe kaotusi, enamlastel iugematul arvul: Sillad purustamata. 2. komp. okupeerib raudteejaamavalitsuse hoone (Dünaburgi jaam jne.). Häirekogumiskoht. Koos põhjast tuleva Balti Landeswehriga, sissemarss.



Joon. nr. 2.

23. mai 19. Kompanii saak tänaseks: 5500 sigarit, 1 kott suhkrut,  $\frac{1}{2}$  kasti suhkrut, 20 pudelit vahuviina, 2 hobust, 1 kuulipilduja-vanker, mitmed kuulipildujad. Ma pidavat saada jaamakommandiks (Lt. Schäfer, Balti Landeswehri valitsusest); jumal tänatud, siiski mitte. Ladu. — (Depoo.). Kommunistide tn. kartulid, rasv. — Üksus saadab 10 kana, 1 jänese. Eri jagamine: 100 gr rasva. — Relvad, munitsioon, hobuseriistad. Minul isiklikult 1 jahipüss! Tubak, kaer, jahu. Ülehomme küpsetamine. 3 tsent. nisujahu, sõdur Henrich! Teise korteri paigutatud. Me saame politseitruupiks. 1. pat. Lossowi rügemendist samas majas ei lase ilma tunnistuseta kedagi sisse ega välja: narrus.

24. mai 19. Politseikomp. püüab meid üle võtta. 2 keelduvad: ülesantud põhjus: kojuigatus, tõeline põhjus: ranits tublisti täidetud. Palju varastatud! Mu tentsik enamlane?!? Harriese pool. 1. komp. lõunat söönud. Gilde-meisteri pool hirmsad sigarid. Väikses vankris katsunud veini tuua: Taani Punane Rist. Midagi pole saanud. Hiljem matus: 2 meest (1. komp., staap).  $1\frac{1}{2}$  tundi teed, ilus surnuaed. Tagasi ratsutanud. Siis nõupidamine Petersdorffi pool. 3 tundi. K.  $1\frac{1}{2}$  surmaväsinud, viletsana heitsin voodi.



Joon. nr. 3.

25. mai 19. Vähe maganud. Hambavalu. K.  $\frac{1}{2}$ 4 ülestõusnud! K.  $\frac{1}{2}$ 5 äraminek. Raud-

teetamm sulgeda kuni Rumpshofi tn. Otsida relvi ja enamlasti Berliini eeskuju järgi.

Mina vähehaaval langen välja. 39° palaviku, lähen arsti juure. Kohc ümberpaigutatud Miitavi: hambaarstlik ravi. Pärastlõunat veoautos (kergeveoautos) 1 tunniga Miitavi. Päris vilets! Piim, sai, munad, või: Schwedhöfi tn. Szekowsky, ltn. Grossi sõbranna.

**26. mai 19.** Välja maganud! K. 11.00 hambaarst! Pesu! Allohv. Arnold. Einetanud. Apaadne! Hambavalu, palavik. Päikesepaiste. Külastasin prl. Szekowskyt; Suur tn. 25 I, korratu, must! Siis kondiitriäri; ltn. Strenger. Kübara ostnud; mk. 35.— Strengeri pool õhtust söönud. Tentsik Meyer valges jakis. Õhtul mõlemad Neulandide pool. Insener Bergmann; allohv. Neuland.

**27. mai 19.** Maganud kuni k. 1/29. — Natuke värskem! Hambaarst paneb hamba kinni. Enne silla juures kella 6-ni. Neulandile abiks sõidul Riiga. — Palav ilm! Toit ja lõuna jalgväe karsamus. Petersdorffi koondkompanii (Sammelkomp.). Schwedhöfi tn. — Väliraamatukauplus. — Ohvitserite söögimaja: sigarettid. Arvu tn.: raha, Posti pole. Jalaväe saapad, lipnikleitn. Röhrbaum: kingsepp S t r a u t i n — Posti tn. ümbertöötamiseks. 100.— Kastitegija otsimine! Väljavaade: kast 25. — Homme. — Mõned vihmapiisad. Petersdorff oli siin; kahjuks ei näinud. — Proua ja prl. Neuland minuga üksi.

**28. mai 19.** K. 1/28 tõusnud. — Mul mõneks päevaks tentsik, toob mulle sööki, kohvi ja toidumoonna. — Rahutu aja kohta kirjutan päevikut tagant järgi. Bubi W.-ga kõnelesin viimati 22. skp. Kuidas ta käsi küll peaks käima? Eile posti Silla tänavalt; kirjutasin sellele tervituse.

**29. mai 19.** Lõunaks söönud: kana, Schwedhöfi tn.; kange hambavalu. Pärast lõunat Strengeri juures kohvil ja tentsiku küpsetatud koogi söömisel. Meissner, ohv. asetäit. Minkus, prl. Neuland. Hüpnitiseerimised. — Õhtul puhuti sulgi, algupärane. Kena õhtu Neulandide pool. — Bergwald tuli lõuna ajal jälle Altantzist.

**30. mai 19.** Lõunal ohvitseridekodus, siis kohvikusse Bergwaldiga. Kingad valmis. 88 mk. — Hauff. fantaasiad Bremeni raekeldris. Ajalehed, saksakeelsed! Bubile kirjutanud. — Altkäe sigarettid (50 pn.). Õhtul käsk kompaniitülemaks. Koondkompanii Strengerile. — Ebameeldiv. Sõdur peab käsku kuulama. Ela hästi, 2. kompanii!

**31. mai 19.** Viimane öö Neulandide pool. Strenger tuleb veel kord. K. 11.00 hambaarst. K. 12—1 toidu väljajagamine. — Hobusetall.

2 mära, 2 varsa, 1 setukas. — Vilets komp. — K. 4.00 ärasõit Strenger & Meissner & 1 daam. (Jahu.). Palgasedel. — Kolimine. Uus korter: 1 magamistuba, 1 töötuba, 1 elutuba, 1 söögituba, 1 palkon võrkkiihega. Tentsik: Krantz (lombaka jalaga). — Nõudsin tentsikut kompaniist. — 2 meest arestis. — Bubi Wollmannile kirjutanud. Kast lõpuks valmis. — Või. —

**1. juuni 19.** Pühapäev. — Kogumine. Öösel üks mära pruuni varsaga varastatud (2336). Jälgitakse. 3 tunni tee! Lootust! Vaevalt aga siiski leitakse. Koppel, Peetri ja Valli tn. nurgal. — Enne 1 tund hambaarsti juures. Viimane kord. — Prantsusmaa? — Kriminaalpolitsei! Õhtul ülem-ltn. Rauddiviisi tagasi; Alt-Antz Landeswehr. Meie üksus, arst, Arvu tn. — Allohv. — Palk? — Siis Neuland — Bergwald. — Allohvitserid Heinrichs, Caspersohn, röövlid (Verbrucher), röövlid. — Sigarid.

**2. juuni 19.** Hobuseotsimine on ja jääb küll tagajärjetuks. Protokolleeritud. Veelkord kopolisse, midagi. Sõdur Stein öösel 3 tundi loata vahipostilt ära olnud. — Sõdurite kodu mängupõrgu. Kõik röövlid. — 2 naela kartul. ostnud, nael 1 mk., türgi ube. — Õhtul lipn.-ltn. Röhrborn; lihtne, kena; omaküpsetatud kook; jutustab omast keedukunstist, kassidest, koertest, taksidest, kurgedest.

**3. juuni 19.** Riia. — K. 1/210 peab rong minema; sõidab aga kell 1.00; üks bairlane, 2 juuti. Äge sõnavahetus: Saksamaa kurvas olukorras on süüdi juudid. — Vihm! — Vanad lahinguväljad. K. 4.00 Riia. Staap veltv. Schott. — Hotel Roni: v. Beaulieu, Lossow, v. Puttkamer. Reservkomp. Jegeli järve juures. Rattur. Raha. Kohvik. — Saagiks saadud kaubad. — Strenger väga haige. — Rügemendi muusika. Kapten v. Brandies, Douaumont'i vallutaja. — K. 9.00 kompaniis juhtide nõupidamine. Neljandamal pidavat kõik kompaniid Riiga minema: korter üheks ööks. Järgmisel päeval edasi Miitavi. (Saksa divisjoni äraviimine Poola). Post: 1 kiri 24-lt, pilt 25-lt, 3 ajalehte (26-27, 28). — Kell 9.00 ärasõit autos; ilus öösõit; juhtisin autot. K. 1.00 Miitavis. Lõunal — sööma. (Portvein). Teisel olla kaks inglasi peksta saanud. „Damned Germans“. (Alt-Autz).

**4. juuni 19.** K. 8.00 tõusmine. Palgarahad mitte veel kohal; auto pidi jälle tulema. — Lipn.-ltn. Röhrborn. — Laskmisel üllatanud Wenzked. — Kooki küpsetanud. Kantiinikaubad jootanud. — Lugenud. (Die Heilige und ihr Narr.) Nahk, riie, märgid. —

**5. juuni 19.**



# Pulmad sõjas ja sõda pulmas.

Major J. Saidio.

Lubatagu korraks jutustada sündmusist, mida isiklikult pole kaasa elanud ja mille tõepärasuse kinnitamiseks pole võimalik prategu vihjata ühelegi dokumendile. Lugu on kuulnud muuseas ühelt asjaosaliselt ja tundes juhtumiaegset olukorda mitmete teiste allikate põhjal ei ole minul põhjust kahelda selle üldjoonelises tõepärasuses. Üksikasju, nagu tavaliselt, võis unustada ja moonutada jutustaja ja sama pattu võin korrata ka mina arvestades küllalt pikki ajavahemikke sündmuste ja jutustamise ning kuulmise ja kirjutamise vahel.

Vabadussõja lõpukuudel kaitses meie Viru rinde lõunapoolset osa Narva jõe ülemjooksul Vasknarvast Borovnja metsavahini 20 km ulatusel üks jalaväepataljon toetatud ühest välipatareist. Kaitseasetus oli väga hõre ja kohati puudus isegi pidev valve, mis võimaldas üksikisikute ja koguni väiksemate salkade nägematult läbipääsu rindest.

Punavägi oli raskete lahingutega tagasi löönud vene valgete Loodearmee Petrogradi alt. Suurte kaotuste ja pikkade marside tõttu hakkasid punasõdurid väsima. Nende ergutuseks avaldas punaväe juhatus käskkirja, milles seletati, et punaväe ülesanne on hävitada põgenema löödud vene valgete Loodearmee kuna eestlastega teha rahu ja punavägi üle Eesti piiri enam

ei lähegi. Samaaegsed rahuläbirääkimiste katsed Eesti ja N.-Vene vahel teigid need lubadused punaväelastele usutavaiks ja hiljem oli raske neid põhjendatult tagasi võtta. See oli üheks põhjuseks miks nurjusid hilisemad punaväe katsed lahingutegevusega murda meie vastupanu Viru rindel ja suruda jõuga peale meile raskeid rahutingimusi.

Jõudnud Loodearmee kannul Narva jõe ülemjooksule punavägi ei kohelnudki väenulikult meie väeosi kes osaliselt tol ajal asusid veel jõe idakaldal. Karjati (Skarjatina-Gora) silla juures, kust Loodearmee 1. ja 6. diviis suure kiiru ja segadusega põgenesid meie poolsele kaldale, jätsid nad punaste tule all idapoolsele silla otsale maha mitu raskekuulipildujat. Valgeid jälitavad punased jõudsid nende kuulipildujateni vähe enne meie sõdureid, kes olid ametis üle silla tulnud loodearmeelastelt relvade äravõtmisega. Punasõdurid kellele osutus tülakaks nii mitme raskekuulipilduja koristamine, nähes meie sõdureid vene valgetelt relvi ära võtmas, andsid pikema mõtlemata ja vägivaldاتا pooled maha jätud kuulipildujaid ühise sõjasaagina meile.

Punasõduri arusaamise järele oli Narva jõgi Eesti piir ja seepärast lõpetas tema siin sõja. Meie nõrgad kaitsejõud ei olnud ka kuigi huvitatud lahingulisest tegevusest. Sillad Narva jõel lõhuti või põletati ja tulevahe-



Meie soomusronglasi lahingute vaheajal vaba aega veetmas Riia all Valgejärve kaldal.

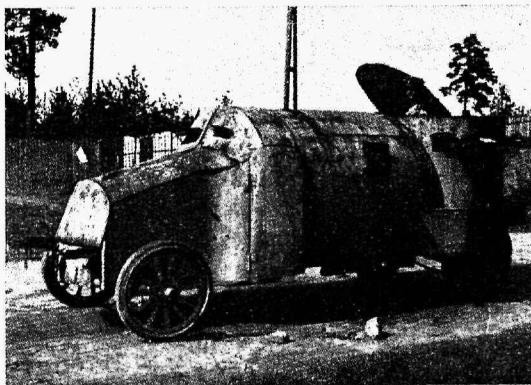


tust ei alustanud kumbki pool. Elati jõe kaldal küla- des. Punastel olid külad jõe kaldast kaugemal mais- maal. Meie pool aga asu- sid külad kus sõdurid paik- nesid kõik jõe ääres vaen- lase suurepärase vaatluse ja tule all, kuna kohe kü- lade taga algas vesine ja soine mets, milles tulevahe- tuse ajal oleks elamine äärmiselt vilets olnud.

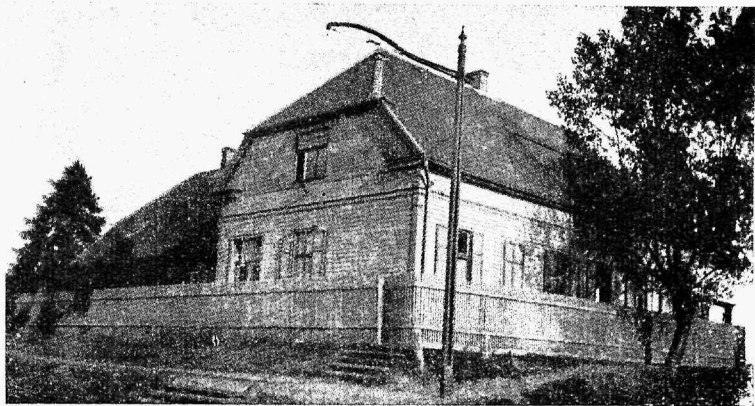
Vahel harva juhtus siis- ki et punasõdurid ülemuse käsul tegid katset tulla mõ- nes kohas kus jää kandis üle jõe, kuid see toimus kõik kuidagi rohkem möe pärast ja nad läksid harilli- kult mõne meiepoolse püssipaugu või kuu- lipildujavalangu järel jälle tagasi. Samal ajal aga käisid Narva all Krivasoost mere- ni väga ägedad ohvriterikkad lahingud.

Säärases erakorralises olukorras peeti Eestipoolsel Narva jõe kaldal asuva Vihtse (Jaama) külas pulmi. Peigmees oli kusagilt Narva jõe idakaldalt külast ja pruut Viht- sest. Tutvused ja sobitused olid arvatavasti ajast, kus sõjarinne oli kaugel Petrogradi all ja ega nüüd võidud lasta asja laguneda säärasel tühisel põhjusel, et sõda oli kan- dunud segama kahe noore inimese õilsa- maid taotlusi. Sidet peeti omavahel edasi ka läbi rinde ja tulemuseks osutusid pulmad Vihtses. Pulmaliste hulgas ei puudunud en- dastmõistetavalt ka meie sõdurid, kes olid külas elanud juba pikemat aega ja sobita- nud elanikega tutvusi nii noorte kui vana- dega.

Kõik ettevalmistused arenesid soodsalt. Ainuke mure oli pulma pillimeeste pärast. Neid polnud kusagilt võtta. Meie kohalikul



Meie soomusauto „Vanapagan“ Vabadussõjas suvel 1919. a.



Stradsdenhofi koolimaja, kus liitrikkide sõjaliste missioonide pealekäi- misel sõlmiti 3. juulil 1919. aastal leping sõjategevuse lõpetamiseks Landeswehriga.

pataljonil ju orkestrit ei olnud, samuti ka patareil. Hea tahtmise juures aga saadakse kõik. Pulma õhtul oli kõikide üllatuseks pul- mamajas mürtsumas terve pasunakoor ja veel milline koor — punaväe polgu orkester. Selle oli kohale toimetanud energiline peig- mees. Saladuseks jääb arvatavasti igave- seks kas sellest teadsid enne pulmaminekut ka meie sõdurid ja nende ülemus või toimus see vaid peigmehe vastutusel. Kuid selle küsimuse juures oleks ka asjatu juurelda. Orkester mängis, tantsud käisid ja pulma lõbud haarasid kõiki. Ja kes oleks veel in- nukam pulmaline kui lahingute vaheajal igavust tundev sõdur?

Hoogsamal pulmapeo ajal piiksus kusa- gilt see vastik välitelefonil „summer“ ja vähe ärev hääl teatas, et punased tulevad kusagil Vasknarva pool üle jää meie pool- sele kaldale.

Kiirelt levines teade meie sõdurite keskel pulmamõllus.

Pidu seisatus hetkeks ja välkkiirelt toi- mus äkkirünnak nii käepärasele vaenlasele. Esmajärjekorras haarati pillide järele, mis vallutati kas tervelt või lömmi löödult, sa- mas osutusid vangistatuiks orkestrandid.

Jätkem nüüd ülejäänud pulmalised eneste ja lahke lugeja hooleks.

Sõdurid aga olid mõne sekundi vältel relvades ja rivis kes hobustel, kes jalgsi ja kihutasid Vasknarva poole kus lühikese juba varem alanud tulevahetuse järele löödi pealetungiv punaväelaste salk tagasi.

Jutustaja arvates mängivat vist praegugi mõni punaväe polgu pulmarkestri pill ühe meie diviisi orkestris, kuhu osa neist oli sat- tunud sõjaaegsete väeosade likvideerimise puhul.

# Rünnakul Ivanovo-Bolotole.

M. Kaur.

Olin 5. aprillil Petserimaal ühes külas, kus asus Scouts-pataljoni „B“ kompanii, valveteenistuses. Peale selle oli minu ülesandeks järele vaadata, et Lewiisid oleks korras, kuna nende vähese käsitamisoskuse tõttu juhtus tihti, et kogemata sissejäänud padrunid lasti hiljem ettevaatamatult välja. Ka seekord juhtus süürane üpardus. Üks Lewiisiga luurel käinud mees andis minu küsimuse peale, kas padrunid on kõik väljas, jaatava vastuse. Ta olevat vajutatud päästikule ja pauku polevat tulnud. Lewiis oli asetatud põrandale toruotsaga põrandal lamajate poole. Tahtsin tõsta seda lähemalt vaatamiseks üles, kuid nagu käe külge sain, nii käis ka kohe kaks lasku. Minu teada ma kätt päästiku külge ei pannud, aga kindel ma ka ei ole, kuidas ma süüski toimisin. Õnneks läksid lasud magajate peade vahetult läbi seina. Ka väljas seina ääres seisev küüthobune ei saanud viga. Kuulid olid tunginud seinast läbi hobuse esimeste jalgade vahelt. Magajale Birkenfeldile, kelle pea kohalt kuulid läbi seina tungisid vahest ainult mõne sentimeetri kauguselt, oli õnne ainult selleks päevaks. Järgmisel päeval ta langes koos paljude teistega. Kuid unest üles ei ärganud keegi nende kahe lasu peale! Luurelkäijat roomima ei hakanud, sest tundsin ennast ka kuidagi kaassüüdlasena. Mul oli aga nüüd hea juhust tõendada, kui ettevaatlik peab olema Lewiisiga!

Kiskus juba õhtusele videvikule, kuid peale üksikute meeste magas kogu kompanii ikka veel

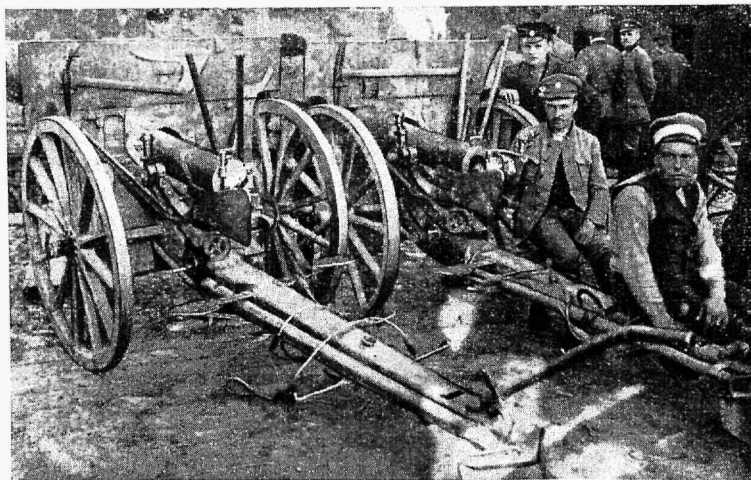
rasket und. Oli tunne nagu oleks kompaniid tabanud mingi salapärase rammetus. Siirdusin maja poole, kus asusid kompanii ohvitserid. Seersant Kaur läks parajasti maja nurga taha ja lausus seal tagasi tülles: „Mine tuppa vaatama kui naljakalt Paulmeister (oli meie kompanii ülem) ahjus magab!“ „Ahjus!“ küsisin ma imestamult. Jefreitor Kaur kordas muuies: „Ahjus jah!“ Astusin tuppa ja leidsin, et leitn. Paulmeister magas küll ahju kapis, kuid mitte ahjus! Tema tüseduse juures oli ahju kapi aga veidi kitsas ja selle tõttu oli pilt tõesti veidi koomiline. Leitn. Rehe aga lamas ühe koiku peal. Tahtsin minna välja tagasi, kuid leitn. Rehe küsis: „Kes seal on?“ Vastasin: „Mina olen.“ „Ah Teie!“ lausus ta uniselt, „nägin teist imelikku und.“ Mida ta oli minust näinud, seda ta ei seletanud, kuna leitn. Paulmeister ajas ennast kah ahju kapist välja ja sõnas: „Ei tea mis see on, et meie kõik täna oleme nii unised, kas homme läheb meil pahasti või mis?“

Nüüd saime ka teada, et juba järgmisel päeval läheme uuesti Ivanovo-Bolotot vallutama. Teadsime juba kui kõva pähhel see meile on, sest eelmise päeva õhtul (4 apr.) tegime selleks katsed, kuid ebaõnnestunult.

Mõni päev hiljem tekkis rohkesti igasuguseid oletamisjutte ühenduses leitn. Paulmeisteri surma saamisega ja leitn. Rehe võimalikust määramisest tema asemele kompanii ülemaks. Kardeti millegipärast, et leitn. Rehe on ehk lahingus liialt tormakas. Kardeti uut ebaõnnestumist ja sooviti järellaalukat toimimist. Muu seas tehti minulegi ülesandeks mõjutada selles asjas leitn. Rehet, kui olime juba paiskunud ahelikku.

Katsusingi viimaks leitn. Rehele selgitada kui hädaohtlik see rünnak on. Kuid ta vaatas minule nii terava ja vihase pilguga otsa, et ma hakkasin oma saabastest juttu tegema! (Vaata teost „Scouts rüg. Vabadussõjas“, lhk. 192). Kui ta veel juurde lisas, et ainult tema on kompanii eest vastutav, siis oli rünnak nüüksi kui otsustatud.

Rünnakule asudes korras vana viga — mehed



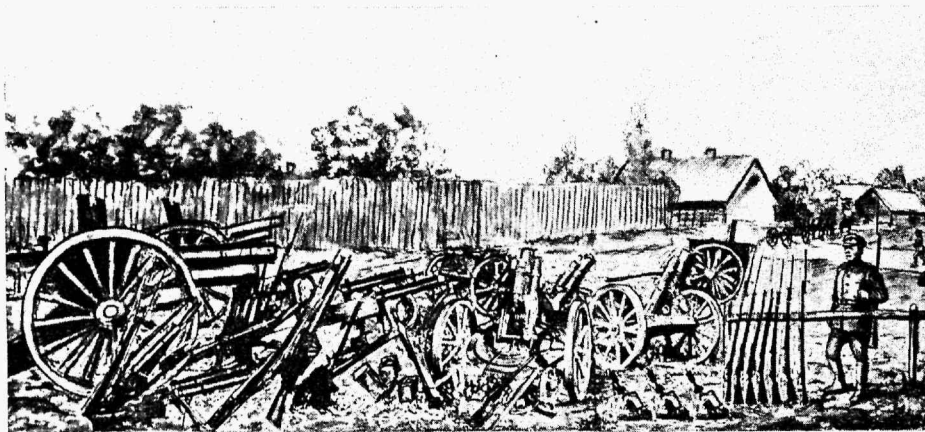
Skangali vallutamisel 22. juunil 1919. a. Kalevlaste Maleva poolt Landeswehrilt võetud suurtükid.

ei osanud küllaldaselt hargneda, vaid jooksid liiga tihedalt kokku. Leitn. Rehe karjus küll: „Laiali! Rohkem laiali!“, aga seda võisid kuulda ainult need „hurratamise“ sekka, kes jooksid temale lähemal. Ise jooksin ihust ja hingest leitn. Rehe kannul, sest ei tahtnud ennast näidata arana! See, et ma temaga rünnaku ohtlikkusest rääkisin, piinas minu südant. Tahtsin nüüd seda kuidagi teha tasa.

Jooksu peal märkasin järsku, et keegi oli jäänud minu ees seisatama. Pidin hooga peaaegu temale jooksma selga... Kuulsin kusagilt hüüdu: „Tagasi, tagasi!“ Leitn. Rehe heal kostis vastuseks: „Kes karjus tagasi? Edasi!“ Süs kõlas uus hüüe: „Ahelik maha! Kohe maha heita!“ Jäin kõhkleva hetkeks, sest leitn. Rehe jooksis veel edasi. Kuid „hurra“ oli vaibunud, oli kuulda ainult kuulide vingumist. Jooksin veel umbes

sin, et ta roniks järele. Aga et tal oli peas suur karvane müts ja selle peal minu antud saksa küber, siis ta vist ei kuulnud minu hüüdu. Mina selle kivi sellepärast ära andsingi, et sellega kõrvad hakkasid kumisema. Oli tunne nagu kahaneks kuulmine.

Kuid ta viimaks ise märkas, et ma olin edasiroomanud. Hakkas siis kohe järeleroomama. Hakkasin Lewiisi uuesti laskeasendisse seadma, sest siin tundus lumi olevat madalam. Kuid nüüd sain ägeda tõuke vastu vasakut külge. Lewiis vajus küljeli lumme tagasi ja ma ise vaatasin ehmunult vasakule. Märkasin, et tõukaja oli kuuse taga lamaja, kes ütles vihaselt: „Mis sa kuradi loil siin tahad teha — punased hakkavad veel rohkem süia laskma, kui siit lastakse!“ Ja saades aru, et ma ikkagi kavatsen sealt tulistada, keeras ta püssiotsa minu poole ja lausus:



Meie vägede poolt Landeswehrlit võetud sõjasaaki.

mõnikümmeend sammu edasi ja viskasin siis maha, sest püssitule sekka kostis nüüd äkki ka kuulipilduja laskmist. Surudes pea lumme, kuulsin kui üle pea käis kuulide sadu...

Tahtsin Lewiisi asetada laskeasendisse, kuid see vajus jalgadeni lumme. Jäin hetkeks nõutuks, kuna sellest asendist ei saanud lasta, sest suurem osa kokkujooksnud ahelikust oli minust eespool. Seal märkasin, et minust veidi eespool vasemal oli üksik kuuseke. Hakkasin kirmesti roomama selle suunas, et leida paremat varju, kuid keegi võttis minust kiiremini kuusetaguse ära. Nähes mind Lewiisiga ka ronivat kuuse poole, hakkas ta mind tagasitõrjuma põhjendusega, et punased hakkavad kuuske tulistama tugvamini, kui märkavad selle taga inimesi; kahete inimest see kuusk pealegi ei varjavat.

Vaatasin tagasi, kuhu jäi lamama, pea lumme, kasetti kandja kooliõpilane Adamson. Hüüd-

„Vaata, kurat!“ Olin nii ehmunud, et ei osanud Adamsonile, kes lähenes minule paremalt, muud öelda, kui et „litsu pea hästi lumme.“ Ise aga taganesin sellest hädaohtlikust „lahinguvennast“ veidi eemale. Adamson jäi umbes poolekeha osa minust ette. Järsku kõlas raksatus ja minule tuiskas lund vastu nägu. Adamson aga karjatas õige tasa: „Ai!“ Tõmbasin nüüd ruttu Lewiisi risti enesele ette, lootes, et nii olen kuulide eest rohkem varjatud. Adamson hakkas tasa häälutama, et on käest haavatud, et mis nüüd teha? Soovitasin talle roomata tagasi, kuna minul polnud millegiga teda siduda. Ei tea kas ta ei kuulnud või ei saanud ta minust aru ja nii roomas ta mulle veel lähemale. Kordasin uuesti, et roomaku tagasi. Nüüd ta vastas. „Ei tea, kas tohib?“ „Muidugi tohid — sa oled ju käest haavatud,“ laususin mina. Ta tahtis kasette, mis tal olid kanderihmadega ümber keha, jätta sinna maha. Kuid et see oleks

olnud asjata tema kinnipidamine, siis ütlesin: „Mine kõigega!“ Pealegi polnud ma kindel, et ma ise sealt pääsen, sest punased, märgates liikumist, hakkasid tihedalt tulistama seda kohta. Ajasin kätega endale lund näo ette, et oleks vähemalt vähemnähtav. Järsku „lahingvend“, kes ei sallinud minu juurdetulekut, hüüatas ehmutult: „Oi! Punased tulevad peale!“ ja pistis kiiresti tagasiplagama. Hakkasin nüüd ise ka Lewiisi rihmapidi järele vedades tagasi minema, sest punased olid tõesti tunginud traattõkete juurde. Hüppasin isegi korra-paar püsti. Nüüd pani vaenlane veel ka kuulipilduja tööle. Ajut läbis ainult üks mõte, kuidas rutem pääseda metsaservale. Kuulid vingusid õige vihaselt, sest ohver tahtis vägisi ära pääseda. Ja viimaks enam ma ei pääsenud kiusatusest püsti häpata, sest metsaserv paistis juba olevat nii lähedal. Hopp, olin püsti ja lidusin mis jalad võtsid, Lewiisi poollohinjal järel. Esimese suurema puu taha viskasin ennast uuesti maha, sest oli ka viimane aeg. See vaene puu sai nii ägeda kuulisaaju osaliseks, et okkad aina sadasid sahinal mulle kaela! Õnn oli, et mäts puu ümber oli küllalt kõrge minu varjamiseks. Süda kloppis ägedalt ja hing oli rinnus kinni, et hakkasin lä-

kastama ja kõhima. Aga mis sellest — olin pääsenud elusalt ja tervelt.

Aga selle pääsemise puhul ei soovinud meile tervetele keegi õnne ega jaganud lilli! Saime siunata, et olime kui „lambakari“ ilma käsuta tormanud lagedale! Oli juba pime ja sellepärast anti käsk: „Haavatuid ja surnuid koristama! Kähku! Teie pääsenud peate teadma, kus nad lamavad!“

Tagasi vinguvate kuulide alla! Jooksime, roomasime ja käperdasime mööda verist lund, eraldasime haavatuid surnutest. Oiged kuuldus siit ja sealt. Iga vinguv ja kiunuv kuul tuletas aga meelde, et iga silmapilk võime ise ka kuuli saada. Surnute koristamisest tuli aga loobuda. Punased olid meid märganud ja avasid ka kuulipildujatule. Kergenduse ohe käis rinnust läbi, kui öeldi, et surnuid pole vaja koristada praegu. Teistest kompaniidest abistajad teatasid ka, et haavatud on kõik koristatud. Olime teinud mis suutsime. Ja vaevalt mõni teine meie olukorras oleks rohkem saanud teha.

Meil polnud õieti enam kompaniid! Tuigerdasime viimastena lähtekohta tagasi. Kaaslased, kelledega olime nii juba harjunud ja kokkukasvanud, olid meie seast kadunud järsku ja jäädavalt...

## Viljandi kooliõpilaste väeosadest.

K. FELDMANN.

2. Ratsapolgust, minu esimesest Vabadussõja-aegsest teenistuskohast kindral E. Põdderi telegrammilise korraldusega Viljandi Kooliõpilaste Pataljoni üleviiduna, lahkusin 17. juunil 1919. a. polgu staabi asukohast Võrumaalt Iigaste mõisast ja jõudsin järgmise päeva hommikul Viljandi, kus asus vastav kooliõpilaste väeosa. Saadud juhtnõuarest teadsin, et mul tuleb esineda kaitseliidu staabis.

Läbides linna märkasid kuulutuspostel maakonna Kaitse-Liidu ülema ja maakonna komandandi lipnik (hiljem major, praegu reservis) Osvald Varrese allkirjaga punasepaberlist mobilisatsioonikäsu plakati nelja (vist) aasta kooliõpilaste (sünniaastaid ei mäleta) ja kaitseliidu noorte (vist nii umbes kõlas see väljendus) kokkukutseks. Plakati tekstis põhjendati mobilisatsioonit Landeswehri kallaletungiga, möödapääsemata vajadusega ajaloolisele vaenlasele vastu hakata, et teda lõplikult murda. Samas leidis ka väljavõtte „Kalevipojast“; üldse avaldas see müürileht vaimustavat ja meeltülendavat mõju.

Olles harjunud sarnaste asjadega ja korralduste sisusse tungima, tundus veidi ebamäärane

väljendus kaitseliidu noortest. (Võib-olla aga, et liidan siin mõne teise teksti kas ajakirjandusest või päevakäskest; igatahes leidsin „Sakalastki“ vastavaid üleskutseid). Mina igatahes sain aru nii, et kogu noorus teatud aastaist oli kokkukutsutud. Hiljem selgus, et lugu nii just oligi.

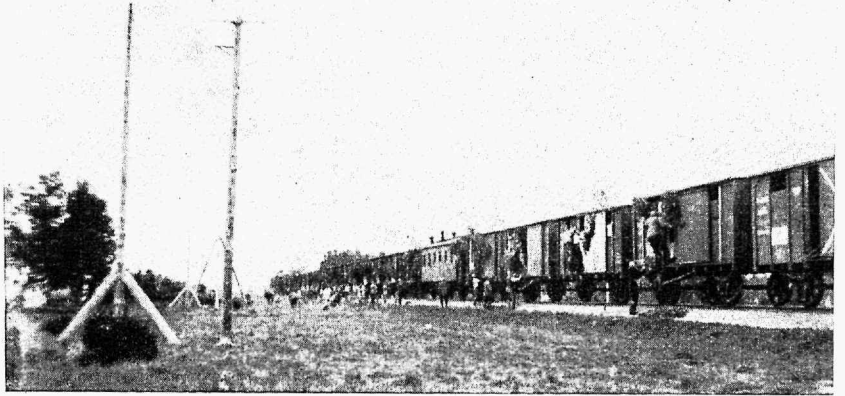
Leidnud staabi, mis asus mõisnike seltsilt „Kasino'lt“ rekvireeritud ruumes Posti ja Lossi tän. nurgal puumajas (sama „Kasino“ maja juurde kuuluvaks kahekordses kivihoones, „Park-Hotelli“ ruumes, asus rahvaväe registreerimise büroo), esitasin seal omad paberid. Vaevatuna uudishimust, pärisin, et millest õieti minu ületoomine on tingitud, kuid kantselieijõududest polnud kellegil asjast aimu. Siis esinesin lipnik Varresele, kes laskus ladusasse kõnelusse ja peagi oli saladus selgitatud. Ta kurtis suurt ohvitseride põuda: kokku kutsudes hulga noori ja organiseerides kaks neljaroodulist pataljoni, ei jatkuvat vajalikul määral juhte. Kindral Põdderiga asjast rääkides meenunud sellele, et 2. Ratsapolgus ta leidnud poisi, kellega vast mak-

saks katsetada ohvitseri kohustetäitjana. See poiss olingi mina.

Veel selgus, et n. n. kaitseliidu noorte, s. o. mitte kooliõpilastest noorte kokkukutsumine toimunud õieti lipnik Varrese (temal lasusid järgmised ametikohused: Viljandi maakonna Eesti Kaitse-Liidu ja rahva-väe registreerimisebüroo ülem, maakonna komandant ja garnisoni ülem) omal algatusel. Kindral Pödder, 3. diviisi ülemanna, kelle piirkonda kuulus ka Viljandi- ja Pärnumaa, otsustanud kaitsejõudusid viimase võimuluseni tugevdada ja määranud üheks selliseks sammuks ka nooremate kooliõpilaste kokkukutsumise. Seda sammu põhjustas peamiselt Landeswehri pealitung, mis kõik reservis seisvad jõud viimse meheni nõudis frondile. Seal siis lipnik Varres laiendas omalt poolt veelgi kindrali käsku ning korraldust. (Pean siin märkima, et seda kõike ei avaldanud lipn. V. mitte meie esimesel kokkupuutel, samuti on siin edasiantud teisi kuulduisi ja tähelepanekuid).

Nüü siis oligi, piltlikult öeldult, Kaitse-Liidu hõlmas formeeritud Viljandi Kooliõpilaste Pataljon — Landeswehri kallaletungi hädaohu tõukel. Pataljoni esimese rooduna arvestati 6. jalaväepolgu II pataljoni juures olevat esialgset kooliõpilaste formatsiooni — Viljandi Kooliõpilaste Roodu, mille organiseerimine on saanud alguse peamiselt pärast okupatsioonivägede lahkumist ja kaitseliidu tegevuse algamist. Kaitseliidu päevakäskude, protokolliraamatu, samuti tege-laste andmete varal on minus kujunenud pilt kaitseliidu koosseisust, hiljem komandeerituina 6. jal.-polgu II pataljoni juurde. Üks kild neist kooliõpilasist on — kas roodust või varem — liitunud Skouts-pataljoniga. Neist räägiti kui väga kangeist „lõõgimeestest“; meenub eriti üks nimi — Lepp, keda ise veidi tundsin, — nägin teda vist Eesti Noorsoo Rahvusliku Liidu Viljandi osak. koosolekuil 1917. a. ja hiljem. Üksikud on sõja kaasa teinud ka Sakala Partisaanide Pataljonis. Aegjärgul, kui nimetatud pataljon kandis veel nimetust Viljandi Kaitsepataljon, on kooliõpilaste rood kuulunud ka selle pataljoni juure.

Viljandi Kooliõpilaste Roodu moodustasid kõik vanemad kooliõpilased Viljandi ja Põltsamaa keskkoolist, juurde arvatud ka Viljandi A. Kamseni Kaubanduskool ja Linnakool. Kooliõpilaste pataljonis leidis aga ka Kõo põllutöökooli ja kihelkonnakoolide õpilasi. Nimet. kooliõpilaste



1. jalaväepolgu I pataljoni ešelon Loode jaamas Landeswehri sõja lõppedes juulis 1919 sõidul Viru rindele.

roodu esimeseks (võib olla ka teiseks) ülemaks olnud end ohvitserina, lipnikuna, rekomendeerinud Elbrecht, kellest aga, „kuigi asja“ pole olnud nagu poisid ise rääkisid. Hiljem selgus, et ta üldse polnudki ohvitser.

Pikemalt jäi roodu ülema kohale kooliõpilane Sassian — kohusetäitjana. Poisid olid temaga rahul ja ülemuse tõendusel osutunud ta taibukaks lahingmeheks, kelle nimega seotakse roodu hüügetoed nii Landeswehri kui punaste vastu. (Ta on praegu ametis Tartu Majaomanike Pangas).

2. roodu moodustasid nooremad kooliõpilased, kes kevadeni teinud koolitööd ja ühtlasi kuulunud kaitseliitu. Enamuses olid siin A. Kamseni Kaubanduskooli õpilased. Rood asus Viljandi Seltskondliku Ühenduse n. n. „Vene klubi“ majas.

Pataljoni 3. ja 4. roodu moodustasid kõige nooremad kooliõpilased, terves ulatuses viimane kokkukutse. 3. roodus oli ülemaks lipnik Jüri Hanssman, end. Tarvastu kihelkonnakooli õpetaja. Veltveebliks oli 2. roodust toodud Kamseni kooli õpilane Hans Minik. Rood oli rohkearvuline, umbes sada poissi. Roodu asupaigaks oli endine Linnakooli hoone praeguse Laidoneri puiestiku ääres.

4. roodu ülemaks oli end. Heimtali õpetaja lipn. Veldemann. Rood asus 3. roodu vastas, linna algkooli, n. n. Supikooli ruumes (kui ei eksi), ajutiselt vist ka 3. rooduga ühises majas. Ka 4. rood oli üsna perekas.

See oli siin üsna huvitav sõjaväeline pilt, vaatamata, et 3. ja 4. rood oli erariietuses ja paljud poisid ka paljajalu. Linnakooli õu oli piiratud kivimüüri-ga, mis jättis mulje justkui väikesest kindlustusest. Väravas oli muudugi relvaga päevnik, hoonesse viival uktsel samuti, sees muudugi ka päevnikud, nagu korralikus kasarmus kunagi. Magamiseks olid laudnarid — ilma põ-

hukottideta, ilma tekkideta; püssipüramiidid maidugi ei puudunud; püsse jätüks kõigile.

Toidu valmistamiseks olid Linnakooli õues väliköögid, kus agaralt sooritas oma ülesannet supikeetja — kokk Soosaar. Toiduvalmistamisele saatsid roodud abijõudusid järjekorras. Puudus ambulants ja arstlik personaal, milliseid ülesandeid pataljoni suhtes täitsid vist intendantuuri vastavad asutused ja isikud. Pataljonis ringi vaadates meeldis mulle seal üsna hästi. Paarikolme päeva pärast ilmus päevakäsk minu ajutiseks noorema ohvitseri kohusetäitjaks määramise kohta 3. roodu.

Pataljoni ülemaks oli sel ajal lipn. Aleksander Estam, kes ühtlasi oli ka linna komandant; adjutantiks oli end. õpetaja lipn. Jaan Org (praegu kol.-leitn.). Polguülema õigused pataljoni suhtes omas lipn. O. Varres kui kaitseleidu ülem. Majandusülema ja laekuri kohuseid täitis aseametnik Oskar Härm (praegu Viljandi perekonnaseisuaametnik), kes samu ülesandeid täitis ka kaitseleidu. Staab asus, nagu juba märgitud, kaitseleidu ruumes. Staabi kantseleijõudude koosseisu kuulusid reajaoskonnas Aleksander Peel (praegu Eesti Kulturfilmi direktor), Johan Palu (praegu Tarvastu Ühispanga asjaajaja), Jaan Palu (praegu kuuldavasti Belgias), Kuldkepp (praegu Suure-Jaani kihelkonnas veskipidaja) j. t.; majandusosakonnast mäletan Jaan Jürmann'i (praegu Narvas poliitilise politsei komisar).

3. roodus, kuhu mind määrati, oli umbes 100 poissi. Nagu kogu pataljonis, nii ka 3. roodus käis intensiivne õppus, milleks nädalapäevade peale kavad koostatud. Kavad valmisid vist rooduülemate ja pataljoni ülema ühise koostöö viljana. Nädala õppekava oli roodu kantseleis kinnitatud seinale. Riviõppuse kõrval tutvuneti ka määrustikega.

Õppuste päevakord oli umbes järgmine: hommikul kella 8—12-ni riviõppus, siis lõunasöök ja vaheaeg 2—3 tundi ja õhtupoolel määrustikud ja ka sportlikud harjutused või ühislaul. Kooliõpilaste roodud laulsid hästi, eriti hästi 2. ja 3. rood; ka 1. rood, kui see rindelt kord Viljandi tagasi jõudis, ilmutas tugevat häälematerjali. Ent laulusõnade suhtes tekkis lahkarvamusi. Kord oli isegi kindral Pödder kuulnud midagi liigset ja telefoneeris staabi, „et kas ei saaks veidi viisakamalt ja ka rohkem na tagasihoidlikumalt oleks soovitav“. Asjal oli süiski sügavam põhjus. Poisid maidugi arvasid, et see on staabi-meeste nõök.

Meeldivamaks alaks õppustel osutusid laskeharjutuse rännakud Siniallikule, kus on nii väga ilus maastik. Sama väärtuse omasid ka rännak-õppused lahingkorras. Suurem neist oli kooliõpilaste pataljonis 3. roodu manööver-rännak Vana-Võidu mõisa, selle vallutamine ja seal

kindla positsiooni sissevõtmine. Kava järele pidid kooliõpilased varem mõisa oma alla võtma ja seal positsioonile asuma. Kaitseleidu noortele langes osaks vallutamine. Ülesanne sooritati üsna korralikult ja vaimustus oli suur. V.-Võidu mõisa all heinamaal oli kohtamislahingus võimata pooli tagasi hoida: mitmed läksid tõesti kokku ja said krümustusi.

4. juulil 1919. a. oli pataljonis sündmuste-rohke päev: 2. roodu ülem leitn. Umbliandis pataljoni ülema korraldusel roodu üle lipn. Hanssmann'ile, kes mõne tunni jooksul pidi roodu viima Viljandi jaama, ešelonile — Landeswehri vastu minekuks. Mina pidin asuma 3. roodu ülema kohale. 2. roodu Landeswehri vastu saatmine aga tekitas mõningais ringkonnas meelepaha, sest poisid olid tõesti üsna noored. Tekkis vaidlust ja poleemikat, mis ei jäänud päris tulemusteta.

Peatselt tuli korraldus 3. ja 4. roodu kojusaatmiseks, samuti saadeti koju kaitseleidu nooremad poisid. Nüüd leidus aga poisse, kes meelasti tahtsid vabatahtlikena jääda teenistusse. Rääkisin sellest lipn. Varresele ja lipn. Estamile. Kõneluse tulemusena tehti mulle ülesandeks koondada vabatahtlike, milleks 3. rood nimetati ametlikult 3. vabatahtlike kooliõpilaste rooduks. Kogu saatmisele määratud poistega kontakti astudes leidus ligemale 100 poissi, kes avaldasid soovi jääda teenistusse. Hiljem, kui selgus, et nüüdsest peale tuleb vabatahtlikuna teenistusse jääda rahvaväe komisjoni kaudu, nii mõnedki loobusid, kuna rahvaväe komisjon andis asjale veidi karmima iseloomu.

Kaitseleidu noorte pataljonist jäi teenistusse üks kutseaasta, kõige vanemad, kes kujundasid kooliõpilaste pataljoni 4. roodu. Nii koosnesid 1., 2. ja 4. rood enamuses teenistuskohuslikest, kuna 3. rood kujunes nooremate, s. o. vabatahtlike rooduks. Selles vabatahtlike formatsioonis jäi veltveebli kohuseid kandma kunstniku kalduvustega linna-päritoluga poiss Aleksander Aur. Tema joonistas roodule oma „vapi“, vapikujulisel valgel alusel ülal inglise kiivri siluett, selle all kaks ristamisi pandud püssitääki, kahelpool tähed: V. K. P. - III V. R. Selle vapi paljundas prl. Tomson „Ühistöös“ rüdele ja iga poiss sai omale selle käisele. Poisid olid sellele märgile väga uhked. Peakatteks oligi meil inglise kiiver. Ka kindral Pödder hindas vappi väga kiitvalt.

Kord sain öösel ettekirjutuse viia rood hommikul kella 4-ks Viljandi vaksali rongile asetamiseks ja edaspidi toimida teadetekogumise punkti ülema al.-kapt. Tallenhofi juhtnööride järele. See öö valmistas ärevat meeleolu. Polnud mul enesel ka aimu, milles seisis asi, veel vähem poistel. Kuid kümne minutiga olid kõik valmis minekuks. Kui siis läbi linna jaama poole sammusime vägeva lauluga: „Kui Eesti rinnus tul-

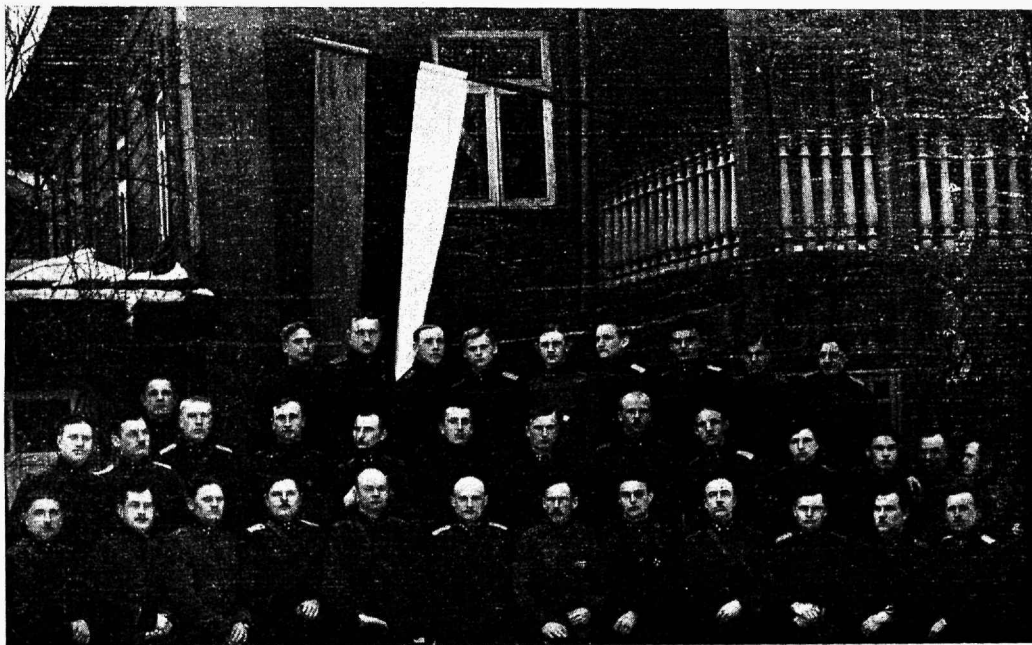
sub julgelt vahva süda," siis avasid paljudki aknad ja ehmunud pilgud uudishimutsesid, mis seal nüüd süs on lahti.

Jaamas teatati, et Halliste jaamas lahkume rongilt. Hallistes selgus, et midagi on lahti Vana-Pornuse mõisas. Võtsime oma alla kohaliku sakslasest arsti ja metsaülema elamud. V.-Pornuse mõisa piirasime sisse ja süs algas üks eeskujulik läbiotsimine. Eesmärgiks oli muu seas tabada ka kahte kahtlast sakslast, kuid need olid eelmisel päeval lahkunud. Läbiotsimisel leidis terve kogu Eesti-vaenulist propagandamaterjali Rootsi ja Saksamaa tarvis.

Selgus, et välismaa ajakirjanduses ilmunud

Koordi veski (Holstres), Mustapali küla, Ärna veski (Tarvastu-Holstre püiril) kaudu. Nädala õppekava saime kaasa ja logelemine keelati kõvasti ära. Küll võisime järgmisel pühapäeval anda seltsimajas piduõhtu.

Pidu kavas oli näidend (ühevaatusline nali), ilulugemine, kõne, naljaettekanded, võimlemis- ja püramiidid; lõpuks muidugi tants. Piduläks üsna hästi korda: ettekanded õnnestusid, rahvast oli tublisti ja meeleolu kõigil hea. Puhas ülejääk läks kaitseliidule. Tarvastlaste auks olgu öeldud, et roodu kohale jõudmisest peale toodi kogu aja meile palju maitsevat söögipoolist.



5. jalaväepolgu ohvitserid Vabadussõjas Laura mõisas novembris 1919. a.

Eesti-vaenuline kihutusartikkel „Eesti vabariigil puudub seitsmes käsk,“ oli samast kohast välja saadetud. Rohkesti oli ka muud sellesarnast. Mõisaomanik suutis kuidagi selgitada, et see polnud tema kirjakogu, vaid mahajäänud neist lahkunud meestest. Igatahes jäi ta vahialla võtmata. Üsna häid tulemusi saavutati ka läbiotsimisel arsti ja metsaülema elamus, kus kodus olid ainult teenijad, kuna härrased olid aegsasti lahkunud.

Umbes samal ajal leiti tarvilikuks Tarvastu Mustlale väikest garnisoni määrata ja see osa langes jällegi 3. vabatahtlikule roodule. Esialgelt pidime sinna jääma üheks nädalaks. Rood pidi asuma Tarvastu seltsimajja ja seal end toitlustama. Proviandi saime kaasa, see saadeti hobusevooriga, kuna rood tegi jalarännaku

Olgu veel märgitud, et roodu sissemarss vägeva lauluga avaldas suurt mõju: mõni minut hiljem oli nii mõnigi kiiresti alevist välja põgenenud, eriti kalmistu suunas ja sealt edasi metsade avarusse. Mine tea, mis neil hingepeal muu- reks oli.

3. vabatahtliku roodu meeleolurikkama grupi moodustasid järgmised poisid: Nikolai Rõuk (praegu „Munaeaspordi“ direktor), Tamman (kindlustustegelane Viljandis), Felix Bekker (Tallinnas käsitöeline), Felix Rump (surnud, oli näitleja ning ametnik), Pau (ametnik Tallinnas), Karl Lammas (Viljandi vallas põllumees) j. t.

Kõik roodule antud eriulesanded täideti korralikult ja täpselt. Kord kästi rood Viljandis viia maagümnaasiumi parki, kuna kindral Põdder soovivat roodu näha. Olimegi ruttu-ruttu kohal.



Meie valveposte Vabadussõjas.

Kindralgi ei lasknud end kaua oodata. Lasi enesele demonstreerida rivi-võtteid, üht-teist harjutust ja kui ta küsis: „Mida veel oskate“, vastasin: „täägivoitlust, härra kindral.“ See polnud õppustekavas ettenähtud, kuid meie olime siiski veidi harjutanud. Kindral vaatas ja kiitis. Siis ütles järsku: „Noh, olete rahul, et teid ratsapolgust tagumendi vaevamisest ära tõin?“ „Väga rahul härra kindral, kuid siiski.“ „Mis see „siiski“ siis oleks?“ — „Olen kolm kuud ilma palgata.“ — „Miks?“ — „Majandusülem ei leia võimalusi alanväelasele palga maksmiseks, teiselt poolt puudub ka alus ohvitseri palga väljanõudmiseks.“ Kindral ohkas: „Jah, see pagana asjaajamine, see teeb ikka peavahu küll! Aga, ega ilma kirjatüheta kah läbi saa! Ma märgin teie asja üles ja räägin targemate inimestega läbi, kuidas seda asja ajada.“ Ta pöördus lipn. Varrese poole: „Saatke see noormees mõne päeva pärast minu juurde Valka, noh, nii päevaks-paariks. Võib-olla, leiate talle mõne ülesandegi.“ Pidas meile siis veel mõnusa kõne ja läks. Viljandi linna komandantuuri ja diviisi staabi vahel oli lahendamata nn. „valge hobuse küsimus“. Nimelt oli komandantuurile kunagi kuulunud üks valge hobune, hiljem osutus see kadumisk ja kuidagi oletati, et hobune on kas diviisi staabi või sealse komandandikomando juures. Asja selgitamine ei suutnud küsimust selgitada, kuna diviisi asutuste poolt seletati, et neil pole hobuse olemasolu kohta andmeid. Umbes nii. Teisalt polnud Viljandi komandantuuril andmeid hobuse ülemineku kohta. Kuna komandandi isik vahepeal mitmekordselt vahetunud, siis osutus asja selgitamine veelgi raskemaks. Tehti siis mulle ülesandeks sõita Valka ja diviisi staabis see „hobuse unenägu“ välja klaarida. Selle ülesande täitmine

võimaldas mul Valgas kindral Pödderiga kokku saada ja samme astuda palga saamiseks.

Valgas kohtasin ka lipn. Mihkel Joonsoni, endist Viljandi komandanti, kes oli komandeeritud diviisi staabi juurde. Rääkisin temale valge hobuse loo ära ja küsisin, mis ta sellest asjast arvab.

Minu jutt tegi Joonsoni rõõmsaks; ta lausus: „Jumalale tänu, et see asi ükskord ometi töötab klaaruda, see loomaraip on nimelt minu kasutada, võtsin ta üle oma eelkäijalt, kuid hull lugu on hobusemoonaga —

majandusülem keeldub moona andmast. Paberite järele pole sarnast looma olemaski ja looma ei saa arvele võtta ilma alusetä. Nii siis nõiarõng! Toidan looma juba mitu kuud omal arvel või vaatan, kuidas saan. Pärisk nälga jätta ähvardab ennast, saan ju ainult ühe palga.“

Tegime lihtsalt: ta andis minule allkirja, et hobune on tema valduses kuni korralduseni. Kui selle tähekesega esitasin Viljandis majandusülemale Oskar Härmale, oli viimase rõõm samuti ülisuur: kadunud loom oli jälle leitud. See hobuselugu andis meile hiljem palju naljainet.

Kindral Pödderi jutul olin muidugi ka. Asi polnudki nii väga keeruline: minu ülemus pidi tegema ettekande, et sarnasel ohvitseri kohal teenib sõdurina see ja see, palume tema kinnitamist ja palgale võtmist. Kindral pidi omakorda asja ette kandma ülemjuhatajale. Süinkohal veel üks lugu kindral E. Pödderi eraloomustamiseks.

Mõni päev hiljem olin Tallinnas. Läbi Viru tän. sammudes, umbes praeg. kino Bi-Ba-Bo kohal tuli vastu auto, milles istus kindral Pödder koos adjutandi kellegi kapteniga. Tervitasin ning sammusin edasi. Järsku kuulsin, et keegi hüüdis, pöördusin ümber ja nägin, et auto seisis ja kapt. jooksis mulle kiirelt järele — kindral kutsuvat mind. Süda põksus, ja rahvaski pani tähele, et näe, kindral nõuab sõduri oma juurde.

Esinesin; kindral lausus „tere“ ja jatkas: „Näete, praegu tulen ülemjuhataja juurest, kandsin teie asja ette ja ülemjuhataja pani rahuldava resolutsiooni peale, vaat, samas portfellis see ongi. Nüüd veel ainult päevakäsk, siis saate palga tagantjärele kätte. Ja, pidage meele, noormees, esimene asi, kui raha saate, makske võlad. Ülejäägiga tehke nagu süda soovib.“ Tänaasin.



Nüüd veel mõni sõna pataljoni organisatsioonist ja konstruktsioonist. Vist oli juba Landeswehri afäär läbi, kui leidsid aset järgmised sündmused: 4. rood, püüand kaitseliidu noorte pataljonist, määrati likvideerimisele ja tema asemele arvestati 4-da rooduna Pärnu kaitseliidu kooliõpilaste roodu, ühtlasi nimetati pataljon Viljandi-Pärnu Kooliõpilaste Pataljoniks. 4. roodu asukohaks jäi muidugi Pärnu.

Pataljoni ülemaks määrati leitn. Jaan Põdra (praegu E. T. K. direktor). Mina teenisin uues olukorras üsna lühikest aega, sest Viljandi maakonna Kaitse-Liidu ülemal ettekirjutuse põhjal komandeeriti mind Tallinna, kaitseliidu jaoskonnade kursustele. (29. 9. — 16. 10. 1919). 30. 10. 19. viidi mind pataljonist üle K.-L. ülemale käsutusse.

Üheaegselt Landeswehri likvideerimisega tuli Lätist tagasi 2. rood lipn. Hanssmanni juhtimisel. Veidi hiljem tuli kodulinna tagasi ka 1. rood ohv. k. t. Sassianiga eesotsas. Poisid olid Ruhja läbimurde likvideerimisest saadik hulga lahinguid löönud kaasa, mitmed neist said hiljem Vabadusristid. Raske oli neid kohaldada garnisoni distsipliini raamidesse, kuna oldi läbiimbunud tugevast sõjamehe bravuurist.

2. rood lahinguist osa ei võtnud, olles peamiselt diviisi staabi kaitse ja seljataguse julgeoleku teenistuses. Võnnu paraadil on nad väga vahvasti sammunud ja kindral Põdder lausunud: „Ah, sa kurat, küll astuvad hästi!“ Nii räägiti.

Eelpool olen nimetanud kaitseliidu noortest kujundatud 4-roodulist kaitsepataljoni. Selle ülemana toimis al.-kapt. Karl Vervolt ja adjutandi kohuseid täitis lipn. Sikk, mölemal endised kooliõpetajad. Üheks rooduülemaks oli leitn. Parts (hiljem kaitseliidu Paistu jaoskonna ülem), veel olid rooduülemaks lipn. Velsveebel (praegu major, Kalevi üks. jal.-pat. maj.-ül.) ja veltveebel Johanson. Roodud olid paigutatud Saksa Käsitöliste Seltsi majja ja Põllumeeste Seltsi kaubamaja teisele korrale, võib-olla ka mujale.

Õhtune loendus mõlemal pataljonil toimus koos maakonna gümnaasiumi pargis. Seda tseremooniat kogunes iga õhtu jälgima rohke arv eraisikuid ja kui kõlas „Mu isamaa, mu õnn ja rõõm“, siis tundsid paljudki meelelõigutust.

Eelolevate ridadega olen püüdnud anda väikest pilti mainitud osade organisatsioonist. Siseelust ja „idüllist“ edaspidi.

## Kuidas sain kuulipilduriks.

Mälestuskilde Vene sõjaväest ja Vabadussõja algpäevilt.

Vene sõjaväes sain esimesi sõjalisi teadmisi 1915. a. sügisel Novõi-Peterhofis sealses 3. tagavarapataljonis. See oli endine rahuaegse Peterburi, maailmasõjaaegse Petrogradi või praeguse Leningradi ümbruse tähtsamaid kohti, kus eesti noormehile pumbati ja tambiti sisse toleaeagset sõjakunsti, mis sõduri jaoks seisis peamiselt marssimises, distsipliini nõuetes ja püssi kasutamise oskuses. Neist kolmest kõige nõrgemaks alaks oli siiski püssi kasutamine. Kuulipildujaid meie harilikud jalaväelased ei näinudki — kuulsime oma õppeväljakutel aga küll, sest mitte kaugel Soome lahe ääres Oranienbaumis oli Vene tähtsamaid kuulipildurite ettevalmistuskohti. Üldse oli tol ajal Petrograd, lähedalasuvate Peterhofidega ja Krasnoje-Selooga, tähtsamaid kohti, kus eesti poegi läbi lasti vene sõjalise ettevalmistuse veskest, ja nende kõrvale võiks vast asetada veel Novgorodi ümbrust Staraja-Russaga ning Luuga ja Pihkva piirkondi.

Kuulipildujast, ja nimelt Maksimist, sain esimesi teadmisi 1917. a. suvel ja sügisel Moskva sõjakoolis. Seal puhusid tol ajal vabamad tuu-

led ja õpilastel lubati õhtuti väljas käia ning võimaldati muid nii ütelda lõbustusi, mis viisid aga suure osa tähelepanu sõjakunsti harrastustest kõrvale. Muide meenub juhus ühel esimesist laskeharjutusist kooli laskeväljal. Mu kõrvale laskmisel oli seekord juhtunud juut (juute hakati võtma vene sõjakoolidesse peale revolutsiooni, s. o. märtsi kuust 1917. a. peale). Oli lamades laskmine ja tuli välja lasta 3 padrunit, millele pidi järgnema näitamine. Esimese lasu tegi juut kogemata kohe luku sulgemise järel. Teise lasu ajal oli tema juures laskmise juures olev ohvitser, ja see tähendas selle järel tema juurest lahkudes, et ega siis nüümoodi ei saa lasta, veel enam märki lasta. Kolmandat seda piina- ja muljeterikkamat lasku oli mul juba võimalus jälgida algusest lõpuni, sest olin vahepeal sooritanud omad. Terve keha pöörles ühe külje pealt teisele ja korduvalt jälle tagasi, käed hoidsid aga mingi väega siiski püssipära küljes ja suuremalt jaolt vastavatel kohtadelgi. Ütlesin talle, et ega siis nii lasta ei saa, juure lisades veel paar vene omapärast halvustavat sõna. Mu vahelesegami-

ne rahustas aga juuti kaunis vähe. Veidi end kohendades, hakkas naaber uuesti püssist eemale rebima oma vastu maad surutud pead ja mõttes märklauda suumatud kuuli püssiraua pimedusest väljatoomise valudes vaevlevat kaha. Kust tuli jõud, mis meest nii lohistas, ei saanud aru. Võib-olla tegid seda jalad, võib-olla kõht, kuid kahtlematult mitte vastu maad surutud nina. Ootamatult aga saabus lõpp — kõlas pauk. Kuigi püssiraua ots seisis kaunis suure nurga all taeva poole ja ma kartsin sama suurte nurkade tekkimist külgedele, eriti paremale, kus asus meie laager, siiski kuulsin peaaegu samal hetkel uuestisündinud juudi suust tema rõõmust hiilgava näo paistel sõnu: „Nu tštoo, popaalo?“ (No mis, kas tabas märki.) Ma ei mäleta, mis talle vastasin, kuid selge on, et see episood iseloomustab kaunis kujukalt, missuguseid relvakäsitamise võimalusi pakkus tolleaegne lühike sõjakooli kursus püssi alal. Muidugi parem ei olnud ka kuulipilduja tundmaõppimine ja käsitamine. Mul on praegu veel õieti piinlik tunnistada, et peale materjaalosaga tutvumise, kuigi lühidalt, ma ei osanud esimesel laskeharjutusel tuld avada. Maksimil on ju seal taga neljakandilise kasti otsa küljes kõiksuguseid käerauda ja nuppe. Tol korral seal, kui olin kõigi ümber kogunenute ohvitseride ja junkrute tähelepanu keskpunktiks, olid need aga kõiksuguste abinõudega ja nõiavägedega suletud. Piinlikust seisukorrast päästis mind ohvitser, kes surus põidlad sinna, kus vaja. Sellega lõppes mu kuulipilduja tundmaõppimine Vene sõjaväes, kuigi pealetulnud enamise revolutsiooni ajal sai veel mitmel korral kuulipildujaid näha, taga vedada ja nende tule all olla.

See, millest seni jutustasin, oli õieti ettevalmistus mu kuulipilduriks ettevalmistamisel. Õige ja lõplik ettevalmistus aga sündis õige „kiirelt ja põhjalikult“ Vabadussõja esimesil päevil detsembri keskel 1918.

Vabadussõja ajal ilmusin Tallinnasse Ohvitseride Reservi registreerimisele novembri viimasel päevil. Seal lubati mulle veel mõned päevad oma isiklike asjade korraldamiseks. Päriselt tulin teenistusse 4. detsembril 1918. Ohvitseride Reservil tuli täita mitmesuguseid ülesandeid. Sealt saadeti ohvitseri igasuguste väeosade täiendamiseks, saadeti välja rühmi eriülesannete täitmisele (Tapale Pihkvast taanduvate vene valgete vastu jne.), pandi välja valvesalku ja poste mitmesugustel puhkudel ja mitmele poole. Tähtsam valveteenistuskohal oli praegune Ohvitseride Keskkoogu Kasiino Raekoja platsil, kus peeti Maa-päeva istungeid. Minule langes, peale hariliku valveloleku, esialgu osaks vaid vähem tähtsaid öösis patrullteenistuse ülesandeid. Tuli käia Tallinna tänavail, kus alluvaiks olid peajasjalikult agaraid ja vaimustatuid kohalikke kooliõpilasi. Peale Inglise sõjalaevade Tallinna sadamasse

jõudmist, s. o. peale 12. detsembril, tehti ühel päeval eriline korraldus. Kõigile rühma ruumides (praegused Vabadussõja Ajaloo Komitee ruumid Sõjaministeeriumi hoone alumisel korral, Pika tänavaga poolses otsas) kohal viibivail ohvitseridel tuli minna sadamasse, kus ühes hoones, mäletavasti praeguses tollihoones, pidi korraldama mingisuguseid õppusi. Kaunis mahukasse tühja ruumi kogunes 30—40 meest. Ainukeseks mööbliks oli seal keset tuba asuv laud. Ohvitserid käisid toas edasi-tagasi üksikult ja gruppides ning arutasid, mis tuleb. Kaua ei tulnud siiski oodata. Varsti ilmusid ruumi kaks lühikest kasvu inglise madrust, kandes ligi mingisuguseid kotte ja riistapuid. Lähedamal viibivad piirasid kohe madrused ümber, nii et ma ei näinud sellest peale õieti enam ei neid endid kaastooduga ega ka nende saatjaid. Küsiti, kes oskab inglise keelt. Mõned meist peaaegu iseteadlikult teatasid, et nemad oskavad. Lühikeste katsetuste järel aga selgus, et meie oma keelemeeste sõnavara abil inglasega mõttevahetusse astuda ei saa. Võtsid siis inglased asjaalgatuse oma kätte. Nad asusid laua juure ning alustasid juttu, klõbistades vahete-vahete mingite metallisemetelega. Meile oli varsti kõigile selge, et siin tahetakse anda kogunenule sõjaasjanduse alal uusi ja meile kasulikke teadmisi. Huvi selle vastu paistiski kaunis suur olevat. Kõige energilisemad tungisid lauale lähemale ja mõned meist püüdsid ikka ja uuesti inglasega oma keeleoskuse abil mõttevahetusse astuda. Katsed jäid aga lõpuni tagajärjetuks. Mind, kui tagasihoidlikumat, pressis see laua ümber kogunenud kompaktna mass ikka väljapoole, kuni lõpuks olin mina lõplikult välja surutud. Nii siis kuulasin hoopis taha surutuna neid teadmisi, mis meile relvaasjanduse alal anti puhtas inglise keeles. Nagu omavahelistest sosistamistest pea selgus, pidi see riistapuu seal madrused käes olema inglise kuulipilduja. Nende ümber keerleski kõik see asi. Mina seda instrueerimist lähemalt küll ei näinud, kuid kuulsin siiski hästi, sest sel ajal oli kord meie seas peaaegu eeskujulik.

Need paar tundi seal olidki otsustavad minu sõjalise spetsialiteedi kujunemisele. Vist järgmisel päeval kogunesime veel kord samasse ruumi samapikaks ajaks ja siis olime kõik spetsialistid inglise kuulipilduja ja nimelt „Lewise“ alal, nagu varsti rindelemineku ees seda kuulda sain. Teisel õppusel, peab tunnistama, oli distsipliin vähe puudulik ja mõned eemaldusidki aegajalt lauast. Sealjuures koguneti vahete-vahel gruppidessegi, kust tuli siis isegi kuuldavale mõtteavaldusi, et polevat võimalik midagi aru saada. See oli aga ainult välke kõrvalnähe. Suurem osa kuulas jällegi sama tähepanelikult nagu eelmine kord.

Mõni päev pärast neid ajaloolisi õppepäevi

tuli 5. polgust Tallinnasse nõudmine, et saadetakse polku spetsialiste-kuulipildureid. Kas otsiti ka teistsugust ettevalmistust saanud, ei tea, kuid meid peeti siiski küllalt headeks spetsialistideks. Kuigi olin olnud teadmiste ammutamisel viimaste ridades, sattusin rindele saatmisel esimeste hulka (samuti nagu seda tagant-ettenihutamist sündis sõja ajal minuga hiljem veel mitmel korral). Keegi meist püüdis veel seletada, et nende „sadama-kursuste“ kaudu ta veel küll pole kuulipilduriks saanud. Kes aga kuulab rindele saat-

mise juures niisuguseid omakasu-maiguga seletusi. Minul kui nooremal ei passinud muidugi seletama hakata. Kui 21. detsembril Tallinna jaama kogunesime, siis tundsime kõik viis rindele saatetavat endid ühevääriliste ja täieõiguslike kuulipilduritena: al.-leitnant H. Lukk ja lipnikud R. Kerberg, K. Kulli, A. Preis ning mina, nagu needki, kes rindel juba ees olid.

Sellega aga ei ole veel lool lõpp. Vanaduse järjekorras meist viiest küll viimasena tõsteti mind polgus jällegi kohe esikohale. Nii sattusin meist viiest esimesena Ambla juures valvetõkkekesse, s. o. sellele õigele rindele. Siin muutus asi peale piinlikkuse veel tõsisemaks. Sattusin rühma juure, kus olid Colt ja Maksim. Colti meeskonna esimene number küsis minult kohe: kas Colti tunnen? Tuli tunnistada, et Colti ma küll ei tunne. Mees pahandas, et see polevat kellegi mood — juba teine või kolmas kord saatetavat tema ülemusteks ohvitseri, kes Colti ei tunne; tema ise olevat küll Coltiga töötanud, kuid kõiki takistusi ei tundvat aga ka mitte. Ütlesin, et niisugune on ülemuse korraldus ja arvatavasti ei olnud sel momendil kedagi paremat saata. Hakasin siis ääri-veeri mööda esimese ja teise numbri käest Colti materjalosa ja töötamist õppima. Siit peale algas alles tõeline ettevalmis-



1. jalaväepolgu ratsaluurajaid Landeswehri sõjas purustatud Üksküla silla juures Riia all.

tus kuulipilduriks saamisel. Siin omas erilise kaalu iga uus teadmine — kus iga mitteteadmine oli aga ähvardamas isikliku häbiga, kaasvõitlejate ebaedu ja surmaga ning lõpuks kodumaa pinna kaotamisega.

Nii said sõjategevuse vaheaegadel selgeks õpitud esiteks Colt, siis Lewis ja Maksim, ning lõpuks Madsen. Viimasega oli kõige raskem. Palju sai kulutatud selleks tunde, et selgusele tulla, milleks kõik need hoovad, vedrud ja kellamehanismid. Isegi ühised pingutused Vaivaras reservis oleku ajal märtsis, kauemat aega kuulipildujate komandos teeninud leitn. V. Griiniga, ei tahtnud algul kuidagi tulemust anda. Määrustikud ja käsiraamatud puudusid ju tol ajal peaaegu täielikult.

Kuigi see kõik oli nii, võin siiski tunnistada, et mu sõja algusel evitunud nappide teadmiste pärast pole juhtunud kuulipildujate tegevuses märkimisväärseidki ebaõnnestumisi. Isegi võin tõendada, et mu abi kõigi paljude kuulipildujate tuleavamiste juures Vabadussõjas on rohkem olnud tarvilik tegevuse ning tule juhtimisel ja moraalse toetuse andmisel meeskonnale, kui materjalosa ja selle koostöötamise tundmisel.

G. S.



# Järve küla vabastamine.

Hugo Viires.

Aeg veereb kiiresti. Seal, kus praegu asetseb Eesti vanim ja suurim põlevkivitööstus — Kohtla-Järve — oma kõrgete masiivsete vabrikuhiiglaste ja suurte asulaidadega, peeti pisut enam kui kaks aastakümnet tagasi meie väeosade ja punasõdurite vahel rasket heitlust elu ning surma peale. Siin leidis aset kuulus Järve lahing — üks meeolehilikumaid vabastusvõitluse veremõlle Alutagusel. Üsna põlevkivitööstuse külje all olev Järve küla, mis vahepeal oma väliselt ilmelt pole palju muutunud, oli keskuseks, kuhu see dramaatiline heitlus koondus.

Et kuulda mälestusi selle lahingu kohta nendelt, kes ise tegelikult elasid selle võitluse keerises, selleks külastasime tänavu suvel Järve elanikke ja tutvusime ühtlasi ka lahinguväljaga. Enamik neist elanikest, kes ühel või teisel viisil kaasa tegid Järve lahingu, on praegu elus, ja nõnda võime nüüd edasi anda nii mõnegi huvitava ning põneva episoodi nende inimeste säilinud mälestusist. Eriti tänuväärne on Järve (praegu Kohtla) valla tuntud seltskonnategelasele Adam P ä ä r o l e, kes nii oma kui ka teiste mälestusi on hoolsasti kirja pannud. A. Pääro kui põline järvelane nägi lahingut ise pealt. Ta kirjutab üksikasjalikult:

„Kuna Järve küla asetseb ahelkülana piki Tallinn-Narva maantee äärt, löikas lahingujoon küla pooleks. Nii elati lahing üle mõlemas — kalevlastest vallutatud kui ka punavägede valduses olevas — küla poole. Taanduvate punavägede laviin valgus Järve külla lahingupäeva eelõhtul (15. jaan. 1919. a.). Arvuliselt võis punasõdureid olla 400—500 mehe ümber, lisaks sellele voor. Niisuguse hulga poolt kiiluti majad otsemas mõttes puupüsti täis. Sealjuures taganemisel vintsunud enamlased ei mõelnudki vööri kasinast supikatlast lugu pidada: veoriistade taga jalutas hulk veiseid ja pulle, keda külla jõudes asuti ajaviitmata veristama. Veised veristatud, jaotati liha, ja ahjude kütteks aedu lõhkudes ja tarberiiistu kokku ajades käis kõigis taludes kibe värske prae küpsetamine. Et küla koldeist ei jatkunud kõigile, siis süüdati küla veeres võsas lõkketuled ja säristati püssipuhastamisvarrastel härjalihha kantsakaid. Ööseks likvideeriti siiski välistuled, kuid koldeil käis kibe „vaaritamine“ läbi öö mitme vahetusega. Olles nähtavasti üsna muretud jul-

geoleku poolest, asuti hommikul ka sauna kütma, kuna osa punaseid kihutas ümbruskonna mõisu riisuma, kust peagi tuldi, vintpüssist surmatud nuumsead regedel. Külas oli tol ajal okupatsioonipäevilt õpitud puskariajamine üsna laialdane ja valmisvaaritatud puskarivarude leidmine ei jäänud enamlaste poolt kauaks. Sellest süttisid meeled ja taludes kees „prazdnik“ — kibe das-rasvavingus ja puupüsti täisolevais tubades tantsu trampimisega...“

„Külaelanike meeoleolu oli enam kui masendatud,“ räägib üks talupidajaid, „viimastel päevadel ei lastud enam üldse elada ega antud kellelegi armu: siin-seal teostati süütute inimeste mahalaskmist, punasõdurid panid mitmes kohas toime röövimisi, kohalikud võimumedhed nõudsid vilja, loomi, ja nii mõnelegi naisele trügiti kallale otse päise päeva ajal. Juba hakkasid rahva keskel liikuma kurjad jutud maade äravõtmisest ja varanduste jagamisest. Nendes taludes, kus mehed olid läinud Eesti väeosadega kaasa, käitusid punasõdurid eriti toorelt, ähvardades hooned põlema pista ja elanikud toimetada sinna, kus olevat nende paras koht — seina ääre. Kuid lootust siiski keegi ei kaotanud eestlaste malevasse. Kõigil oli teadmine, et meie poegadel on, kelle ja mille eest tulle minna, — teistel seda ei ole. Kellel aga on kindel siht, see ka midagi võib. Ja nii me siis ootasime ööd kui päevad, millal meie meeste rusikas niivõrd marru läheb, et enamlaste rivid segi paiskab ja vallutatud maa puhtaks pühib. Vaiksemal talvistel õhtutundidel kuulatasime tihti, panime vahel isegi kõrva vastu lumist maad, kas on Tallinna poolt kuulda kahurimüra ja punaste jalataldade müdinat. Aga ei olnud veel. Ka muid teateid polnud meil oma poegade saatusest.

Kõige rohkem muret tegid meile hobused, sest punased pidasid just neile kõige suuremat jahti. Katsuti sellepärast hobuseid varjata, kuhu aga keegi sai. Paaris talus toimetati hobused isegi heinavirna mööda laudalakka. Hobused olid nüüd korraga nii armsad, et nii noored kui vanad käisid neid koguni kaelustamas ja neile leiba söötmas, kuna kõigil oli tunne, et ega neid mõne päeva pärast enam pole.

„Kui oleks mingisugune tapmasin, no küll niidaks niisuguseid söödikuid! Või ne-

mad tulevad meie varasid jagama," siunati omavahel.

"Jah, eks ta oleks ikka vahva küll, kui saaksime oma riigi püsti, nii et ise peremees ja kõik," lisasid teised taadid. "Panneme püssid vinna ja kui aeg tuleb, süssitame tagant ka mõne sumaga."

Aeg tuligi. Varsti hakkas kostma suur-tükimürin ja kõneldi punaste taganemisest. Voor voori järele põgenes neid Narva poole. Kuna Järve oma teeäärse asukohaga moodustab sõjaliselt üsna tähtsa punkti enne Jõhvit, siis koondasid punased just siia suuri väeosi, et siin tugevamat vastupanu orga-

Kuid juba kostis äge püssipragin.

Lahingu alguse ja selle edaspidise käigu kohta annab A. Pääro järgmise kirjelduse:

"Kalevlaste eelsalk jõudis niimoodi tungida keset pidutsevaid punaväelasi kuni Männiku taluni, jättes terve rea talusid seljataha, kus momendil asusid veel punased. Männiku talu juures põiki üle põldude ja maantee jooksvast kraavist avati külale automaatpüssidest tuli. See oli löök sipelgapesa. Kalevlaste eelsalgale seljataha jäänud taludest tormasid enamlased akendest välja, pugedes tihedasse, küla veeres olevasse võssa, samuti tormati eelolevaist ta-



4. jalaväepolgu ohvitserkond Narva rindel suvel 1919. a.

Keskel polgu ülem polk. A. Seiman (1), temast paremal polgu ülema abi kapten J. Vende.

niseerida selleks, et taganevatele moonavooridele lahti hoida nii Tallinna-Narva kui ka Tartu-Narva maanteid. Aga veel enne, kui enamlastel oli kõik lahinguks valmis — osa abiväge oli veel tulemata ja needki kohalviivad pooltuhat meest pidasid pidu oma suure nälja kustutamiseks — olid 16. jaanuari varahommikul meie mehed ja pojad jaol. See oli alles silmapilk, mis otse südame võttis värisema igal tõsisel talumehel. Käed sügelesid, aga nii äkki ei saanud midagi ära teha, kuigi oli vaimustus sedavõrd suur, et tahtmine tuli palja käega mõnele „punakale“ panna vastu vahtimist.

„Pea sõda, kui sul on, mille eest sõidida, aga ära tule siia ilma asjata tapma!“ oleks tahtnud neile näkku karjuda.

ludest läbisegi püsse paugutades ja kabuhirmus „belõje!“ („valged“) karjudes ida poole põgenema. Enamlaste staabis, mis asetses umbes 500 m eemal Kangru talus, saadi arvatavasti hõreda tule läbi kalevlaste vähesest arvust aimu ja sealt käsutati pagevatele punastele vastu ratsasalk, kes põgenejate laviini peatas. Kohaleruttanud punaohvitseride abil moodustati ruttu kaks ahelikku, kes asusid liikuma kalevlaste vastu, hiilides välja Aarvestiku taluni. Lõunapoolsem ahelik, peites end praeguse vallamaja juure kruusaaku ja põllukraavi, avas sealt raskekuulipilduja tule kalevlaste pihta, kuna teine ahelik küla majade varjus edasi liikus, koondudes Põllumaa ja Kiisa talude kivihoonete ja puude varju, püüdes

sinna raskekuulipildujat üles panna. Vahepeal oli aga osa kalevlasi tunginud hulljulgelt edasi kuni Hiie taluni, rünnates käsi-granaatidega Põllumaa hoonete varjul olevaid punaväelasi, hävitades nende mõlemad raskekuulipildujad. Enamlaste tihedast tulest tõkestatult enam edasi ei pääsetud ja algas äge tulevahetus 30—40 meetrit, kuna enamlaste poolt vallamaja juure ülesseatud raskekuulipilduja ja ahelik hoidsid kalevlaste seisukohta pideva, umbes 40-kraadilise nurgaga flankeeriva tule all. Vahepeal rühkisid idapoolsest külaoasast üha uued punasõdurite ahelikud lahingukohale. Kahe ahelikus satuti millegipärast segadusse veel enne tulejoonele jõudmist ja hoonete varjust väljajooksnud kaks punaohvitseri langesid Raudvõhma talu juures kalevlaste tulest, kuna ahelikud ise jooksid majade vahele laiali. Siiski suudeti veidi aja pärast eelnimetatud talu kartulikoopa varju raskekuulipilduja üles seada, kust küll puudus võimalus kalevlaste seisukohti eeloleva Põllumaa talu tõttu tulistada, kust aga siiski hoolega maantee rajooni tule all peeti, kus seetõttu puudus igasugune liiklemine. Vahepeal arenes metsik tulevahetus mõnekümne meetrilisel distantil. Enamlastel oli teada kalevlaste vähene hulk ja nad püüdsid neid purustada käsitsivõitlusse astumise-ga. Kalevlaste automaatpüsside tuli võttis aga nendelt selleks vähemagi isu, hoolimata punaohvitseride-instruktorite käsklusist. Tule lähidus ja tulistamise hoogsuse tõttu olid enamlaste kaotused suured. Kaaslastest kantult või talutatult liikusid haavatud punasõdurid vereridu lumele jättes sidumispunktidesse, milleks oli muudetud terve rida talusid. Naurismaa talus, nagu kõneleb sealne perenaine A. Onton, olnud juba lahingu algul paarkümmend haavatut. Lähida tulistamise tõttu olnud haavad üsna hirmsad, ning arst ühte kõhust raskesti haavatut sidudes vandunud: „Need valged, kuradid, lasevad ju dum-dum kuulidega!...” Samas aga kukkunud haavatu rõivastest tugevasti deformeerunud kuul, mispeale arst pead raputanud: „Jumala eest, aus kuul, aga lõhub nagu lihunik...” Haavatud ja surnud viidi enamlaste poolt juba lahingu kestel edasi, mille tõttu ei ole täpset ülevaadet nende kaotusist. Aga et nad suured olid, selles pole kahtlust.”

Järve lahingu dramaatilisematest silmapilkudest kõneleb Hiie talu peremees August Pärss, kelle talu ümber oli lahingu keskus:

„Kalevlaste sissetungimisel oli mul talu tuubil täis punasõdureid, kes lasid parajasti

hea maitsta seaprael, mida olid ööd läbi küpsetanud, kes pikutasid jälle niisama koi-kus või pörandal. Esimeste kalevlaste paukude järele oli tuba otsekohe nõiaväel tühi, ainult pooleldi söödud praad auras laual. Kalevlased olid vallutanud juba Aavestiku talu, mille vahemaa meilt on umb. 25 meetrit, ja tulistasid selle rehemüüri tagant. Osa saksa kiivrites kalevlasi liikus talu elamust mööda ja asusid tulistama sauna varjust. Kellelegi märkamatult oli aga tuppa magama jäänud üks punaväelane ja virgus alles nüüd lahingumürast. Nähtavasti oli tegemist kogenud ja külmaverelise lahingumehega, kes otsustanud oma elu müüa nii kallilt kui aga vähegi võimalik. Haarates püssi, tulistas ta läbi akna kalevlast, kes vaevalt 15 m eemal laskevõlms püssiga lähenes talule. Kalevlane, nagu hiljem selgus, nimega Jääger, langes. Kuid see külmaverelisuus sai punaväelasele endale saatuslikuks. Punaste endi vallamaja juure ülesseatud kuulipildujapunktid, arvates Hiie talu juba kalevlaste valduses olevat, avasid sinna pihta tule ja seinast läbijooksnud kuulidest tabatult langes punaväelane korisedes kokku, roomates käpuli vandudes toast välja. Enamlaste marulise tulet oli juba näha haavatuid valgete poolel Aavestiku rohuaias ja koplis. Ikka tihedama majast läbijooksvate kuulide eest tuli meil varju otsida keldris, ja peale mitmetunnilist tulevahetust, kui laskmine vaikus, olid kalevlased taandunud ja majad otsiti punaväelaste poolt hoolega läbi: kes torkisid paljastatud mõõkadega voodialused läbi, kes ronisid reteleil lakka. Langenud kalevlaste seljast riisuti aga kõik riided, neile jäeti ümber verine aluspesu. Ühe langenu sõrmest kuldsõrmuse kättesaamiseks murti kangestunud sõrm käe küljest maha ja sõrmus rändas punasõduri tasku. Kohe peale seda asusid ka punaväelased taanduma ja juba võisime kergemalt hingata...”

Nii August Pärssi seletus. Edasi loeme A. Pääro kirjeldusest:

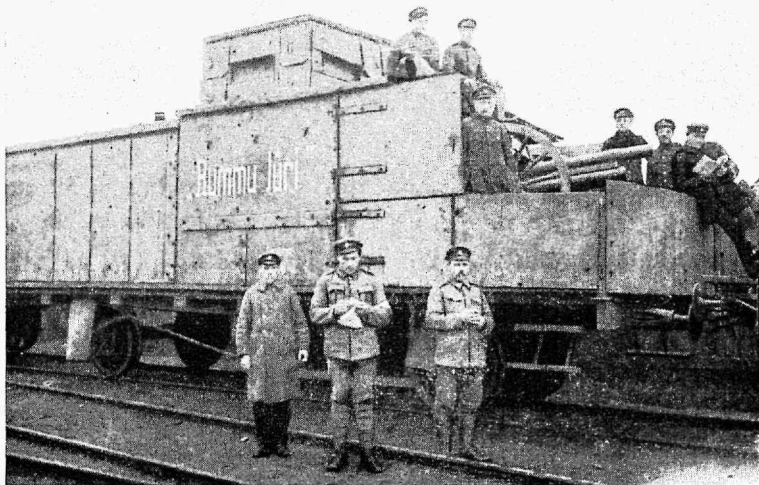
„Kaotanud Hiie ja Aavestiku talude ümber surmuna 8 meest ja haavatutena kõik paremad juhid, olid kalevlased sunnitud taanduma, enne seda aga osutades kangelaslikku vastupanu ründamishimulistele punaväelastele. Nii pidas kapten Tõnson Hiie talu sauna juures mõnemeelise salgaga vastu enamlaste põhjapoolt küla ründavale ahelikule, saades kaks korda haavata, enne kui alles lahkus tulejoonelt. Enamlaste marutule all osutus võimatuks langenuid tule alt ära tuua ja päästa nende laipu rüvetamisest. Raskesti haavatuna jäi kaaslastest

eemale ka noor kalevlane Herbert Leeman, kes langes vangi punaväelaste kätte. Leeman asetati reele, millega enamlased koristasi oma langeduid ja haavatuid ning toodi esialgul Naurismaa tallu, kus kästi sealsel perepojal siis Leemanilt küsida valgete arvu üle. Leeman ise ei olevat enamlastele vastanud midagi. Perepojale olla ta viimaks ütelnud: „Viis-sada meest“. Siit Naurismaa talust viidi Leeman varsti enamlaste staapi Kangru tallu, kus ta pärast pikemaid ülekuulamisi enamlaste taandumisele asumisel surmati.”

Noore sangari traagilisest lõpust jutustab Kangru talu perenaine Liisa Saluvee, kes ise sündmust nägi pealt:

„Peale lahingu lõppu toodi meie tallu, kus asus punaste staap, üsna noorukene haavatud kalevlane Leeman. Leemani jala-haavad olid sidumata ja tal oli verejooks, aga punaste poolt talle midagi head ei tehtud. Haavatu asetati ruumi istuma ja punasõdurid asusid teda suures karjas üle kuulama. Ülekuulamist ei lubatud minul ega kellelgi teisel taluinimestest pealt kuulata, aga läbi seina oli siiski kuulda kärkimist ja ähvardamist. Aga nii imelik kui see mees ka oli, ei annud ta punastele tõesti ainsatki vastust, vaid istus nagu kivikuju, hambaid kõvasti kokku surudes, nende vastas. Siis oli läbi seina kuulda, kuidas punaste keskel vangi edaspidise saatuse üle tekkis äge vaidlus. Osa mehi ei olnud nõus noormeest tapma, keegi ütles isegi eesti keeles: „Mil-leks last ikka tappa!“ Aga veidi aega hiljem talutati haavatu siiski õue — see on kõige õudsem silmapilk mu elus ja veel praegu käivad hirmuvärinad üle selja — ja surmati ukse all mõõgaga. Keset õue langenud laip lohistati hiljem kuuri seina ääre. Küll oli meil kahju sellest noorest mehest, kes nii armetult pidi jätma oma elu. Otse tülgaastusega täitis see meid kõiki punaste vastu, nii et neid ise oleks tahtnud jalge alla sõtkuda?”

Ja perenaine näitab meile paika, kus kalevlane tapeti ja kus ta pärast seina ääres lume sees lamab.



Meie Soomusrong nr. 6 suurtükiplatvorm „Rummu Jüri“ Vabadussõjas suvel 1919. a.

Oma seiklustest ja läbielamustest jutustab meile Järve elanik Juhan Veeber, kes Järve lahingu puhul enamlaste poolt võeti küüdimeheks:

„Elutsedes Järve mõisas, kuhu lahingu küll otsekohe ei ulatunud, käsutati mind lahingu ajal hobusega küla poole, kus parajasti kees ränk tulevahetus. Jõudnud hoonete varjus kuidagiviisi kuni Raudvõhma taluni, näidati punaste poolt mulle hoonete lähedal teel lamavat kaht surnut, kes pidid olema langenud punaohvitserid, ja käsutati mind neid sealt ära korjama. Laibad asusid valgete tule all ja ükski punaväelastest minuga sinna kaasa ei tulnud. Kuulidest puutumata sain õnnekombel need laibad reele upitada ja, hoonete varju tagasi jõudes, käsutati mind sõitma praegusesse Toila vaksalisse, kust laibad pidid edasi saadetama rongiga. Vahepeal lõppes lahing ja koos minuga lahkus külast ka enamlaste moonavoori viimane osa. Oli näha, et küüthobustest tuleb kibe puudus kätte, mis pärast ei olnud küll usutav, et mind lastaks Toilast enam tagasi tulema. Tegin seepärast punastele ettepaneku, et nad lubaksid minul ees metsateed kaudu Toila jaama sõita, kust siis tühjalt tagasi tulles oleksin jäänud nende küüditajaks edasi. Punased nõustusid ettepanekuga ja kui ma siis Järvelt pääsesin, nii kohe kihutasin — esimeest kõrvalteest ülepeakaela metsa. Parajasse tihnikusse jõudes vabanessin „koormast“ rege ümber källates ja kihutasin siis veelgi tihedamasse metsa, kust ei usaldanud enam tagasi tulla, enne kui viimased

punased olid siit ümbruskonnast läinud ja oma mehed sees. Mis hiljem laipadest sai, sellest ei ole mul aimugi..."

Edasi loeme A. Pääro ülestähendustest:

"Kalevlase Leemani tapmisega panid lahkuvad punaväed punkti oma terrorile ja ülekohtule Järvel. Taandudes liiguti ilmse rutuga jalgsi ja ka kuuühobustel Jõhvi poole.

Lahingupäeva õhtuks oli Järve küla täiesti tühi punaväelastest. Kui saabusid meie mehed, polnud enam nende suureks üllatuseks leida ühtki vaenlast. Lumel külatänavail oli näha vereniresid punaste sidumispunkti kantud haavatuilt, ja siin-seal vedeles maas loendamatul arvul tühje padrunikesti ja kuulipildujalinte. Kalevlaste seisukoha juures — Aavestiku ja Hiie talude piirkonnas — oli näha lahingu hind, millega oli ostetud küla vabadas: punastest paljaksriisutult lebasid lumel langenud kalevlased. Ühtki väärtuslikumat hilpu polnud jätetud neile ümber peale verise aluspesu. Haavatutega kokku kümme meest:

Voldemar Sternberk, Heindrich Vellmann, Johannes Palsner, Ernst Rosenfeldt, Herbert Leeman, August Pokats, August Jääger, Ludwig Matson, Vilhelm Augas ja Emil Lobjakas.

Nüüd teavad külaelanikud, mis on nende kohus. Nad koristavad ise langenud pojad ja varjavad neid riietega. Need elutud kehad on neile pühad. Varsti katab neid see kõige kindlam — kodumaa muld.

Rahva keskel valitseb siiski veel ängistav õudus ja teadmatuse tume hirm: kas valguvad tagasi idast punaste parved või tulevad läänest meie kaitsjad? Kogu ööks

jääb küla ärevalt vaikseks. Hommikul aga selgub kõigi rõõmuks, et meie vägede eel-salgad on juba küla läbinud ja varsti saabuvad ka uuesti väljapuhanult eilsed lahingukangelased: kalevlased. Nende ridade kirjutaja mäletab elava silmapilguna kalevlaste läbimarssimist Järve külast. Valgetes lambanahksetes poolkasukates ja saksa kiivrites 60-meheline salk, need olidki need, keda külaelanikud nii suure huljana kogunesid teeääre vaatama. Ei põrmugi masendust ega norgu eilsest kaotusest polnud näha meeste nägudest. Nähtavasti valesi mõistes liigutuspisaraid külaelanike silmes, nad pärisid, kas punased kõvasti on liiga teinud? Ja kui vastati, et kalevlasi ju endid langes palju, siis hüüti julgesti vastu:

"Nüüd minnakse tasuma iga langenu eest... tosinaga!"

Sellega oli Järve vabastatud ja oli tunne, nagu oleks veerenud üle nädalaid kestnud raske pilkasöö," lõpetab Pääro.

Järve külast mitte kaugel asetseb Saka rannaküla. Ka siin peeti samal ajal võitlus, olgugi et mitte nii ägedasti, kui see oli aset leidnud Järvel. Kuidas siin asjade käik arenes, sellest jutustab meile Kohtla-Järve ehitusosakonna ametnik Kaarel Pedak, kes on põline Saka elanik, järgmist:

"Meile sai korraga selgeks see, mida küll nii äkki ei lootnudki: punakaart taganeb. Algas igavene rüüstamine külas. Ja kes ette juhtus, see punastelt pähe sai. Keegi ei tohtinud enam oma isiklikku varagi kaitsta. Kaarel Pirvald surmati. Uuetalus tühjendati ait tervenisti ja võeti peremees Juhan punaste poolt kaasa. Mis selle mehega tehti, kas löödi maha või sõidutati Venemaale, seda ei tea tänapäev keegi. Tagasi teada enam koju ei tulnud.

Kaitsele asusid punased 15. jaanuari õhtul Rebase ja Lepiku talude juonele. Punastel polnud nähtavasti kavatsust lööki valgetelt vastu võtta Sakal, sest nende asumine kaitsele tundus olevat ajutist laadi, et siis öö saabudes kaduda ja end mujal kindlustada. Neil oli paar uut kuulnildujat ja rohkesti las-kemoona.

Alles järgmisel päeval ilmusid Kolga kõrtsi



Meie kindlustused Vabadussõjas Viru rindel Narva-Jamburgi maanteel.



juurest nähtavale esimesed kalevlaste salgad. Punaste üks eelpost asetses Kutsari sauna taga, kust valgeid vastu võeti esimeste püssipaukudega. See valgeid aga ei kohutanud, nad löid punased suure hooga taganema Vanaküla poole, kuid sattusid siis ise Lepiku rehe taga asetseva kuulipilduja tule alla. Teine kalevlaste kolonn tuli mööda mereäärt Saka mõisa ja üksikud eelsalgad isegi kaugele Moljuri taluni, kust aga edasitungi takistas vaenlase kuulipilduja. Kuulipilduja oli nimelt üles seatud Rebase tuuleveski kõige ülemisele korrale ja see särises vahetpidamata. Osa punaväelasi tahtsid kalevlasi sisse piirata, hiilisid Oruvärava teed kaudu Kolga küla poole, kus tõmbasid ringi ümber Pritsu, Tõistalu ja Peetri talude. Valged olid aga kavalamad ja tõmbusid õigel ajal tagasi. Need kalevlasted aga, kes tulid mööda mereäärt, said rohkem kannatada, kuna kohalik elanik, tuntud Juhanjüri Juhani nime all, nendele andis ebaõigeid andmeid punaste asukoha suhtes. Osa kalevlasi sai haavata ja nad taganesid uuesti Kolga kõrtsi suunas.

Kogu päev oli Järve küla poolt kuulda kuulipildujate raginat, mis alles vastu õhtu rauges. Sellest vaikseksjäämisest järeldasid nähtavasti punased, et nende väeosad on Järve külast juba välja löödud ja — kuna neil telefoniühendust polnud — algasid sellepärast suures segaduses taganemist Saka joonelt Ontika ja Valaste rannakülade suunas. Kaks Sakalt päritolevat kalevlast — Tiido ja Arnold Saulid — leidsid omateada nüüd paraja aja olevat koju tulla, mis neile aga sai saatuslikuks. Hetkeks said nad küll tunda koduküla suurt vabastamisrõõmu, siis tabasid neid veel küllajäänud punaste riismed ja kõigel oli lõpp. Nad viidi koduõuele, kus omaksed ja koergi neid rõõmsalt tervitasid. Varsti aga kõlas isa ja ema silma all enamlaste kogupauk — ja noormehed langesid oma koduõues.

Odav, lõpmata odav oli nende punaste silmis inimene,“ lõpetab Kaarel Pedak oma juturajamise.

Edasi räägib Lepiku talu perenaine:



4. kindlusepatarei telefonijaam Irboska kindlustatud positsioonil suvel 1919. a.

„Enamlastel oli Sakal ka rohkesti haavatuid. Meil käisid muist sidumas oma haavu, milleks kiskusid räbalaks minu laudlina, mida ma aga ei keelanudki neile, metsalistele. Haavatu on haavatu ja vang on vang, aga neil seda tundmist ei olnud. Meel läks päris suisa rõõmsaks, kui need punased viimaks Ontika poole vajusid mööda teed nagu hallid heinakoormad. Haavatuid veeti ära mitme reega. Meil oli tunne, nagu oleksime põrgust pääsenud. Ja kui siis järgmisel päeval marssisid külla sõdurid valgete käesidemetega, suus meie armsad, juba lapsepõlves kuulnud laulud, siis oli korraga hinges niivõrd hell tunne, et ei suutnud nuttu tagasi hoida. Need Tallinna poolt tulijad olid nii kallid, et ei saanud teisiti, kui läksid vastu otsekui oma poegadele ja pakkusid värsket sooja leiba. Sest see oli siis kõik, mis meil anda oli. Ja meie, sakalased, andsime selle koos südamega.”

Järve kuulsas lahingus langenud kümnele kalevlasele on Kohtla-Järve põlevkivitööstuse kõige ilusamasse rajooni püstitatud nägus mälestussammas kodumaa graniidist. Väljakule selle ümber on istutatud tuhandeid noori tammi nende auks. See on tõenduseks, et neid kangelaslikke poegi pole unustatud. Aga veel teine, palju, palju suurem ja hiilgavam mälestussammas on neile püstitatud. Monument, mis kõik teised ületab. Kohtla-Järve ise. Nii kalli paiga lunastamiseks pole kõigil langenuil õnn olnud anda oma elu.

# Emissarina Vabadussõja algpäevil

## Järva-, Viljandi- ja Tartumaal.

Joh. Kirotar.

Vabadussõjas astusid ka kõik Tallinna kooliõpetajad Tallinna Kaitsepataljoni, kus neist moodustati n. n. „õpetajate-rood“. Pataljoni ülemaks oli Otto Sternbeck, rooduülemaks õpetajatele Aleksander Veiderman, rühmaülemateks Arnold Susi ja mõned teised, kellede nime enam ei mäleta.

A. Veiderman õpetas kui reservleitnant või reserv-lipnik koolipapadele ka taktikat, peale riviõppuse ja laskeharjutuste. Viimaseid peeti Kadriorus. Proovilahing korraldati O. Sternbecki juhitud Lasnamäel, Narva maantee ääres.

Revis olid mu naabriteks ins. A. Amberg, dir. A. Kuusik, õp. O. Kiisel, kui pikakasvulised mehed. Palju-käimisest jäid mu jalad aga haigeks, nagu A. Ambergil'gi, ja suuremat sõjameest minust ei saanud; laskeharjutustel Kadriorus ma ühtegi kuuli märklauda ei tabanud, kuna kõik lasud kas mööda, liiga kõrgelt või liiga madalalt olid võetud.

Kui pataljonil tuli minna Lõunarindele, esiteks Tartu vabastamisele, siis Võru ja Marienburgi alla, siis praagiti nii mõnigi vanem mees roodust välja, nende seas ka A. Amberg ja mina. Lahingussemineku asemel määrati mind Eesti Kaitse Liidu staapi.

Staabis ei olnud mul aga peale kaitseleitlaste nimestiku kontrollimise õieti midagi teha; vaid mõnikord ainult tuli käia valvekordadel. Sellepärast läksin kindral E. Pödder'i juure kuulama, kas tal mulle tõsisemat tööd ei oleks anda. Pödder oli tol ajal vist sisekaitse ülemaks ja ta andis staabis iga päev ohvitseridele instruksioone ja kontrollis ise õösiti korra- ja valvepidamist linnas. Adjutantiks oli siis Pödderil A. Arder, üliõpilase mundris, kes oma töötoast väljudes alati hääleproove tegi, nii et koridorid rõkkasid.

Kindral Pödder saatis mind esialgu eriulesannetega Paidesse. Pidin kiirustama mõisadest vilja ärasaatmist Paide jaama ja sealt edasi Tallinna ja talusid läbi käies kaasa mõjuma kiirema mobiliseerimise läbiviimiseks. Paidest tuli samaks otsustarveks sõita Viljandisse. Abiks lubas kindral Pödder kutsuda ühe miilitsamehe. Selleks valisin Tallinna 5. miilitsa jaoskonnast vanem-miilitsionäri A. Kuhja.

Õösel Paide jõudes kohtasime peatänaval ainult 2 kaitseleitlast-õpilast. Järgmisel hommikul vara olime jaamas, et vilja edasisaatmiseks korraldusi teha. Selgus aga, et jaamas ei leidunud puudagi vilja: ei mõisad ega talumehed polnud teragi kok-

ku toonud, kuigi sellekohane korraldus Tallinnast juba paari nädala eest oli tehtud.

Paide maavalitsusest järelepärimisel kuulsin, et käsk küll igalepoole olevat saadetud, aga mõisaomanikud olevat kõik kohalt lahkunud, ja mõisavalitsejad omal loal midagi ette võtta ei julgevat. Talumehed aga ei olevat veel jõudnud vilja kohale vedada.

Tellisin siis maavalitsuse kaudu enesele 2 küütimeest, et mõned kohapealsed kaitseleitlased kaasa võtta ja ümbruskonna mõisad ning suuremad talud läbi sõita viljasaatmise kiirustamiseks ja meeste mobilisatsiooni kiirustamiseks. Garnisoni ülemat leitn. Kanep'it ei leidnud enam kohal — oli läinud enamlaste vastu Paidest ida poole. Kaitse Liidu ülem oli samuti sennapoole välja sõitnud, nii et teda alles pärast lõunat kella kahe paiku kohtasin.

5 kaitseleitlast Paidest kaasa võttes sõitsin õhtul Viisu ja Esna mõisa sihis välja. Maavalitsuse esimees palus mind veel seal kandis asuvas suuremas külas, mille nimi ununenud, üht madrust kinni püüda, kes seal vaenlase heaks tegevat kihustööd.

Õhtul hilja jõudsime Esna mõisa, kus ainukeks peremeheks oli mõisa perenaine või virtin, keegi vanapoolne preili. Mõisaomanik ja valitseja mõlemad olid põgenenud vaenlase tuleku kartusel. Õösel kella 3 paiku äratas mind üks ratsasõdur, enda ülemuselt kirjalikku teadet üle andes, mitte Esnast ida sihis enam edasi liikuda, kuna neil Esna külje all lahing enamlastega käimas olevat.

Varahommikul nägin mõisa väravas valvesõdurit, kes hirmsa lumetuisu ja külma käes lödises ja tühja kõhu üle kurtis. Lahingust teadis ta ainult seda, et see meile olevat ebaõnnestunud ja et meie mehed Peetri kiriku poole taganevat, kuna enamlaste ülekaal olevat suur. Ka rühm soomlasi olevat võtnud osa lahingust meie vastu.

Saatsin mehele mõisateenijaga tüki liha-leiba, äratasin kaitseleitlased ja tegin ringkäigu kogu mõisas. Oli märgata, et moonameeste hulgas oli ärevus suur ja nii mitugi meest kuraasitasid, et nüüd mõisa valitsemine peagi läheb nende kätte.

Võtsin need mehed kaasa ülekuulamiseks ja keelasin neile ära vaenlase suunas liikumise, tegin kubjale korralduse karja eest paremini hoolitseda, kuna oli näha, et loomad olid peetud näljas ja perenaise seletuse järele mõisainimesed valitseja

äraolekul karja eest ei hoolitsevat. Tegin ka korralduse, et mõisa kari ja tarviline osa heinu Paide poole mõnda naabermõisasse saaks üle viidud, et karja enamlaste rüüstamise eest hoida. Vaheajal olid jõudnud kohale Põllutöoministeeriumi poolt lähetatud kaitseliitlased, 5—6 meest, kes kühveldasid mõisa vilja Tallinnasse saatmiseks kottidesse.

Esna karjamõisas leidsin eest 3 meest, kes kuulusid mobiliseerimisele, aga rahulikult istusid kodus, väites, et nende tervis ei lubavat astuda vaenlasele vastu, mida aga nende välimuse järele küll ei võinud ütelda.

Meeste ülekuulamise ajal ilmus paari kilomeetri kauguselt metsast salk ratsanikke, kes kiiresti liikusid mõisa poole. Kuna ei võinud tunda, kes need ratsanikud on, asusime kiiresti kaitse-

Paide poole edasi sõites kohtasime Paide garnisoni mehi neljal-viiel reel, viimasel kuuldi ohvitserid sõitvat. Soovitasin hirmsasti lärmitsevaid ja laulvail meestel pisut olla tasem, kuna enamlaste piilurid arvatavasti ei võinud olla kaugel, sest neid teati igas kandis ümber luusimas olema.

Paidesse tagasi jõudes leidsime maavalitsuse ruumis istumas Tartu ümbruses tuntud ärimehed Peeter Muna, kes oli vilja kokku ostmas.

Ühel ajal Paide sõiduga tuli mul ka Viljandis käia, samuti vilja Tallinna saatmise ülesandel.

Viljandi jaamaülem (nime ei mäleta) oli energiline mees, kes juba teisel päeval pärast minu korraldusi hulga vaguneid viljaga teele saatis.

Viljandi jaamas tagasisõidul kohtasin üht eseloni põhjaarmeelasi, kes sõitsid Tallinna poole.



Vabadussõjas vangivõetud punasõdureid.

seisukorda, et tarbekorral neid kuulidega vastu võtta. Minul oli relvaks revolver, meestel jaapani vintpüssid, aga ainult 15 padrunit laskemoona mehe peale. Ratsanike lähenedes võis märgata, et need olid Paide kaitseliitlased — piilurid, kes taganesid enamlaste eest, nagu selgus hiljem. Mehed sõitsid edasi Peetri kiriku suunas, kus pidi asuma nende staap.

Vahejuhtumise ajal olid noormehed, keda üle kuulasin jäljetult kadunud.

Pimeda tulekul sõitsime edasi, et Peetri kiriku kaudu tagasi jõuda Paide. Teel kuulsime eespool paugutamist. Ühe endise kõrtsimaja või poe juurde jõudes, avati meie peale püssituli, mis aga õnneks kedagi ei tabanud. Hiljem lähenedes Peetri kirikule ja piilurid ette saates, et kaitseliitlasi hoiatada tulistamast omade pihta, selgus, et meie eel sõitnud ratsanikud olid pimeduse tõttu enda kaaslaste poolt ühe kuuli hobusele pihta saanud. Nii osutsid meie tulistajateks kaitseliitlased eelpostis.

Nähti kaunis nälginud ja toored mehed olevat, kes jaama einelaua mõne minuti jooksul sõna tõsisest mõttes tühjaks tegid. Kusagilt jaamast (vist Loodist) olid nad ühe telegrafisti salakuulajana kaasa võtnud põhjusel, et mees venekeelt ei mõistnud.

Veel enne Viljandi sõitu tuli mul ära käia ka Tartus, et seal edasi sõita Võrtsjärve ümbrusse selgitus- ja kihutustöö tegemiseks mobilisatsiooni lähiviimiseks. See oli vist novembris, kui enamlasted Jõgeva poole tungisid, et raudteele välja jõuda.

Tartus olid meeled tol ajal väga ärevil. Võru poolt lähenesid enamlasted, kelledel Tartus palju poolehoidjaid öeldi olevat. Sakslased olid viimast päeva Tartus ja kolisid järgmisel minu kohale jõudmise päeval minema Pärnu sihis.

Tartu kaitsmine oli usaldatud polk, Limbergi kätte. Tema staap kolis parajasti Ala tänavale,

sakslaste mahajäetud staabi ruumesse, nii et seal kõik oli läbisegamine. Polk. Limberg teatas, et Tartust lõunapoole liikumine on muutunud võimatuks. Linnas asuv kaitsevägi oli väikearvuline. Kaitse Liit polnud ka kuigi suur, oli alles organiseerimisel.

Tuli ette ka selliseid juhtumeid, kus valdadest linna saadetud mobiliseeritavad mehed „komisjoni“ üles ei leidnud ja päevase või paari otsimise järele sama targalt kodu tagasi pöördusid, kui linna olid tulnud.

Õhtul olin Tartu Kaitse Liidu ja „Ühistöö“ juhatuse ühisel koosolekul, vist Rüütli tänaval, kus K. Einbund seisukorra üle seletust andis, väga optimistlikult soovitudes jääda rahulikuks ja „Ühistöö“ andeid koguda Kaitse Liidu ja sõjaväe abistamiseks. Kui koosolekul minult teateid päriti olude üle Tallinnas, siis selgitasin, et seisukord Tallinnas on võrdlemisi rahuldav, kuna Tartus selle vastu vägagi kriitiline olukord on tekkinud. Soovitasin sellepärast „Ühistöö“ tegelastel juba järgneval päeval oma korjandused ära saata Tallinna raudtee liiklemise katkemise kartusel.

Parajasti lahkusid viimased Saksa väeosad Tartust, liikudes umbes kilomeetri pikkuses voores Tammemõisa teed. Nägin seda, kui Dr. O. Kallase talu poole „Kallastele“ sammusin, et Kallase lapsi viia Tallinna. Kallas ise viibis meie esindajana Soomes, kuna pr. Kallas lamas haigena Tallinnas, nii et 4 last viibis abitult hädaohus. Õhtul sõitsin Kallase lastega Tartust eelviimase sõiduga enne

Tartu langemist enamlaste kätte välja. Sõidul oli võimalus kuulata, kuidas mõned mehed suhtusid meie vabadusvõitlusele: samas vagunis, kus olin leidnud koha, sõitis kümnekond Laiuselt päritolevat meest ühes vallavanemaga, kes seletas, et ta „nekrutitega“ Tartus meie sõjaväe „komisjoni“ terve päeva või kaks otsinud, et oma mehi käsku mööda „väkke“ anda, aga seda komisjoni mitte ei olevat leidnud, ja sellepärast nüüd oma meestega sõidab koju tagasi. Sellest näitest selgub, kui puudulikult Tartus mõned ametasutused enda asju ajasid, ja millised segased olud siis valitsesid.

Paar vanemat meest (nähtavasti taluperemehed), kes Laiuse vallavanema juttu kuulsid, seletasid kõva hääle ja kindla veendumusega kõikidele vagunisoliijatele kuuldavalt: „No mis sõdijad meie ka oleme! Ei oska püssigi kätte võtta! Peaks ometi Inglismaa tulema ja meie eest sõdima, siis ehk oleks võimalik enamlastest jagu saada.“

Kui selle arvamuse kohta, mida kõik ümberistujad mehed heaks kiitsid, tähendada katsusin, et miks siis inglased meie eest peaksid enda naha turule tooma, kuna meie ise ka ometi mehed olla tahame ja püssilaskmise mõne päevaga ära õppida suudaksime, kui selleks aga tahtmist jatkub, siis jäid mehed ikkagi enda mõtte juurde ja kordasid kurvalt: „Ei meist küll sõdijat saa!“

Nii lõppesidki minu sõidud ainult selgitustöö ja korraldustega tagalas, ilma et lahingust osa võtta oleks saanud.

## Ühelt liinisõdurite söömisajalt.

R. Sildus<sup>7</sup>e mälestusi.

Nii mitmekesised kui ongi inimeste unelmad ja igatsused, ma siiski ei usu, et keegi varem või hiljem oleks tundnud nii suurt igatsust supikatla järele kui meie 4. jalaväepolgu luurajatekomando noil 1919. aasta septembrikuu päevil Narvatagustel lahinguväljadel. Ka väsimus ja kestvad lahingud viimaste päevade kestel ei hajutanud seda unelmat ja alatasa mõlkus meeles küsimus, mil kord tuleb supikatel üle põllu või ronib välja metsavahelt, tuleb meie poole aurava korstnaga, mis jätab järele halli suitsujoa. Unistasime alatasa supikatlast, kuigi olime alaliselt tules: rünnak, vasturünnak, rünnak ja jälle vastrünnak, hurraa-hüüded, püssituli, taandumine, siis jälle uus rünnak.

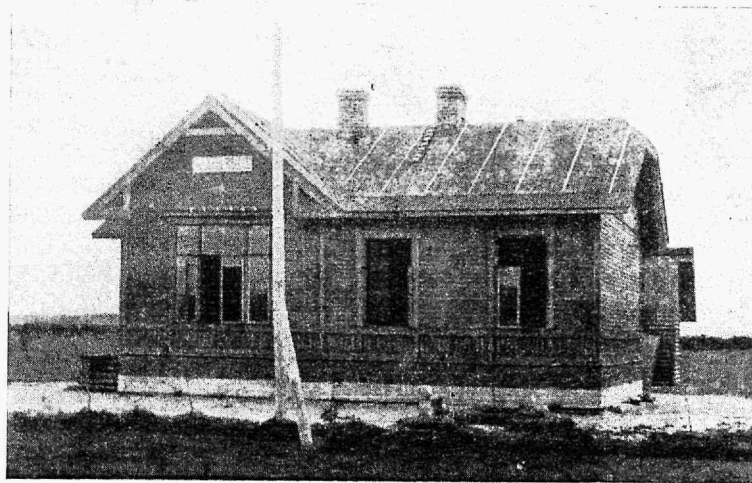
Surusime endid üle pooleldikoristatud viljapõldude Sala küla poole. Taevast nõrises alla peent, ühetasast vihma pidevalt, lakkamatalt. Näisime vist eemaltvaadatuina välja selles vihmahalluses rittaseatud viljavihkukena, mis moodustasid sama-

suguseid ahelikke põldudel nagu meiegi; ainult nad näisid endiga olevat rahul ega igatsenud midagi, kuna meie unelmaid ei hajutanud ei vihm ega ka väsimus.

Kui teised said pooletunnikese puhkeajaga, täitsime meie omi pärisülesandeid luurajatena. Päeval ründasime vaenlast koos teistega, või võtsime vastu lahinguid, nii kuidas seda nõudis olukord. Kuid oli veel hoopiski isesuguseid ülesandeid luurajatekomandodel. Kui saabusid abiväed ja soomusautod, meid käsutati autosid tagantlökkama vihmastlibedal saviteel, kus kaitsekettideta rattad mootoritekäivitamisel ainult tiirlesid ringi, lennutasdes laiali teeperi.

Juba mitmel päeval oli vaenlane visalt kaitsnud Kalmotkat, kuid seekord, meie abivägede saabudes, ta pidi selle loovutama ja õhtuks olime meie küla uued peremehed. Sel õhtul mehed, keda ei oodanud öösisel ülesanded, said võimaluse läbi-

ligunenud konte välja sirutada kuskil küünis või majade varjus. Ainult luurajate komandot ootasid nüüdki uued kohustused. Tuli teha kindlaks taandunud vaenlase uued seisukohad, kus ta end oletatavasti uuesti kindlustas, sest hommikukoidikul kavatseti uut rünnakut. Otisime seljapaunadest ja taskupõhjadest kas või ime läbi neis säilinud leivapalukesi. Õieti oli küll ükskõik mis seal oleks leidunud, ainult mis hammaste all poleks karjunud. Kuid suuremalt jaolt jäi see taskute puistamine tagajärjetuks, sest olime neid puistanud juba varemgi lugematuid kordi. Roomates üle äsjaküntud põllu, sõrmed sügaval märjas mullas, kõhu all pehme pind, meeletus valmisõtkutud leivatainas, mida ema



Veški jaamahooned Pihkva-Porhovi vahelisel raudteel — kaugemaid punkte, mille piirkonnani ulatas meie soomusrongide tegevus selles sihis suvel 1919. a.

korraldab ahju panema. Põlvnis tundus tuttavat surinat, mida olin seal tundnud juba varemgi, või õigemini ei tundnudki põlvi, nagu oleksin jätnud nad kuskile endast maha. Jäin teistest pisut tahapoole, tehes käiguharjutusi ja siis pikkamööda hakkasin uuesti tundma.

Vaenlase tabasime üle heinamaa metsas. Ei märganud enne midagi kahtlast, võib olla liigest väsimusest, võib olla olime liialt tugevalt kinni omis unelmais, kui olime juba möödas valvepostidest. Pidime hiilima märkamatu tagasi ja minult nõudis tõsist vaeva kummardumine poolraagus okste eest, või põlvede paenutamine uuesti maha heitmiseks. Mõne tunni pärast olime siiski õnnelikult tagasi oma väeosa juures. Luurekäik oli teostunud kiiremini kui ette arvestasime ja ülejäänud tunnid kuni hommikukoiduni, mil pidi algama rünnak, võisime puhata. Võtsin välja seljapaunast oma väikse vaiba ja koos liinikaaslase Ed. Konsaga pugesime selle alla, et soojem oleks kahekesi. Uni tuli pea samal momendil kui pead vajusid seljakotile.

Koidikul, mida vaevalt võis märgata idakaare metsalatvade taga, toppisime vaiba tagasi seljakotti. Ahelikud ootasid edasilükkumise käsklust. Rünnakukorras hakati liikuma metsa poole, mille taga paiknes vaenlane. Vaevalt küla viimased majad seljataha jätnud, tervitati meid ägeda marutulega vaenlase poolt. Esimesel silmapilgul näis, nagu langeks mingi kuulide sein meie peale alla. Viskusime kõik endid esimese vaistuga kummuli teeporri. Ja imelik, kuulide laviin vajus meist üle. Piiludes välja palitukäise alt, ma ei näinud enam eelpool kerkivat kuulide müüri. Mürsulõhkemised kostusid nüüd seljatagant. Vaenlane polnud tabanud õiget laskekaugust. Kuulid vihisesid üle.

Oli paras aeg peale tormata. Olles julged oma kahuritele, vaenlane ei lootnud vist et ainuski mees pääseb eluga sarnasest kuulidemõllust, veel vähem arvestas ta pealetungi. Nii tuli meie rünnak ootamatalt. Olime varemgi hulk kordi näinud vaenlast põgenevat paanilises hirmus ja põgenejate kabuhirm ei olnud meile seekord mingiks ülaluseks. Põgeneti jõeni, millest üleminekuks olid käepärast ainult väikesed paadikesed, mitte suuremad kui 2—3 inimese kanderaskus. Kaotanud kaine mõtlemisvõime tormati paatidesse, mis vaevalt kaldast eemale lükatult vajusid ühes meestekooratega. Veepinnale jäi ujuma ainult vene sõdurimütse, mida vool hakkas kohe edasi kandma Narva kose poole. Vangilangenud pidasid endid õnnelikuks meestes. Vaenlase väeosa, mis viimasel päeval näidanud haruldast vastupanuvisadust, sai sel hommikul lõpliku hoobi ja järgnevate külade, Aleksandrovskaja-Gorka ja teiste vallutamisel kulus ainult imeväärset vähe püssirohtu.

Vaenlase vastupanu oli murtud kogu Narvatagusel liinil. Lahingute pinevus lõtvus. Rünnakute korraldajaiks võisime olla veel ainult meie. Võisime nüüd relvad panna kõrvale ja käed suruda kuuetaskutesse. Meestel tuli uuesti meelde supikatel. Viimasel ägedal päeval oli see unelm küll kadunud, kuid nüüd Aleksandrovskaja-Gorka all metsaserval kus kindlustasime endid tugevamini, hakkasime uue innuga igatsema supikatla kohalejõudmist. Kuid nii nagu suuremalt jõolt need igatsused mis on südamele kõige lähemal jäävad ainult igatsusteks, nii ka melegi omad. Magasime öösel teomeeste und, kuid uue hommiku saabudes, kus väsimus enam ei nõudnud pingutust, tundus igatsus supikatla järele veel teravamana. Mehed konutasid nõutult. Möödus lõuna, kuid eel-

õhtul nägime oma unelma tõekssaamist. Juba eemalt võis tunda mõnusat lõhna, mida poleks nagu tundnud enam kümnel aastal, mis pani töötama süljenäärmed. Silmapilkselt seisime sabas ümber katla, kateljokid käes. Meeste kõrisõlmed kiikusid supijagaja kulbiliigutuste taktis. Rasvast läikiv rikkalik makaronisupp tundus imeroana meeste kateljokkides ja kiiruga kaoti puude või pöösaste varju pidusöömaajale. Seisin meesterea lõpupool ja sain minema oma kateljoki täiega alles siis, kui eelmistele juba tõsteti uuesti. Meie luurajatekomando istus pea kõik koos lehtedeta pajupöõsa varjus. Vääriline hetk imeväärsete tunnetega, mil näljane inimene võib tõsta supilusika suu juurde. Kuid ma polnud veel ainsatki lusikatait tundnud oma keelel, kui pajupöõsa tagant kuuldus mingi imelik kahin ja lohisevad jalaastumised. Veendusin tõeteras, et ei tohi hõisata enne õhtut, osutus paratamatult tõeks ja et see seisab eluaja meeles. Pöösaste tagant, jõepoolt, kuhu surusime punaväelased, astus imelik inimolevus meie juurde, kelles esimesel pilgul ainult vaevalt võis oletada inimest. Üleni verega läbiimibunud sõdurikuub jättis järele punase joa. Ta jäi seisma meie ette nagu küsides — kas annaksite

mulle ka mõne lusikataie. Paljastatud hammaste rida viltukistud huultega oli tal nagu mingiks üliinimlikuks naeruks krampunud; puudus täiesti alumine osa näost ühes lõuaga. Verrega üle kallatud sõrmed olid tal ristamisi rinnakohal. Ta vaatles meid metsiku, võõra pilguga. Kõrist tõusis korin ja ta osutas verise sõrmega mu supinõule. Mu lusikas jäi peatuma avatud suu juurde, käsi ei liikunud enam. Ja kõik tundsid vist sel momendil sama mida minagi. Ükski lusikas ei liikunud. Inimolevus pöördus ühe kui teise poole, osutades ikka supinõule.

Meie seltsis istuv komandoilem tõusis püsti ja näidates jõe poole, sõnas:

„Minge sinnapoole, seal on teie väed, Venemaa. Minge.“

Inimolevus silmitses komandoilemat veel kord verest paatunud laugede alt, pöördus siis ümber ja hakkas lohistades minema näidatud suunas.

Meie toit jäi sedapuhku söömata. Alles õhtul, tülles uuelts luurekäigult, tühjendasime omad supinõud.

Päevi ja nädalaid hiljem, kui näljased mehed ründasid supikatlat, lausuti tihti — ära ahnitse, kuidas sööksid siis, kui sul poleks alumist lõuga!

# Kooliõpilasena Kaitseliidus.

Enn Maltre (Martinson).

## Suurendatud vanusega kaitsellitu.

Õppisin 1919. aastal Tartus H. Treffneri gümnaasiumi II klassis. Vanemad elasid maal, kuna mind pandi linna kostikohta. Ametlikult olin küll pererahva valve all ja võisin oma vaba aega kasutada vaid nende teadmisel ja heakskiitmisel, kuid tegelikult kujunes olukord sootuks teistsuguseks. Oli ju see aeg täis sõjaärevust ja sõjajutte ning niisuguse olukorra juures polnud mõeldagi, et minusugusedki 12-aastased poisid oleksid puutumata jäänud sõjavaimustusest. See näkatas, sest sugulased kõik olid sõjas ju ning vanemad koolipoisid sõjaväes või vähemalt kaitseliidus.

Sügissemestri algul maalt linna kooli minnes lõi sõjavaimustus noorematelegi poistele pähe. Püüdsin sellepärast minagi iga hinna eest esialgul kaitseliitu pääseda. See polnudki aga nii kerge, kui esialgul arvasin. Tartu kaitseliidu staap asus tollal Aia ja Tähe tänavate nurgal puumajas. Kui läksin sinna ennast kaitseliitu vastuvõtmi-

seks pakkuma, siis küsiti kõigepealt mu vanust. Kartsin, et tõtt rääkides mind vastu ei võeta, mille pärast paar aastakest juurde lisasin, tähendades, et ainult kasvult olen veidi nigelaks jäänud — muidu, aastate järele, peaks olema juba märgatavalt pikem.

Järgmisena küsiti, kas püssiga ümberkäimine on selge. Siin polnud vaja kuigipalju valetada. Revolutsiooni ja segaduste ajal sattus nii mõnigi püss poiste kätte ning loomulikult õpiti siis relva käsitlemine küllaltki selgeks. Samuti oli ka koolis puupüssidega tulnud tegemist teha ja nüüd oli seegi omajagu kasuks. Niisiis — püssi seljaskandmine ja käeshoidmine oli selge ja paugutegeminegi polnud enam uudis. Peenem osa — mehhanism — sai omapead õpitud teiste omasuguste asjahuvilistega.

Nii läks vastuvõtmine libedamalt, kui esialgul võis loota ja asjad olid selles suhtes korras.

## Õpilaste patrullid Tartu tänavatel.

Tartus algas meie tegevus kaitseliidus olles patrulli-teenistusega. Valveteenistuse minnes anti meile käeside, püss ja padrunid ja, on nagu meeles, lisaks neile asjadele saime kaasa ka mingisuguse tunnistuse. Kuna kostikoha pererahvas ei teadnud neist seiklustest midagi, siis oli päris hea, et väga sageli ei tulnud valveteenistuses käia. Peale valvet pidime staapi tagasi minema ning seal tuli teha suuline ettekanne valveteenistuses märgatud sündmuste kohta. Staabis peeti valveteenistuse raamatut, kuhu kanti sisse kellakajad ja kes kuskil kohas või ümbruses oli patrullis ol-

Koolipoiste seas valitses valveteenistuse vastu suur huvi. Kuigi vast kodust väljapääsuga oleks teatavaid raskusi võinud esile kerkida, siiski olime valmis kasvõi vahetpidamata teenistuses käima. Oma jagu uhkustki oli ju sellega seotud: oli tore jalutada linnavahel gümnaasisti hall vormipalitu seljas, vormimüts peas ja kaitseliidu käeside varruka ümber ja kõige tähtsam — püss õlal.

### Ülemate äpardunud „sissevedamiskatse“.

Korra patrullis olles jalutasin ühes kaaslasega kino „Illusioonist“ mööda. Seal olid väljapandud mingisuguse rõõvli- või sõjafilmi pildid, mis meid hirmsasti kinno tõmbasid. Kuna aga kummalgi polnud raha pileti ostmiseks, siis polnud lootustki filmi nägemiseks. Otsustasime siis, et tuleb leida „nõks“, mis avaks sissepääsu kinno. Patrullkäigu lõpetades läksime staapi ja rääkisime, et kinos on suur trügimine ja korralagedus ning kinokorrapidaja palus meid sinna abiks korda pidama. Arvasime, et staabist nüüd meid sinna appi saadetakse, sest pidime staapi varustuse ära andma ja olime sellejärgi vabad.

Staabis aga ei läinud nii, nagu kõigest hingest lootsime. Seal viibis parajasti üks kõrgem ülemus, kes tegi korralduse, et kinno saadetakse korrapidajateks paar täiskasvanud meest. Meile, kui koolipoistele öeldi, et „minge nüüd koju õppima!“

## Olime omasuguste ees „täismehed“.

Teenistus kaitseliidus avaldas kiiret mõju ka meie arenemisele. Vaatasime teiste omaealiste kui laste peale ja ei osanud mõeldagi, et lõppude-lõpuks olime sama-sugused lapsed. Kujuka näitena niisugusest olukorrast on meeles järgmine vahejuhtumine:

Ühel õhtupoolikul olime sadamas patrullis. Oli juba külm ja jõe kaldäärtesse oli tekkinud jääkord. Pärmivabriku kohal, vastaskaldal, salkkond lapsi kelgutab, lastes kelguga jõekaldast alla. Oli ilmselt selge, et mõni kelgutajatest leiab ennast äkki vees. Hüüdsime üle jõe, et jätku kelgutamine ja mingu koju. Kuna viibisime teisel kaldal, siis kelgutajad ei teinud meist väljagi. Pealegi polnud meil võimalik jõest üle minna neid korrale kutsuma. Niisugune meie korralduse mittetäitmine oli teataval määral alandav meile ja otsustasime siis endid maksuma panna. Haarasime püssid ja lasime paar pauku õhku. Sellest aitas — kelgutajad kadusid jalamaid kui nägid, et neil on siiski tegemist „täismees-tega“.

Valveteenistust lõpetades staabis vaikisime targu sellest paugutamisest, sest kartisime, et staabi meestega võivad meie arvamised paugutamise vajadusest lahku minna.

### Kooliõpilaste pataljoni.

Vanemad poisid kõrgematest klassidest olid kõik sõjaväes, kes kooliõpilaste pataljonis, kes soomusrongidel ja mujal. Nende vägiteod ei annud teistele rahu ja igaüks tahtis saada samasuguseks kangelaseks. Üksikuid vanemaid poisse liikus kooliski ringi, kuuludes sõjaväe koosseisu. Mõnel neist ripnes revolver küljel, mõningad kandsid sõjaväe vormiriideid. See kõik oli meelitatav meile, noorematele. Eriti kaitseliidus oli kohtamisi kooliõpilaste pataljoni poistega ning seal sai otseseid ettevalmistusi tehtud kooliõpilaste pataljoni astumiseks. Peagi täitus seegi unistus ja pääsesin sammu edasi — lähemale liinile.

E. T.

## Ruhja mahajätmine.

### A. Lilleste.

24. aprillil 1919. a. viibis 6. jalaväepolgu I pataljoni 1. rood Ruhjas. Roodu ülemaks oli Maide, vist leitnandi aukraadis, kuna 4. rühma, kuhu kuulusin ka mina, juhtis all-ohvitser Jüri Tamm. Mehed olid erariideis ja

veneärgsetes mundrites. Toit oli meeskonnal kehvaõitu, kuid tuju sellest hoolimata kõigil hea.

Õöl vastu 25. aprilli tuli käsk minna appi polgu 3. roodule, keda olid punased nende

asukohas, Ruhjast 3 km kaugusel, ümber piiranud. Teel tuli 3. roodu mehi põgenesdes vastu, kes nüüd aga ühinesid rooduga. Ruhja mõisa lähedal läks lahti äge lahing, mis kestis 3 tunni ümber. Oli juba hommik, kui lahing viimaks lõppes. Roodust sai haavata 7 või 8 meest; ka surma sai mitu meest. Tuli taanduda, kuna punased ähvardasid meid ümber piirata. Taheti taganeda Ruhja, seal olid aga punased juba sees. Läbi raudteejaama pääseti vagunite varjus õnnelikult Ruhjast välja, kuid siis avasid punased lahkujatele tule. Taganemisel mindi ühte tallu, kus saadi toiduks ernesuppi. Selgus aga varsti, et osa punaseid meid jälitas; tuli uuesti kiiresti edasi liikuda. Mindi lõunaks ühe postijaamani, mis Ruhjast umbes 2 km kaugusel. Meie patareid oli ka samas, kavatses aga kohe veelgi taanduda. Osa roodu, roodu ülema juhtimisel, avas tule, et võimaldada patareile taandumist. Hiljem kogunesid roodu osad kokku; õige mitmed aga puudusid — olid saanud surma. I pataljon võttis uue positsiooni Ruhja surnuaia juures. 1. rood saadeti 1 km ette valvetõkkesse. Rood asus ühte tallu. Öhtul oli kõik vaikne. Roodu ülem saatis mind naabertallu korraldusega seal tuled ärakustutada. Talus viitsin veidi aega, minnes tagasi öösel kella 12 paiku. Kuid oma roodu polnud enam seal — talu oli tühi. Ka kruusaaik talu lähedal, mis oli määratud taganemise korral asukohaks, oli tühi. Alles Ruhja surnuaia juures tuli roodu ülem 3 mehega vastu ja temalt kuulsin, et punaste survele on roodul tulnud taanduda. Mind ei tahetud algul uskuda, et talu on tühi. Alles kui läksin ees tallu ja süütasin tule, tuldi järele. Mind saadeti talu lähedale valvesse. Oli udune ja pime öö. Hommikuks olid kõik mehed kogunenud tallu. Veltveebel kutsus nüüd valveposti ära ja ütles, et Viljandi õppekomando tuli appi ja algab Ruhja tagasivõtmine. Supikatel toodi talu õuele ja anti meestele süüa. Parajasti söömise ajal panid punased talule tule peale. Mehed paiskusid laiali. Tulles postilt väsinuna ja näljasena arvasin olukorra mitte

väga tõsise olevat ja jäin ruumi suppi sööma. Äkki jooksid punased talule tormi. Pääsesin elamu vastaskülje aknast välja talu õuele põhukuhjade vahele. (Nagu selgus, oli öösel käinud väiksem punaste grupp kohe talust lahkunud, ega teadnud seda, et ka eestlased vahepeal talust koraks lahkusid.) Tahtsin põhukuhjade vahelt kraavi mööda jooksta oma meeste juurde talu taha kruusaaiku, kuid punased olid ees ja pidasid mind kinni, küsides, kust roodust olen, pidades mind nähtavasti oma meheks. Vastust andmata hüppasin karmesti tagasi, võsastiku varju, kust pääsesin talu õuele. Ka supikatel oli sinna jäetud. 1. roodu mehed, arvates, et üks punane lähed juba supi kallale, avasid kuulipilduja tule, mis aga õnneks mind ei taabnud. Roomasin vähe aja pärast mööda künnivagu kruusaaiku, kuid oma mehed olid seal vaheajal juba lahkunud. Maas oli ainult üks haavatu, keegi Raud. Laskmine vaibus. Toetades Raudi, läksin oma meestele järele surnuaia juurde. Punased tulid aga uuesti peale. Meie rood paiknes surnuaia lähedal maanteeääres kraavis, nii et maantee jäi selja taha. Punaste pealetungil sai surma Viljandi õppekomando ülem. Meie automaadimees Nuut tõmbas punastele tule peale, jäädes automaadiga kohale, kui teised taganesid. Jäin temale abiks. Punased tormasid peale, karjudes: „Davaite automat!“ („Ändke automat!“) Neile vastas Nuut: „Vosmite, posaalusta!“ („Võtke, palun!“) ja tõmbas tule peale. Ta otse niitis punaseid maha. Mõned punased viskasid granaate. Üks neist lõhkedes haavas Nuuti. Seepeale käskis Nuut automaadiga põgeneda. Jooksin surnuaeda, siis selle müüri varjus edasi, siis veega täidetud maanteekraavi mööda Laatre kõrtsini, kus olid oma mehed. Nuut langes vangis. Punased olid automaadimehele vandunud hirmsat kättemaksu, kes nende mehi maha niitis. Sealjuures nad muidugi ei teadnud, et automaadimees oligi nende käes vangis, kuna automaadiga põgeneja polnudki nende tulistaja.

## Kui kaardimäng päästis surmast.

H. Järv.

Järvamaalt päritolev koolivend-pinginaaber Aleksander Vahter — me hüüdsime teda „Sass-Mäss“ (sõna „mis“ kõlas te-

ma suust „mäss“) — oli oma sõduriteenistuse ajal tuntud kirgliku kaardimängijana. Kuid oli see siis soomusrongil või Toom-



peal parunite majades, kus vahepeal asus Tallinna Kooliõpilaste Pataljon, ta peagu alati mängis ennast lõpuks „blinniks“, mis võttis tugeva ja tusedavõitu poisid muidu nii heatahtlikult ja soojalt naeratava ümmarguse näo ülitõsiseks ja otsaesise higiseks.

Omadega „läbiolev“ poiss jälgis siis löödud mehena ja kurva pilguga kaasvõitlejate mängu, olgugi, et käed otse kihelesid kaartide järele. Soodsal juhusel löi vahel ka küll veel mõne sõbra kaardi peale „maazut“ või heitis pärast närvepingutavat heitlust lihtsalt asemele puhkama.

Kord rindel aga mittevadamine kaardi-mängus päästis riskeerija koolivenna elu. Nii viibides 5. märtsil 1919. aastal Soomusrong Nr. 3-da meeskonnaga Stakelni all raudtee vahimajas Nr. 155 valvetõkkes, mängis kõnesolev õppur „21-ga“ maha oma „kapitali“ natukese ja väsinud sõdurina vajus põrandale varjulisesse nurka magama.

Muuseas samal ajal kui putkas käis äge mäng, kihutasid väljas pööraselt vingudes ja hulgedes punaste lähedalasuva patarei mürsud.

Vahter, saanud uinuda, põrutati maast lahti kohutava raksatuse peale, kusjuures tugev õhusurve, nagu hiigeltugev tõmbetuul läbibistas putka. Põrutusest veidi toibununa selgus poisile, et punaste šrapnell oli tunginud vahiputkasse ja seal lõhkunud. Saatusliku putka sisemus jättis masendava ja õudse mulje — põrandal surnud sõprade purustatud kehad, oigavad raskelhaavatud ning kõikjal veri ja siin-seal ka üksikuid veriseid mängukaarte. Šrapnell, rääkimata muust purustamistööst, oli tabanud kõiki putkas viibinuid mängu jätkama jäänuid või muidu üleval olnud kaaslasi.

Kümmekond vahvat rindemeest jätsid oma elu tolle saatusliku mürsu läbi; nende hulgas ka kolm Tallinna noort kooliõpilast. Soomusrongilt Nr. 3 said kohe surma: kuulipildur Richard Ende, Hugo Läänemets ja Artur Viikmann (üldse said surma 7 Soomusrong Nr. 3 meest ja 3. Jal. polgu 6. rood kaotas samas 2 meest surnutena ja 4 haavatutena).

Õnnetust raudteeputkast samal ajal jookstes eemaldus soomusrongi asukoha suunas Gustav-Adolfi Gümnaasiumi V klassi noor õpilane Raoul Kallismaa, kelle õudselt moonutatud nägu meenutas verist massi. Mürsk oli viinud ära poisikese lõua ühes kõigi hammastega. Taeva laotuses aga jätkasid õudset vingumist vaenlase mürsud.

Juhtusin haavatuna viibima Tartu Ülikooli Haavakliinikus ühel ajal Kallismaaga, kelle voodi oli palati juures ühes väikses toas sirmi taga. Õnnetu koolivend, kel puudus osa nägu, muidugi kõneleda ei saanud ja toideti teda kummivooliku abil. Hingeliselt vapustatuna istusin tolle alles mõne aja eest nii elurõõmsa, tulvil elutahet, ülimeeliku koolipoisi voodi ees. K. kirjutas mulle paar rida paberile — need kõnelesid punastele kätetasumisest. Noor sangar lahkus elavate nimekirjast samal aastal Soomes.

Minu sõber Vahter aga, kel põrmugi ei vedanud kaardimängus, pääsis tol korral, nagu kuulsime, imekombel ainult põrutusega. Mälestusena Vabadussõja ajal asetleidnud traagilisest sündmusest leiduvad ta peanahas veel praegugi pisikesed metallernekesed. Suuremad šrapnellikillud teda õnneks ei tabanud.

## Ranzeni all.

J. Pert.

Meie väed liikusid punaste kannul, et mitte anda vaenlasele aega hinge tõmmata ja vastupanu korraldada.

Ilmad olid veel vilud, kuigi maikuu oli alanud. Aga eks see kergendanud pikki maršruute ja sõdurite tuju oli õige hea, kuigi kogu aeg tuli vaenlasega tulevahetuses olla.

Ikka edasi! Ikka sügavamale Lätimaa sisse, et hädaoht oma piirest oleks võimalikult kaugemal — see tiivustas.

Maikuu 10-daks meie väed jõudsid Ranzeni alevi alla. Kuid siin läks täide see, mida oletati — vaenlase meeletu vastuhakk.

Punased olid end kindlustanud Ranzeni alevis ja ei nihkunud enam paigast. Nende selja taha viis lai kivitee, mis oli nende kontrolli all.

Meie väed tõmbusid kolmest küljest Ranzeni ümber, piirasid selle sisse. Ja siis algas pinev lahing. Kuulipildujad ning püs-

sid alustasid oma kõnet. Paukude ragin oli nii vali, et ahelikus tundide viisi ei olnud võimalik kuulda üksteise juttu. Meie osad ümberkaudsetest metsadest tõmbusid alevile raudrõngana aina lähemale, asusid põldudele, peites end kartulikuuhja aukudesse ja küngaste taha.

Kuule sadas põllule niivõrd palju, et see aina tolmas ning mühav rukis närtsis silmnähtavalt, kuna kuulipildujad selle maha niitsid.

Nii see algas 10. mai õhtupoolikul. Kuid rahu ei saanud kumbki pool ka saabunud kergel kevadööl. Metsades oli vaikinud õrn linnulaul, mida alevirahvas muretult veel eelmisel õhtul kuulas, nüüd aga lahingut surmahirmus jälgis.

Järgneval hommikul meie vägede juhatas andis käsu alustada suuremat surumist vaenlasele, kui eelmisel päeval. Kuid sõdurid sundimatagi tegid seda, kuna neid vihastas punaste säärane visa vastupanek: kolmest küljest on nad sisse piiratud, kogu aeg risttules, kus mõttetu oleks end lasta hävitada, aga nad ei liigu paigast!

Ka meie poolel on kaotusi. Oigavaid kaaslasi tassivad kaaslased seljataha metsas asuvaisse staapidesse ning sanitaarpunktidesse.

Teine päev läheneb lõpule, kuid vaenlane ei anna ikka veel ära alevit — meie sõdurite pressimiste kiuste. See halvab ahelikkudes tuju, kuid ohvitserid on optimistlikud, kuna nende arvates Ranzen ei suuda enam kaua vastu panna.

Päev loojeneb. Taeval helgib õrn, roosa punetus. Siin-seal tulevahetus nagu soikus, teisel jälle võtab juurde uut hoogu. Äkki — Ranzeni kohal taevas lööb valgeks, tõuseb tuleleek. See suureneb ja laieneb silmnähtavalt. Punased, kaotanud kahepäevase kaitsmise kestes alevis palju surnuid ja haavatuid, ei suuda enam jätkata lahingut; kartes pimedas meie täägirünna- kut, mille ees nad variseksid kokku. Nad süütavad Ranzeni põlema.

Nad on metsikud ja vihased nii oma suurte kaotuste, kui ka oma olukorra lootusetuse tõttu. Oma viha nad kallavad nüüd rahulikele, ilmsüütutele elanikele. Suurem kauplus murtakse sisse. Sealt tõmmatakse välja õlivaate ja algab majadekatuste niisutamine õliga, kuhu siis ulatatakse tuli. Nutjaid, paluvaid naisi peksetakse teelt eest püssipäradega. Tuli ja surm pidutsevad võidupidu.

On kõikide majade katustesse ulatatud tulelont — punased kiirustavad põgenemise- ga. Läbi püssipaukude ragina kostab äkki appihüüdeid. Pagevad punasõdurid peatuvad, neile äkki meelestub: ühes suures aidas olid ju nende haavatud. Pilgu heitnud tagasi, nähti, kuis lõõmendas ja särises eriti heledasti selle katus ning põlesid ka seinad. Seesolijaid polnud võimalik enam päästa. Kuid punastel pole enam selleks ka aegagi. Üle surnukehade ruttasid alevist sügavamale Lätimaa sisse punaste jõugud, Eesti sõdurid ahelikus lähenesid põlevale alevile.

Pilt, mille nad eest leiavad, oli küllalt jube. Osa maju varemeis, osa põleb täies hoos. Kõnniteid mööda hulkumas poolhul- lunuid, nutvaid naisi ja lapsi. Ka laipu lamab maas, täägihaav rinnus, ning kõnni- teil minestuses naisi.

Ühe põleva maja ette avarale platsile on tassitud klaver ja see jäetud sinna. Kaks Eesti sõdurit tulevad. Üks avab klaveri ja teine asub mängima sellel leinamarssi.

On vaikne kevadöö — äge lahing on läbi. Tasaseid praksatusi kostub vaid aeg- ajalt põlevaist majadest. Nüüd võivad siia metsadesse ööbikud ja kädod tulla ta- gasi laulma. Enam neid ei hirmutata.

Taevas aga on valge, ja ümberringi on valge nii kaugele kui ulatab silm. Eesti sõdurid jälgivad tummalt tulemöllu, nõjatu- vad oma püssidele pärast väsitavaid päevi ja uneta öid.

## KÄESOLEVA NUMBRI

Ilmumine on mitmesugustel takistavatel põhjustel pidanud tunduvalt viibima, mida luge- jaid palutakse lahkesti vabandada. Järgnevad numbrid ilmuvad õigeaegselt.

Toimet us.

# TARTU LINNA ELEKTRIJAAAM, TURBATOOSTUS JA GAASIVABRIK

TARTUS,  
SOOGITURG NR. 7  
TELEFON NR. 41-10

---

## *Kaubanduse Ühispank*

TALLINNAS, HARJU TÄN. 29. TELEF. 434-68, 430-81

---

*Toimetab kõiki pangasoperatsioone,  
annab laene. Vtstab vastu hoiusumma-  
sid, makstes kõrgemat protsenti.*

*Östab ja müüb välisvaluutat. Saadab  
raha Nõukogude Venesse.*

### Metsatööstuse A-S **B. MINKOV ja POJAD**

TALLINN, Karu tänav 39. • Telefon 304-53 315-40.

---

### Ehitusmaterjali ladu

NÖMMEL, Pärnu mnt. 187. Telef. 520-67.

# Eesti Vabariigi 9. Klassiloteri plaan

## I klass

Loosimine 27. ja 28. septembril 1939. a.

## II klass

Loosimine 2. ja 3. novembril 1939. a.  
Eelmise klassi pilette vahetamine  
lopetatakse 25. oktoobril 1939. a.

## III klass

Loosimine 30. nov. ja 1. detm. 1939. a.  
Eelmise klassi pilette vahetamine  
lopetatakse 23. novembril 1939. a.

## IV klass

Loosimine 31. jaanuaril 1., 2., 3., 5., 6.,  
7., 8., 9., 10., 12., 13., 15., 16., 17. ja 19.  
veebbruaril 1940. a.  
Eelmise klassi pilette vahetamine lope-  
takse 25. jaanuaril 1940. a.

**Suurim võit Kr. 25.000**  
(Omneil. juhuseid)

**Suurim võit Kr. 25.000**  
(Omneil. juhuseid)

**Suurim võit Kr. 25.000**  
(Omneil. juhuseid)

**Suurim võit Kr. 80.000**  
(Omneil. juhuseid)

	Kr.	Kr.		Kr.	Kr.		Kr.	Kr.
1 preemia	10.000	10.000	1 preemia	10.000	10.000	1 preemia	10.000	10.000
1 võit	15.000	15.000	1 võit	15.000	15.000	1 võit	15.000	15.000
1 " "	7.000	7.000	1 " "	7.000	7.000	1 " "	7.000	7.000
1 " "	5.000	5.000	1 " "	5.000	5.000	1 " "	5.000	5.000
2 võitu à	6.000	6.000	2 võitu à	6.000	6.000	2 võitu à	6.000	6.000
10 " "	1.000	10.000	10 " "	1.000	10.000	10 " "	1.000	10.000
10 " "	500	5.000	12 " "	500	6.000	12 " "	500	6.000
10 " "	200	2.000	15 " "	200	3.000	15 " "	200	3.000
25 " "	100	2.500	30 " "	100	3.000	30 " "	100	3.000
120 " "	20	2.400	150 " "	20	3.000	120 " "	30	3.600
1000 " "	10	10.000	1200 " "	10	12.000	1000 " "	12	12.000
3820 " "	5	19.100	4578 " "	7	32.046	4608 " "	9	41.472

**5000 võitu + 1 pr. = 94.000**

**6000 võitu + 1 pr. = 112.046**

**5800 võitu + 1 pr. = 122.072**

Pileti hind klassivälis ostes Iga klass 2 krooni; kõik 4 klassi korraga ostes 8 krooni.  
Poolpileti " " Poolpileti " " Poolpileti " " Poolpileti " " Poolpileti " " Poolpileti " " Poolpileti " "  
Piletirammatu (4 pili.) hind klassivälis ostes Iga klass 8 " " " " " " " " " " " " " "  
Poolpileti (4 poolp.) hind klassivälis ostes Iga kl. 4 " " " " " " " " " " " " " "  
Kas soovib osta teie, kolmanda või neljanda klassi pileti, ilma et tal oleks eelmise klassi piletit, peaks  
maksma ka kõigi eelmiste klasside hinna.  
Klassivälis müüakse pileteid Riiigi Klassiloteri pilette müügikohtades, pankades,  
postiametites jne. Iga klassi pilette müük algab eelmise klassi võitude nimetrite avaldamisest ja kestab  
loosimiseni. Pileteid kõigi nelja klassi jaoks korraga müüakse ainult pilette keskmüügikohtas, Riiigi Trh-  
kloobis, Tallinnas, Nihne ään. II. Postilise andetaks pileteid välja pilette keskmüügikohtas, Riiigi Trh-  
Trikkojast Tallinnas, kui teilha on saatnud ette pileti hinna ja saatekin 10 senti Iga saadetise  
kohta. Linnasidetaks postilise andetaks pileteid välja ainult klassivälis keskmüügikohtast, kui tel-  
Iha on saatnud ette innamärkekinu 25 senti hiljemal 10 päeva enne loosimist.

	Kr.	Kr.
1 prem.	30.000	30.000
1 võit	50.000	50.000
1 " "	25.000	25.000
1 " "	15.000	15.000
2 võitu à	10.000	20.000
3 " "	7.000	21.000
5 " "	5.000	25.000
12 " "	3.000	36.000
18 " "	2.000	36.000
60 " "	1.000	60.000
64 " "	500	32.000
300 " "	100	30.000
1200 " "	30	36.000
49133 " "	9	442.197

**50.800 võitu + 1 pr. = 858.197**

Võidu korral I, II või III klassis võladavad piletrammatu kõik 4 piletit, seit Iga võitnud rammatu numbri kohta loostatakse sulle rammatu  
4 pileti vahel välja 4 võitru. IV klassis laueob Igaie rammatu loostatakse kindlasti üks võit, mis loostatakse kõha sulle rammatu 4-ja pileti vahel.